

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

BERNARDA STRAHAN

POLITIČNA PARTICIPACIJA V SLOVENIJI:
PRED OSAMOSVOJITVIJO IN PO NJEJ

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

BERNARDA STRAHAN

Mentor: doc. dr. ŽIGA VODODVNIK

POLITIČNA PARTICIPACIJA V SLOVENIJI:
PRED OSAMOSVOJITVIJO IN PO NJEJ

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2008

ZAHVALA

*Iskrena zahvala vam, moji dragi starši,
ker ste od prvega trenutka zaupali v moj uspeh.
Prisrčno bi se zahvalila tudi dragemu Albinu za njegovo
toplino, srčnost in vedno opogumljajoče besede.*

*Hvala Andreji, Katarini in Tatjani,
ker ste mi skozi vsa študentska leta stale ob strani.
In nenazadnje iskrena hvala dr. Žigu Vodovniku
Za njegovo vztrajno delo, prijazne nasvete in
vedno vzpodbudne besede.*

POLITIČNA PARTICIPACIJA V SLOVENIJI: PRED OSAMOSVOJITVIJO IN PO NJEJ

Politična participacija predstavlja temelj konceptualnega liberalnega modela. Pričujoče raziskovalno delo se ukvarja z analizo politične participacije oziroma političnega udejstvovanja Slovencev skozi primerjalni vidik dveh obdobj: pred osamosvojitvijo in po njej 25. junija 1991. Na podlagi določenih empiričnih podatkov (v večini se bomo opirali na raziskavo Slovensko javno mnenje, ki jo že od leta 1968 opravlja Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij na Fakulteti za družbene vede, ter na podatke iz Statističnega urada Republike Slovenije) in analize vsebinskih zgodovinskih dogodkov ocenjujemo upadanje/naraščanje politične participacije in njegovo povezavo s političnim sistemom v obdobju socializma in demokracije. Cilj naše raziskave je bil analizirati, ali obstaja specifična povezava med političnim sistemom in angažiranostjo civilne družbe. Na podlagi tega smo poskušali ugotoviti, kateri politični sistem (avtoritarni ali demokratični) spodbujajoče in pozitivno vpliva na stopnjo politične participacije. Za primerjalno analizo smo izbrali konceptualno obliko konvencionalne / nekonvencionalne politične participacije in njeno prisotnost preverjali v Sloveniji v obdobju pred osamosvojitvijo in po njej.

Ključne besede: politična participacija, Socialistična republika Slovenija, Republika Slovenija, socializem, elektronska participacija.

POLITICAL PARTICIPATION IN SLOVENIA: BEFORE THE ACT OF INDEPENDANCE AND AFTER IT

Political participation introduces the foundation of the conceptual liberal model. Presented research work is dealing with analysis of political participation respectively political engagement of Slovenian people through comparison of two periods: before the act of independence and after it in 25th of June 1991. On foundation of certain empirical data (in most of we will relay on research called Public Opinion, which is performed since the year 1968 by the Mass Communication Research Centre (CJMMK) at the Faculty of Social Sciences and data from Statistical office of the Republic of Slovenia) and analysis of content historical occurrences we are evaluating decline/rise of political participation and its connection with political system in the era of socialism and democracy. The object of our research is to analyse whether there exists a specific connection between the political system and engagement of the civil society. Based on that we have tried to discover, which political system (authoritarian or democratic) impacts more stimulative and positive on the level of the political participation. For comparative analysis we have chosen the conceptual theory of the conventional and unconventional political participation and examining its presence in Slovenia before the act of independence and after it.

Key words: political participation, Socialist republic of Slovenia, Republic of Slovenia, socialism, electronic participation.

KAZALO

KAZALO TABEL.....	6
KAZALO SHEM IN GRAFOV.....	7
1. UVOD.....	8
2. METODOLOŠKI NAČRT DIPLOMSKE NALOGE.....	11
2.1 TEMA.....	11
2.2 PREDMET.....	12
2.3 CILJ.....	12
2.4 TEZA IN PODHIPOTEZI.....	12
2.5 TEHNIKE IN METODE RAZISKOVANJA:.....	13
2.6 STRUKTURA DIPLOMSKE NALOGE.....	14
3. TEORETIČNI KONCEPT.....	15
3.1 POLITIČNA PARTICIPACIJA KOT TEORETIČNO KONCEPT.....	15
3.1.1 JEAN JACQUES ROUSSEAU.....	17
3.1.2 LESTER MILBRATH.....	19
3.1.3 PARTICIPACIJA IN DEMOKRACIJA.....	20
3.2 TIPI POLITIČNE PARTICIPACIJE.....	21
3.2.1 KONVENCIONALNA IN NEKONVENCIONALNA PARTICIPACIJA.....	21
3.2.2 PATEMANOVA TIPOLOGIJA.....	23
3.2.3 SPLOŠNA RAZDELITEV POLITIČNE PARTICIPACIJE.....	24
3.3 DEJAVNIKI, KI DETERMINIRAJO POLITIČNO PARTICIPACIJO.....	25
3.4 POLITIČNA PARTICIPACIJA V ANTIČNI GRČIJI: ROJSTVO NEPOSREDNE DEMOKRACIJE.....	27
3.5 DEMOKRATIČNE IN AVTORITARNE DRŽAVE.....	30
3.5.1 DEMOKRATIČNA DRŽAVA.....	30
3.5.2 AVTORITARNA DRŽAVA.....	32
3.5.3. TOTALITARIZEM.....	32
3.5.4 POSTKOMUNIZEM.....	33
4. SFRJ.....	35
4.1 POLITIČNI SISTEM SFRJ.....	35
4.1.1 USTAVA SFRJ.....	35
4.1.2 USTAVA SOCIALISTIČNE REPUBLIKE SLOVENIJE.....	37
4.2 POLITIČNA PARTICIPACIJA V SOCIALISTIČNI REPUBLIKI SLOVENIJI.....	38
4.2.1 KONVENCIONALNA POLITIČNA PARTICIPACIJA V OBDOBJU PRED OSAMOSVOJITVIJO.....	39
4.2.1.1 Volitve.....	39
4.2.1.2. Plebiscit za samostojnost in neodvisnost Republike Slovenije.....	39
4.2.1.3 Članstvo v političnih organizacijah.....	40
4.2.2 NEKONVENCIONALNA POLITIČNA PARTICIPACIJA V SOCIALISTIČNI REPUBLIKI SLOVENIJI.....	42
4.2.2.1 Stavke.....	42
4.2.2.2 Študentski protesti leta 1968.....	43
4.2.2.3 Sindikati.....	44
4.2.2.4 Punk.....	44
4.2.2.5 Nova družbena gibanja.....	45
4.2.2.6 Nova revija.....	45

4.2.2.7 Sojenje četverci	47
5. RS SLOVENIJA	49
5.1 POLITIČNI SISTEM RS	49
5.2 USTAVA REPUBLIKE SLOVENIJE	52
5.3 POLITIČNA PARTICIPACIJA V OBDOBJU PO OSAMOSVOJITVI	53
5.3.1 KONVENCIONALNA POLITIČNA PARTICIPACIJA V OBDOBJU PO OSAMOSVOJITVI	54
5.3.1.1 Volilna udeležba	54
5.3.1.2 Članstvo v političnih strankah	58
5.3.1.3 Zanimanje za politiko	58
5.3.2 NEKONVENCIONALNA POLITIČNA PARTICIPACIJA	61
5.3.2.1 Udeležba na demonstracijah	61
5.3.2.2 Pripravljenost sodelovanja pri bojkotu	62
5.3.2.3 Podpisovanje peticij	63
5.3.2.4 Stavke	65
5.3.2.5 (Ne)Zaupanje v družbeno-politične institucije	67
6. PRIMERJALNA ANALIZA	68
7. ZAKLJUČEK	72
LITERATURA	76
KNJIGE	76
ZBORNICI IN PUBLIKACIJE	79
ČLANKI V REVIJAH IN ZBORNIKIH	79
INTERNETNI VIRI	80
PRILOGE	84
Priloga A: Prošnja za podatke o članstvu poslana po elektronski pošti	84
Priloga B: Odgovori na vprašanja za podatke o članstvu poslani po elektronski pošti	85
Priloga C: Podatki o članstvu v stranki DESUS	87
Priloga Č: Intervju z dr. Nikom Tošem	89
Priloga D: Podatki o številu stavk v Sloveniji od osamosvojitve naprej	91

KAZALO TABEL

Tabela 4.1: Podatki o volitvah po občinah leta 1990	39
Tabela 4.2: Članstvo v ZK, SZDL in ZSM	41
Tabela 4.3: Seznanjenost prebivalstva s 57. številko Nove revije	46
Tabela 5.1: Volilna udeležba na nekaterih referendumih	56
Tabela 5.2: Volitve v Državni zbor	57
Tabela 5.3: Zanimanje za politiko	59
Tabela 5.4: Razpravljanje o politiki	59
Tabela 5.5: »Za katero stranko ste volili leta 2000?«	60
Tabela 5.6: Udeležba na demonstracijah	61

Tabela 5.7: Udeležba bojkota.....	62
Tabela 5.9: Sodelovanje pri stavkah	65
Tabela 5.10: Število stavk od leta 1992 do 2007	66

KAZALO SHEM IN GRAFOV

Skica 3.1: Model politične participacije.....	16
Skica 3.2: Primerjalni model neposredne / posredne oblike demokracije	29
Graf 5.1: Razpravljanje o politiki.....	60

1. UVOD

V diplomskem delu govorimo o enem izmed ključnih segmentov demokratičnih političnih sistemov, konceptu politične participacije in njeni razsežnosti v Sloveniji skozi primerjalni pogled v obdobju pred in po osamosvojitvi. Ključna tematika našega diplomskega dela predstavlja raziskovanje aktivnosti slovenskih državljanov. Zanima nas, kakšen je trend participatornosti: ali le ta upada ali narašča. Zanima nas tudi, ali je socialistični politični sistem pred osamosvojitvijo deloval bolj ali manj spodbujajoče od demokratičnega političnega sistema po odcepu od skupne države Socialistične federativne republike Jugoslavije in vzpostavitvi samostojne in neodvisne države Republike Slovenije dne 25. 6. 1991.

Pomembno je opozoriti, da bomo v raziskovalnem delu za pojem politična participacija uporabljali tudi druge pojme, ki sovpadajo s konceptom sodelovanja oziroma soudeležbo v političnem življenju. V okviru raziskovalnega dela bomo tako uporabljali tudi pojme udeležba, politična aktivnost, angažiranost, sodelovanje v političnem življenju. Menimo namreč, da vsi pojmi pokrivajo terminološko opredelitev koncepta participacije.

Kot bistvo participacije lahko označimo aktivnost posameznikov. Tako v okviru raziskave Odnosi z javnostmi Državnega zbora¹ opredelijo aktivnega državljana kot državljana s specifičnimi aktivnostmi:

Državni zbor je v strukturi oblasti kot zakonodajno telo eno od področij, na katerih lahko aktivni državljan participira, nikakor pa ni edino. Področje delovanja aktivnega državljana je lahko potemtakem (neposredno) sodelovanje z vlado oziroma z vladnimi institucijami in (še v večji meri) udejstvovanje na ravni lokalne skupnosti. Hkrati aktivno državljanstvo lahko pomeni različne nivoje in pristope k sodelovanju tako posameznikov kot skupnosti v političnih procesih, (Odnosi z javnostmi Državnega zbora 2006: 7).

Postavlja se vprašanje, zakaj je omenjena tematika pričujočega diplomskega dela relevantna za raziskovanje. Menimo, da se je Slovenija po tranzicijskem prehodu v devetdesetih letih 20.

¹Vir: Poročilo raziskave Odnosi z javnostmi Državnega zbora. Elektronska verzija dokumenta je dostopna na internetni strani: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=103> (5. 6. 2008). Raziskavo je za Državni zbor opravil Inštitut za civilizacijo in kulturo.

stoletja uspešno priključila skupini ekonomsko in politično najrazvitejših držav in zato je zdaj primeren trenutek, da ocenimo sedanji politični sistem s stališča politične participacije kot temelja sodobnih političnih sistemov skozi primerjalni vidik pred in po osamosvojitvi. Primerjalna študija je po naši oceni relevantna, saj omogoča ovrednotenje uspešnosti demokratičnega političnega sistema skozi zagotavljanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, med katerimi dajemo znotraj tega raziskovalnega dela eksplicitno preferenco spektru političnih pravic državljanov.

Poudariti je treba, da ima pojem politične participacije konceptualno izredno širok politološki pomen. Označuje lahko različne oblike participiranja oziroma angažiranja na različnih družbenih nivojih. Vendar pa, zanimivo koncept politične participacije kot udeležbe v političnem življenju vsebuje tudi možnost neizbora oziroma zavestne politične neangažiranosti kot mehanizma civilno-družbenega upora nasproti obstoječi politični oblasti. Z neizborom je ključno povezana tudi stopnja zaupanja v demokratične politične institucije. Družboslovne raziskave v evropskem političnem prostoru kažejo na povezanost zaupanja v politične institucije s stopnjo politične participacije. Še večjo stopnjo povezanosti med omenjenima spremenljivkama pa lahko zasledimo v tranzicijskih postsocialističnih vzhodnoevropskih državah.

Kar je v sodobnosti posebnega v razpravah o stanju demokracije, je zgodovinski kontekst tranzicije v bivših socialističnih državah, kjer je optimizem demokratizacije hitro zamenjalo razočaranje, ki ga je prinesla ekonomska kriza gospodarstev teh držav, kar je bila slaba popotnica za razvijanje demokratične kulture. Zaradi tega se vprašanja aktivnega državljanstva ni mogoče lotiti na enak način, ko gre za tranzicijske države in razvite (zahodne) demokracije (Odnosi z javnostmi Državnega zbora 2006: 10).

Že uvodoma je ključno osvetliti problematiko, s katero se bomo soočali med raziskovanjem. Potrebno je opozoriti na široko konceptualno vrednost pojma politična participacija. Del ene izmed definicij pravi tako: »Politična participacija je aktivnost posameznikov, ki nameravajo formalno vplivati na oblast ali na odločitve tistih, ki jih sprejemajo, /.../, (Hague in Harrop 2004: 123). Posamezniki torej uporabljajo različne metode in mehanizme, s katerimi poskušajo delovati v političnem življenju in konsekventno vplivati na odločitve in delovanje političnih odločevalcev. Možnosti in metod, kako participirati politično, je veliko. Tipologije politične participacije bomo obširneje predstavili v nadaljevanju. Omeniti moramo, da je relativno težko zbirati empirične podatke v obdobju pred osamosvojitvijo Republike

Slovenije. Kljub temu, da smo uspeli zbrati marsikatero empirične podatke, nekateri ne povedo veliko o sami aktivni udeležbi. Postavlja se vprašanje, ali lahko posameznika, ki je le formalno član določene politične stranke, opredelimo kot politično aktivnega. Zgolj s formalnim članstvom v politični stranki, ki je sicer eden izmed kazalnikov politične participacije, menimo, da to v celoti ni mogoče. Vendar je težko razmejiti, kdo je dovolj aktiven, da ga lahko označimo kot politično participativnega. Težko razmejimo tiste člane političnih strank, ki so aktivni, od tistih, ki so zgolj s plačilom članarine postali njeni člani in izkazali le formalno preferenco svoje politične usmeritve. Ali pa je morda dejansko aktiven nekdo, ki s svojimi znanci, prijatelji, sorodniki, sodelavci, razpravlja o političnem dogajanju v Sloveniji in poskuša s predstavitvijo svojega mnenja vplivati na njih. Tukaj gre za popolnoma neformalno obliko participacije, ki se je ne da izmeriti in ovrednotiti, pa vendar je prisotna.

Vidik politične participacije v Sloveniji pred in po osamosvojitvi je pragmatično omejen zaradi raznolikosti oblik politične participacije, ki so se je Slovenci posluževali v obdobju socializma in sedanjem demokratičnem obdobju. Že na normativni ravni se možne oblike participacije razlikujejo. Tudi sam tehnološki razvoj je bistveno prispeval k poseganju po drugačnih oblikah participiranja, ki v obdobju pred osamosvojitvijo preprosto še niso obstajale (primer forumov, spletnih klepetalnic na medmrežju).

Omenjeni problem nakazuje problematiko merjenja oziroma analiziranja politične participacije. Tako je diplomsko delo v svoji konstituciji omejen poskus reflektiranja zgodovinskega in obstoječega stanja političnega participiranja v Sloveniji. Za kakovostnejšo analizo omenjenega raziskovalnega področja je obseg diplomskega dela preskromen. Vendar menimo, da je analiza politične participacije kot temeljnega segmenta sodobnih razvitih političnih sistemov nujna in potrebna z vidika evalviranja tranzicijskega prehoda. Poleg tega lahko sledeča analiza v prihodnosti predstavlja spodbudo za obširnejšo raziskavo z namenom prikaza bolj celostne slike.

2. METODOLOŠKI NAČRT DIPLOMSKE NALOGE

2.1 TEMA

Tema diplomskega dela je raziskovanje politične participacije oziroma politične aktivnosti državljanek in državljanov na slovenskem teritorialnem območju znotraj dveh različnih političnih sistemov. Po drugi svetovni vojni se je Slovenija priključila novonastali socialistično opredeljeni državi, Socialistični federativni republiki Jugoslaviji. Za Slovenijo je v tem obdobju značilno, da je veljala za najbolj liberalno v primerjavi z ostalimi socialističnimi republikami, ki so skupaj tvorile državo SFRJ (Rizman 2006: 25). Zaradi omenjene širine koncepta politične participacije moramo biti pri našem izboru in predstavitvi konkretnih primerov participiranja selektivni. Zanima nas npr., kaj so prinesla nova družbena gibanja in nova političnost konec 70-ih in začetek 80-ih let 20. stoletja. Ocenili bomo, v kakšni meri je angažiranost civilnega prebivalstva vplivala na spremembo političnega sistema iz avtoritarnega socialističnega v demokratični politični sistem.

Potrebno je posebej poudariti, da pojem politične participacije zavzema izredno široko teoretsko konceptualno vrednost. Zaradi prostorske omejenosti v raziskavi ne moremo analizirati vseh oblik politične participacije. Tako bomo s selektivnim pristopom prikazali le določene, po naši oceni pomembnejše oziroma najvidnejše oblike participiranja.

Ključna tema pričujočega diplomskega dela je torej ugotavljanje povezanosti političnih norm v političnih sistemih z angažiranostjo, ki jo spodbujajo ali onemogočajo pri svojih prebivalcih. Obstoječo analizo bomo opravili na podlagi podatkov iz raziskav Slovenskega javnega mnenja (SJM).² Podatke bomo pridobili tudi iz Statističnega urada Republike Slovenije. Ker se ukvarjamo z analizo ene odvisne spremenljivke (politične participacije) znotraj dveh političnih sistemov, v okviru dveh časovnih segmentov, bi bilo zanimivo pogledati še tretjega in sicer, kakšne so tenzije politične participacije v prihodnosti. Razvita infrastruktura in ustrezna tehnološka podpora nudita odlične pogoje za elektronsko politično

² Odgovorni urednik raziskave Slovensko javno mnenje je od nastanka leta 1968 Niko Toš na Centru za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.

participacijo, ki je sicer trenutno še v povojih, vendar predstavlja eno najverjetnejših možnosti politične prihodnosti. Poleg političnega sistema pa nas zanima tudi vpliv drugih dejavnikov (neodvisnih spremenljivk), ki vplivajo na stopnjo politične participacije pri nas.

2.2 PREDMET

Predmet pričujoče analize bo ugotavljanje stopnje politične participacije znotraj socialističnega in demokratičnega političnega sistema v Sloveniji oziroma ugotavljanje trenda zmanjševanja / povečevanja aktivne udeležbe Slovencev v političnem življenju. Z obstoječo analizo bomo lahko reflektirali odnos med tipom določenega političnega sistema in njegovega vpliva na družbeno-politično angažiranost potencialnih civilnodružbenih akterjev.

2.3 CILJ

Iz raziskovalne teme sledi, da je cilj obstoječe analize pokazati razmerje med političnim sistemom in aktivnostjo civilne družbe. Zanima nas, kateri politični okvir deluje spodbujajoče na potencialno angažiranost in aktivizem državljanov. Menimo, da je obstoječa analiza potrebna in nujna. Vrednost analitičnega dela pa se kaže ravno v poskusu ovrednotenja politične participacije kot ene izmed ključnih sestavin demokratičnega političnega sistema.

2.4 TEZA IN PODHIPOTEZI

V sledeči diplomski nalogi bomo preverjali naslednjo glavno tezo:

Tip političnega sistema v slovenskem političnem prostoru ključno vpliva na stopnjo politične participacije njenih državljanek in državljanov.

Poleg predstavljene teze pa bomo preverjali še dve podhipotezi:

Slovenci so bili v večji meri politično angažirani znotraj socialističnega političnega sistema v primerjavi s sedanjim demokratičnim političnim sistemom.

Demokratični politični sistem temelji na apatiji večjega dela prebivalstva in politični angažiranosti manjšega dela prebivalstva.

2.5 TEHNIKE IN METODE RAZISKOVANJA:

Za preverjanje zgoraj navedenih hipotez in podkrepitev naše teze bomo uporabili:

- **Analizo sekundarnih virov:** ti nam omogočajo vpogled v teoretično izhodišče politične participacije.
- **Družboslovni intervju:** opravili bomo intervju z Nikom Tošem.³
- **Analiza primarnih virov:** analizirali bomo temeljni pravni akt znotraj obeh političnih sistemov: Ustavo SFRJ⁴ in Ustavo SRS iz leta 1974 ter Ustavo RS iz leta 1991. Poskušali bomo oceniti njihovo funkcionalno vrednost in jih kontekstualno umestiti v politični prostor v času njihovega nastanka.
- **Primerjalna zgodovinska analiza:** analizirali bomo odvisno spremenljivko (politično participacijo) v dveh zgodovinskih obdobjih (pred in po osamosvojitvi Slovenije)
- **Analiza uradnih statistik:** kot primarne vire bomo za analizo uporabili empirično podatkovno bazo Statističnega urada Republike Slovenije ter empirične podatke iz raziskave Slovensko javno mnenje, ki jo izvaja Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.

³ Intervju z dr. Nikom Tošem, ki je bil leta 1966 ustanovitelj in nato predstojnik Centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, dne 10.06.2008. Je eden ključnih sodelavcev pri projektu Slovensko javno mnenje.

⁴ Kratica SFRJ označuje Socialistično federativno republiko Jugoslavijo. Nadalje se bomo posluževali obeh terminov.

2.6 STRUKTURA DIPLOMSKE NALOGE

V tretjem poglavju bomo predstavili osnovne teoretične pojme, ki so ključni za našo analizo. V prvi vrsti predstavljamo teoretično opredelitev pojma politična participacija. Avtorji, ki jih bomo v teoretičnih izhodiščih bliže spoznali, so francoski mislec 18. st. Jean Jacques Rousseau, Lester Milbrath, Carole Pateman in Craig A. Rimmerman. Nadalje opredelimo različne tipe politične participacije ter dejavnike, ki vplivajo na njo. Sledi zgodovinski pogled Atenske demokracije kot predhodnice sedanjih demokratičnih političnih sistemov. Poleg tega pa je za primerjalno analizo, ki sledi iz naslova diplomskega dela, ključna opredelitev avtoritarnih / totalitarnih in demokratičnih političnih sistemov.

Sledi novo poglavje, ki je namenjeno bivši socialistični državi, katere del je bila tudi Slovenija, Socialistični Federativni Republiki Jugoslaviji. Podpoglavja, ki si sledijo znotraj tega dela, so namenjena povzetku političnega sistema SFRJ; analizi zagotavljanja politične participacije z najvišjim pravnim aktom – Ustavo SFRJ in nadalje Ustavo Socialistične republike Slovenije. Sledi vsebinski povzetek določenih oblik participacij, predstavitev določenih podatkov iz raziskave Slovenskega javnega mnenja, ki se na Centru za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij⁵ odvija od leta 1968 ter predstavitev določenih podatkov iz Statističnega urada RS.

Naslednje poglavje zajema Slovenijo že kot samostojno demokratično enoto. Najprej bomo opredelili politični sistem Republike Slovenije. Nato si bomo pobliže pogledali, kako se Ustava RS dotakne politične participacije in jo osvetlili v samostojni RS, ter predstavili določene empirične podatke iz SJM in podatke s Statističnega urada RS.

Najpomembnejši del sledi v poglavju, znotraj katerega se lotimo primerjalne analize politične participacije v slovenskem teritoriju v dveh časovno-političnih segmentih; socializmu in demokraciji. Znotraj zaključka bomo na kratko preleteli še teoretično opredelitev elektronske demokracije, prikazali njene prednosti in slabosti, ter ocenili predispozicije za uveljavitev takšne politične prakse v Sloveniji.

⁵ Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij je bil ustanovljen leta 1966 s prvotnim imenom Center za raziskovanje javnega mnenja na Visoki šoli za sociologijo, politične vede in novinarstvo – sedanji Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

3. TEORETIČNI KONCEPT

3.1 POLITIČNA PARTICIPACIJA KOT TEORETIČNO KONCEPT

Izvor termina politična participacija najdemo v latinski besedi »participare«, kar pomeni »imeti delež ali deliti s kom.« Pojem terminološko označuje soodločanje, sodelovanje oz. soudeležbo ali celo zmožnost soupravljanja (Sruk 1995: 233).

»Participacija je središče liberalne demokracije, težko si je predstavljati režim kot demokratičen, če ljudje nimajo besede v politiki« (O'Neil 2007: 140). To so besede enega izmed mnogih avtorjev, ki so si enotni v misli, da participacija predstavlja temelj liberalne demokracije.

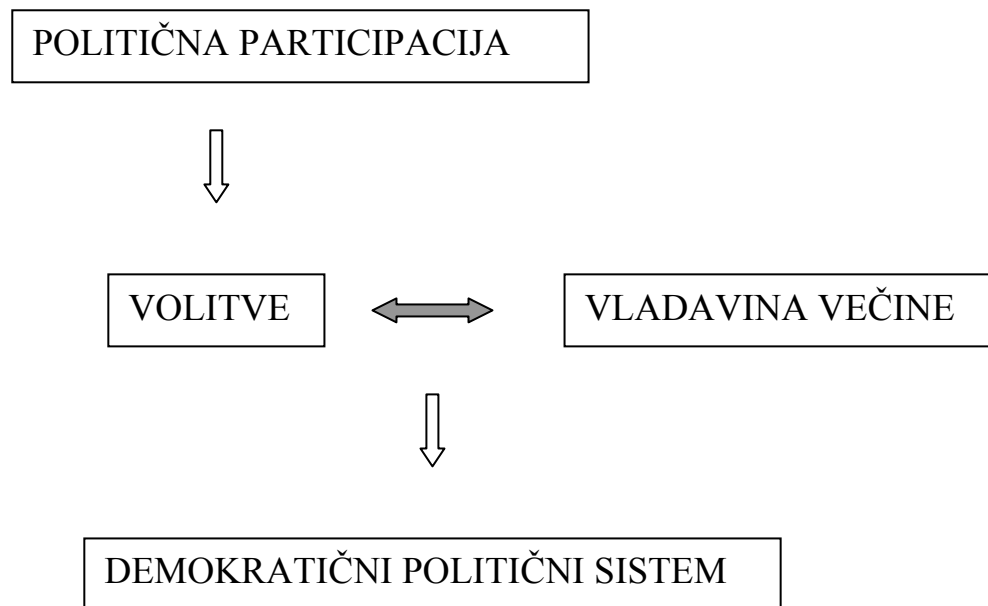
Participacijo so v poročilu Odnosi z javnostmi Državnega zbora leta 2006 opredelili sledeče: »Participacija, ki pomeni, da mora imeti vsak posameznik in posameznica svoje mesto v družbi in da lahko prispeva k njenemu razvoju na kateremkoli nivoju« (Odnosi z javnostmi Državnega zbora 2006: 13). Politična participacija predstavlja osnovno sestavino vsakega demokratičnega političnega sistema. Državljanom predstavlja zagotovilo za možnost sodelovanja pri političnih procesih odločanja. Participacija v političnem okolju tako predstavlja mehanizem, s katerim državljani oblikujejo svojo lokalno in državno oblast. S tem procesom nanjo prenesejo suvereno oblast za določeno mandatno obdobje. Pri tem pa je nujno zagotovilo, da imajo državljani možnost odvzema oblasti svojim političnim predstavnikom, če so z njihovim političnim delovanjem nezadovoljni in možnost, da na novo izvolijo svoje politične predstavnike, ter na njih prenesejo oblast za časovno omejeno mandatno obdobje. Frane Adam pravi, da lahko na politično participacijo gledamo kot na odvisno variabla političnega sistema (glej Adam 1991: 102). Omenjena trditev se ključno navezuje na našo hipotezo.

Eden ključnih politoloških teoretikov 20. stoletja Robert A. Dahl je pustil velik pečat pri razdelavi koncepta demokracije. V svojem delu Uvod v teorijo demokracije (1997) je kot ključni element vzpostavljanja in zagotavljanja demokratičnega sistema izpostavil vladavino

večine. Če izhajamo iz vladavine večine oziroma iz vladavine demosa, pridemo do ključnega segmenta zagotavljanja vladavine večine; **politične participacije**.

Iz tega lahko vzpostavimo sledeči teoretični model politične participacije:

Skica 3.1: Model politične participacije

»Politična participacija je aktivnost posameznikov, ki so se formalno namenili, da bi vplivali ali na tiste, ki vladajo ali pa na odločitve, ki so sprejete s strani oblasti. Oba, razsežnost in oblika participacije varirata med tipi režimov. Liberalna demokracija karakterizirana kot prostovoljna participacija, je veliko bolj participatorna, kot večina avtoritarnih režimov« (Hague in drugi 1998: 13). Zgornji model tako prikazuje vzajemen odnos dveh mehanizmov demokracije. Volitev in vladavine večine. Težko si predstavljamo vladavino večine brez demokratičnega volilnega procesa, ravno tako pa lahko trdimo obratno, da demokratične volitve (poudarek na demokratične) omogočajo vladavino demosa.

V nadaljevanju sledi predstavitev francoskega ideologa Jean Jacques Rousseauja in ovrednotenje vloge njegove teorije znotraj političnega sistema. S svojo Družbeno pogodbo in teorijo, ki jo je z njo predstavil, je bistveno prispeval k razvoju politološke znanosti.

3.1.1 JEAN JACQUES ROUSSEAU

Jean Jacques Rousseau, ključni politični mislec in filozof 18. st., je v svojem prvencu Družbena pogodba postavil ključne predpostavke participatorne demokracije. Preliminarno voljo večine povezuje s pojmom svoboda. Rousseau tako govori o tem, da je vsak posameznik svoboden, vendar je družba tista, ki mu postavlja omejitve (Rousseau 2001: 13). Po njegovih besedah tako ni svobode, če posamezne odločitve ni legitimirala večina prebivalstva. Politična participacija državljanom znotraj demokratičnih političnih sistemov zagotavlja politično svobodo in možnost izbire. Človek se mora osvoboditi teh okov in svobodno izražati svoje mnenje in s tem tvoriti občo voljo in posledično skupno blaginjo. Njegovemu mnenju pa se pridružuje tudi politični mislec 19. st., John Stuart Mill. »Nobena družba, ne glede na obliko vladavine, ni svobodna, če v njej v glavnem ne spoštujejo omenjenih svoboščin, in nobena ni povsem svobodna, če te svoboščine v njej ne veljajo absolutno in brezpogojno. Edina svoboda, vredna tega imena je svoboda, da stremimo k svoji lastni dobrobiti na sebi lasten način, vse dokler s tem ne poskušamo drugih prikrajšati za njihovo blaginjo ali jih ovirati v prizadevanju, da bi jo dosegli« (Mill 1994: 47).

Rousseau je začetnik teorije participatorne demokracije. Njegova teorija je ključno temeljila na individualnem participiranju državljanov znotraj odločevalskega procesa. Po njegovemu mnenju mora biti demokratični sistem tak, da državljanom omogoča, da sami postavljajo in nato tudi izvajajo svoje zakone. Torej naj bi državljanji aktivno participirali na vseh nivojih oblasti. Je zagovornik neposredne in ne predstavniške demokracije, ki jo poznamo danes. Vendar pa morajo biti za to doseženi določenimi pogoji. Posamezniki morajo biti med seboj enakovredni in neodvisni drug od drugega, to pa omogoča popolno samostojnost. »Z drugimi besedami, edina politika, ki bi bila sprejemljiva za vse, je tista, kjer so kakršnekoli koristi in bremena enakovredno porazdeljena; participatorni proces zagotavlja, da je politična enakopravnost učinkovita v odločevalski skupščini« (Pateman 2000: 23).

Zanimivo je dejstvo, da je po Rousseauju posameznik predstavljal ključnega akterja znotraj odločevalsko-političnega participatornega procesa. Znotraj tega procesa naj bi kot politični akterji nastopali le posamezniki in ne organizirane skupine z razlogom, ker lahko znotraj ene skupine prevlada mnenje tistega, ki je vodilni član te skupine. Mnenje, odločanje in delovanje posameznika je za Rousseauja ključnega pomena. S svojo voljo deluje v skupno korist celotnega družbenega telesa in s tem posledično tudi zase.

Zakaj je obča volja vedno pravilna in zakaj vsi vedno hočejo le srečo vsakogar izmed njih, če ne zato, ker ni nikogar, ki ne bi v besedi vsak videl sebe in mislil nase, ko glasuje za vse? To pa dokazuje, da enakopravnost in pojem pravičnosti, ki izvira iz nje, izhaja iz tega, da vsak daje prednost samemu sebi, in potemtakem iz narave človeka; da mora biti obča volja, če naj je res taka, obča tako po svojem predmetu kakor po svojem bistvu; da mora izhajati iz vseh, da bi se nanašala na vse; in da izgubi svojo naravno pravilnost, če teži h kakemu posamičnemu in določenemu predmetu: kajti ker tedaj sodimo o nečem, kar nam je tuje, nimamo nobenega pravega načela pravičnosti, ki bi nas vodilo (Rousseau 2001: 36).

Ko imamo za vodilo svojo osebno korist, naše odločitve težijo k preferiranju in odločanju v smeri tistega, kar pojmujejo za dobro oziroma najboljše in s tem delujemo tudi v skupno dobro. Zato obča volja sama po sebi ne more biti slaba, odločitve sprejete na tak način pa naj ne bi bile sporne (Rousseau 2001).

Rousseaujeva participatorna demokracija tako temelji na posamezniku in občini volji, ki je legitimna, ker posameznik vedno deluje v svoje in s tem v skupno dobro. »Ta analiza o delovanju Rousseaujevega participatornega sistema izkristalizira dve točki: prva je ta, da je za Rousseauja participacija v sprejemanju odločitev in drugo, da je, kot v teorijah o reprezentativni vladi, pot o varovanju osebnih interesov in zagotavljanju dobre vlade« (Pateman 2000: 24). Individuum je ključni akter participatorne demokracije, saj je samostojni odločevalec in s tem posledično ustvarjalec svoje usode. Njegova ideologija pa vsebuje tudi idejo o povezanosti dveh segmentov; participacije in nadzora. Gre za povezavo, ki po besedah Patemana (2000) predstavlja svobodo. Po Patemanovih besedah Rousseau v Družbeni pogodbi izpostavi integrativno funkcijo, ki jo ima participacija. Ta naj bi namreč povečala povezanost državljanov med seboj, da bi se čutili kot del celote, h dobrobiti katere prispevajo vsi skupaj.

Naslednji teoretik, ki je postavil participacijo v središče liberalnega modela, je Lester Milbrath. V nadaljevanju na kratko povzamemo njegovo teorijo, predstavljeno v delu *Political participation* (1966), ki med drugim vključuje konceptualizacijo načina odločanja volilnih akterjev .

3.1.2 LESTER MILBRATH

Milbrath (1966: 2) je v delu *Political Participation* govoril o političnem sistemu, ki na široko ljudsko množico vpliva na različne načine. Pravi celo, da se določeni posamezniki poistovetijo z njo. Predstavi naslednje možnosti:

- 1.) Sistem je samoumeven - potrebna akcija je le nujna prilagoditev obstoječemu sistemu, ki je nezamenljiv,
- 2.) Obstaja možnost transformiranja sistema,
- 3.) Pasiven odnos do političnega sistema,
- 4.) Aktiven odnos: osebna angažiranost posameznikov,
- 5.) Nekaterim sistem predstavlja nekaj zastrašujočega,
- 6.) Politični sistem predstavlja morje priložnosti in različnih opcij, ki zahtevajo analizo,
- 7.) Politični sistem v smislu zahtev, ki jih narekuje svojim državljanom,
- 8.) Politični sistem v smislu koristi, ki jih ima posameznik od njega (ibid).

Državljeni splošno gledano na politični sistem gledajo skozi eno od zgoraj naštetih možnosti. Vse našteje možnosti odvisno od konteksta politične situacije, predpostavljajo politični spekter, s katerim državljeni posedujejo in skozi katerega sprejemajo svoje vloge v odnosu do političnega sistema. Posamezniki se morajo po Milbrathovih besedah v prvi instanci najprej odločiti, ali bodo sploh izvršili politično akcijo oziroma dejanje ali ne. Če sprejmejo odločitev o aktivnosti, sledi nadaljnji premislek in izbor načina oziroma tipa politične akcije. Temu pa Milbrath doda še izbor intenzitete in trajanja eventualne politične akcije. Milbrath (1966: 6) ločuje trostopenjski način odločanja volivcev, ki zajema:

- 1.) Odločitev volivca o akciji,
- 2.) Odločitev o načinu in tipu akcije,
- 3.) Odločitev o intenziteti / trajanju akcije (ibid).

Tako pridemo do vprašanja, kaj posameznika prepriča, da sprejme ravno določeno odločitev za specifično politično akcijo oziroma udejstvovanje. Kot ključno dejanje lahko navedemo posameznikovo politično prepričanje, ki pogosto ne temelji na racionalnih predpostavkah ljudi in znanju oziroma poznavanju političnega sistema in njegovega delovanja. Odločitve

pogosteje kot na znanju, temeljijo na iracionalnih predpostavkah, ki izhajajo med drugim tudi iz emocionalnih doživetij ob določenem političnem dogajanju.

3.1.3 PARTICIPACIJA IN DEMOKRACIJA

Če se vrnem k teoretičnemu opredeljevanju politične participacije, jo lahko v širšem smislu opredelimo kot osnovno prvino moderne demokracije. Predstavlja orodje, ki ga imajo v rokah državljani in z njim vplivajo na sam političen proces. Pa vendar imajo državljani v večih državah možnost uporabiti to orodje v demokratičnih državah periodično, ko volijo svoje politične predstavnike. Torej lahko govorimo o posredni demokraciji.

Moderna demokracija je predstavniška in ni neposredna demokracija, kakršno najdemo v Stari Grčiji. »V opredelitvi predstavniške demokracije imajo volitve osrednjo vlogo, posebej v prehodu od normativne opredelitve k postopkovnim opredelitvam demokracije« (Della Porta 2003: 35). Čeprav dandanes večinoma poznamo predstavniške demokracije, ker je izvajanje neposredne demokracije iz praktičnega vidika skorajda nemogoče, kljub temu ne moremo govoriti o popolnoma predstavniških demokracijah, saj te pogosto vsebujejo elemente neposredne demokracije. Tako Kaučič (2007: 41) pravi: »Predstavniška demokracija je danes večinoma edina uresničljiva oblika demokracije, oblike neposredne demokracije pa se v praksi uporabljajo le na določenih področjih (zlasti na zakonodajnem), in še to v zelo omejenem obsegu.« Nadalje med drugim omenja tudi možnosti neposrednega participiranja med katere uvrsti volilni sistem, ljudsko iniciativo in referendum (Kaučič 2007). Za volitve je nujno, da so svobodne, poštene in kontinuirane. Državljeni na njih izvolijo svoje predstavnike v organe oblasti in za določeno časovno obdobje prenesejo oblast na njih. Vendar ta sistem vsebuje varovalni mehanizem, ki državljanom pripisuje neodtujljivo pravico do oblasti; Ustavo kot najvišji pravni akt v demokratičnih državah. Če že nimajo Ustave kot enotnega vrhovnega pravnega akta, imajo vsaj ustavno materijo.

Tako 3. člen Ustave Republike Slovenije določa: »Slovenija je država vseh svojih državljanek in državljanov, ki temelji na trajni in neodtujlivi pravici slovenskega naroda do samoodločbe. V Sloveniji ima oblast ljudstvo. Državljanke in državljani jo izvršujejo neposredno in z volitvami, po načelu delitve oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno« (Ustava RS 1991). Ta člen zagotavlja ljudstvu njegovo vrhovno oblast, ki je suverena in z volitvami svojo

suverenost za določeno časovno obdobje prenesejo na izvoljene politične predstavnike. Imajo pa pravico, da v primeru nezadovoljstva z njihovim delovanjem to suvereno oblast vzamejo nazaj.

Participacijo opredeljujemo kot enega ključnih elementov demokratičnega sistema. Kljub vsemu se postavlja vprašanje, kakšen je vzajemen odnos med njima. Po besedah Della Portove naj bi sodobne raziskave pokazale, »da živi demokracija v sožitju z zelo nizkimi stopnjami participacij« (Della Porta 2003: 66). Trend, ki se je v demokratičnih zahodnih družbah razširil v zadnjih desetletjih 20. st., je splošno znižanje udeležbe na volitvah. Tako vsake nove volitve praviloma zabeležijo rahel padec udeležbe v primerjavi s prejšnjimi volitvami. Parlamentarne in druge volitve za mesta političnih odločevalcev ne predstavljajo edine možnosti politične participacije.

Rimmermann predstavi mnenja zagovornikov politične participacije, ki trdijo, da se pomen participacije kaže v tem, da ta vpliva na samozaznavo posameznikov o pomembnosti njihove vloge znotraj posamezne skupnosti (glej Rimmermann: 2005).

Sedaj smo na kratko opredelili in predstavili teoretični koncept politične participacije. V nadaljevanju pa bomo predstavili tipe politične participacije skozi tipologije določenih avtorjev.

3.2 TIPI POLITIČNE PARTICIPACIJE

Poznamo enormno število oblik političnega participiranja, posledično pa iz tega izhaja tudi veliko število konceptualnih tipologij. V nadaljevanju bomo predstavili nekatere ključne tipologije, skozi katere smo preverjali tudi našo raziskovalno tezo in obe podhipotezi.

3.2.1 KONVENCIONALNA IN NEKONVENCIONALNA PARTICIPACIJA

1.) **Konvencionalna politična participacija:** razdelal jo je Lester Milbrath (Milbrath v Della Porta, 2003: 65). Med njo je prišteval naslednje oblike participiranja:

- izpostavljanje političnim izzivom,

- volitve,
- odpiranje politične razprave,
- prepričevanje drugega, naj voli na določen način,
- nošnja politične značke,
- stiki s političnim funkcionarjem ali voditeljem,
- denarni prispevki določeni stranki ali kandidatu,
- udeležba na političnem zborovanju, ali skupščini,
- posvečanje časa politični kampanji,
- vstop med aktivno članstvo politične stranke,
- udeležba na zborih, na katerih se sprejemajo politične odločitve,
- zbiranje denarja za politične namene,
- kandidiranje za voljeno funkcijo,
- prevzemanje političnih in strankarskih funkcij.

Nekatere Milbrathove predpostavke konvencionalne politične participacije lahko združimo v skupno točko *kot zanimanje za politiko*. Pod predpostavko *zanimanje za politiko* lahko štejemo naslednje Milbrathove točke konvencionalne politične participacije: izpostavljanje političnim izzivom, odpiranje politične razprave, udeležba na posameznih političnih srečanjih. Kot pomembna oblika politične participacije, ki se je z razvojem informacijske infrastrukture močno razvila, je spremljanje političnih dogodkov prek množičnih medijev.

2.) Nekonvencionalna politična participacija: te oblike so novejšega izvora in so tesno povezane s pojavom t. i. novih politik, ki so jih sprožila t. i. nova družbena gibanja konec 70-ih in 80-ih let 20. stoletja.

Med oblike nekonvencionalne politične participacije spadajo (Dalton v Della Porta 2003: 69):

- sodelovanje v demonstracijah in protestih,
- podpisovanje peticij,
- udeležba na stavkah,
- nasilje,
- pisma bralcev,
- zapore na cestah,
- protesti.

Če primerjamo oba tipa politične participacije, lahko rečemo, da gre sodoben trend v smer zmanjšanja konvencionalne politične participacije in večje uporabe nekonvencionalnih oblik. Nove oblike participacije imajo svoje korenine v novonastajajočih vrednotah po 2. svetovni vojni. Ronald Inglehart (v Della Porta 2003: 75) jih imenuje postmaterialistične vrednote, » ki se usmerjajo k potrebam pretežno izrazne narave, kot so osebno samouresničevanje, razširitev svobode mnenja in participativna demokracija.«

Kot smo že omenili, lahko več oblik participacije združimo v nadspremenljivko, in sicer ljudsko iniciativo. V to obliko spadajo referendumi, demonstracije, protesti, peticije, udeležba na stavkah. Ljudska iniciativa kaže svojo pomembnost v tem, da civilna družba podaja zahteve po ureditvi oziroma rezrešitvi določenega policy problema s (ne)sprejetjem normativnih zakonskih uredb, ali pozivajo k uvedbi drugačne funkcionalne rešitve.

Nove oblike participacije so nastale v simbiozi z novimi družbenimi gibanji in novimi politikami konec 70-ih in začetku 80-ih let 20. stoletja. »Nova politika« je postalo skupno ime za splet družbenih sprememb in političnih inovacij, značilnih predvsem za razvite zahodnoevropske države v opisanem obdobju« (Fink Haner 2001: 27). Tematike, ki so se začele pojavljati, so bile mirovne, tematike o varovanju okolja, vprašanje pravic različnih marginalnih skupin. Vendar pa se je tok novih politik dotaknil tudi nekaterih vzhodnoevropskih držav, tudi Socialistične Republike Slovenije. »Nova družbena gibanja na Vzhodu so si v nemodernih oziroma predmodernih političnih okoljih socialističnih družb morala prizadevati še za razkroj avtoritarnih sistemov in vzpostavljanje sistemskih pogojev za sodobno, tekmovalno politiko. Ustvarjala in preoblikovala so temelje socialne in politične strukture« (Fink Hafner 2001: 28).

3.2.2 PATEMANOVA TIPOLOGIJA

Naslednjo tipologijo, zanimivo iz našega politološko-analitičnega vidika, je postavil Pateman (2000). Svojo tipologijo politične participacije je postavil v kontekst industrijskega menedžerskega okolja. Apliciranje te tipologije bi bilo možno v sodobnem političnem okolju.

Politično participacijo je Pateman (2000: 69-71) razdelal na naslednji način:

- 1.) **Psevdo participacija:** gre za obliko participacije, kjer participatorni posamezniki ne sprejemajo določenih odločitev (npr. da glasujejo pri določenem odločevalskem procesu). Posamezniku je dana možnost diskusije o določenemu situacijskemu problemu, poda lahko svoje mnenje, vendar ne sodeluje v samem odločevalskem procesu. Kljub temu je njegovo mnenje pomembno, ker je, čeprav na diskusijski ravni, vključeno v odločevalski proces.
- 2.) **Parcialna participacija:** gre za participiranje, ko posameznik ne poseduje moči za odločanje, je v podrejenem položaju do odločevalcev, a vendar ključno vpliva na njihove odločitve. Ključno je torej njegovo podajanje mnenja.
- 3.) **Polna participacija:** pod to obliko je mišljeno celostno participiranje, ki vključuje enakovredno pravico do soodločanja pri glasovanju in skupnemu sprejemanju odločitev. (ibid)

Še enkrat je pomembno poudariti, da je Pateman svojo tipologijo politične participacije postavil v kontekst industrijskega okolja, kjer kvantitativno omejena skupina ljudi participira pri odločanju in sprejemanju odločitev. Vendar menimo, da se to lahko prenese v določene nivoje političnega participiranja, npr. odločanje v političnih strankah, kjer je možno zaslediti vse tri omenjene oblike participiranja, ki jih je razlikuje Pateman.

3.2.3 SPLOŠNA RAZDELITEV POLITIČNE PARTICIPACIJE

1. **Formalna oblika politične participacije:** sem spadajo volitve, referendumi, participiranje na demonstracijah, članstvo v političnih strankah, politični aktivizem pri političnih kampanjah, sodelovanje v skupinah pritiska, ...

2. **Neformalna oblika politične participacije:** kot primer lahko navedemo organizirano skupino državljanov, ki poskušajo s svojim delovanjem vplivati na politične odločevalce, tako da oblikujejo nekakšno mrežo (Brezovšek in drugi 2007: 98-99).

3.3 DEJAVNIKI, KI DETERMINIRAJO POLITIČNO PARTICIPACIJO

Tudi te dejavnike lahko izrazimo skozi cepitve. Med dejavnike, ki vplivajo na kvantiteto politične participacije, vsekakor spadajo:

- 1.) dosežena stopnja izobrazbe
- 2.) pripadnost določenemu družbenemu sloju
- 3.) spol
- 4.) starost
- 5.) kraj bivanja
- 6.) nacionalna pripadnost.

Avtorji tako razdelijo dejavnike, ki vplivajo na politično participacijo na štiri segmente. Prvi so demografski dejavniki, kamor spadajo spol, starost in izobrazba posameznikov. Drugi segment predstavlja predstavo o tem, kdo je dober državljan. Tretjo skupino predstavlja strpnost do tistih, ki zagovarjajo skrajna stališča na določenih področjih. Zadnjo pa tvori samoznavanje lastnih vrlin, potrebnih za ustrezno spremljanje in delovanje znotraj politične sfere (Deželan in drugi 2007: 129). V predstavljenem Vzročnem modelu pojasnjevanja politične participacije prikažejo demografske dejavnike, ki jih izpostavijo kot vzročne dejavnike za politično participacijo, medtem ko gre pri drugih po njihovem mnenju za dvosmerno vplivanje (ibid).

Milbrath izpostavi dejavnike, ki po njegovem mnenju spodbujajo udeležbo na politični sceni. Tako opredeli pomembnost vpliva socio-ekonomskega statusa, s katerim razpolaga posameznik. Višji status naj bi v večini prispeval k večji stopnji politične angažiranosti. Ravno tako obstaja večja možnost, da se bodo politično aktivirali tisti, ki so aktivni že v svojih lokalnih skupnostih. Nadalje velja omeniti njegovo idejo o kumulativnem učinku participacije. To pomeni, da zelo pogosto ena oblika participiranja sproži kakšno drugo obliko. Lahko bi rekli, da gre v tem primeru za ciklični proces, saj se participiranje redko konča samo z eno obliko, saj so tisti, ki so aktivni, politično angažirani na več ravneh.

Nekaj besed pa lahko rečemo tudi o razsežnostih, ki jih prinaša politična participacija. Tu je relevantna Hagenova (Hagen v Delakorda 2003: 501) opredelitev, ki jo razdeli na štiri dele:

- 1.) Zbiranje informacij ter spremljanje aktualnih dogodkov. Posameznik skrbi za svojo informiranost o dogajanju na politični sceni.
- 2.) Aktivno razpravljanje o političnih temah s svojimi bližnjimi. Posameznik je tako udeležen v politično debato s prijatelji, člani družine, sodelavci, skratka s tistimi, s katerimi se srečuje v svojem vsakdanjem življenju.
- 3.) Udeležba na volitvah. »Glasovanje pomeni tretjo razsežnost politične participacije. Samo glasovanje, po mnenju Hagen, ni samo osrednji koncept demokracije, ampak tudi najpomembnejša razsežnost politične participacije,« (Delakorda, 2003: 501).
- 4.) Politična angažiranost v smislu političnega aktivizma, udeležba na posameznih zborovanjih, različne državljanske pobude, ...

Hagen zelo konkretno razdeli razsežnost politične participacije na različne dele, ki se skupaj povezujejo v koncept politične participacije. Kaže se namreč težava konkretnega opredeljevanja politične participacije, saj to ni pojav, ki ga lahko zaobjamemo v nekaj besedah ali celo povedih. Gre namreč za zelo širok pojem, ki kaže na tenzije angažiranosti posameznikov. Ne moremo namreč trditi, da je določen posameznik aktiven državljan, če redno hodi npr. na državnozbornske volitve. Te namreč praviloma potekajo vsake štiri leta, kar pa ne more ključno prispevati k njegovi aktivni udeležbi. Vseh posameznih konkretnih primerov teh razsežnosti se bomo dotaknili v samem empiričnem delu.

Menimo, da je pomembno, da predstavimo prvo neposredno demokracijo, ki je temeljila na participatornosti njenih državljanov. Govorimo o antični Grčiji oziroma njeni polis – o Atenah. Predstavitev Atenske demokracije nam bo prikazala njen prispevek k nastanku sodobne politične kulture in ustreznih institucij.

3.4 POLITIČNA PARTICIPACIJA V ANTIČNI GRČIJI: ROJSTVO NEPOSREDNE DEMOKRACIJE

S prehodom po časovni lestvici 2500 let v preteklost na določenem delu sveta odkrijemo pojav, ki iz naše raziskovalne perspektive predstavlja temeljno izhodišče za nadaljnjo interpretacijo. Govorimo o neposredni demokraciji v mestni državi Atene v antični Grčiji.

Leta 508 / 507 pr. n. št. je namreč Atenski politični voditelj Klejsten uvedel reforme, s katerimi je omogočil nastanek demokratičnega sistema. Zaradi svojega delovanja in demokratičnih prvin, ki danes predstavljajo stebre razvitih družb in zbujajo veliko mero spoštovanja je vzpostavil močno in stabilno mestno državo, ki je postavila odlične pogoje za razcvet države na vseh področjih: kulturnem, filozofskem, političnem, gospodarskem, vojaškem. Kot ključno reformo lahko navedemo uvedbo volilne pravice vsem moškim državljanom, s tem pa jim je bila podeljena oblast oziroma skupinska oblast. Tako so vsi državljani sprejemali odločitve na ključnih področjih; pravnem, finančnem in političnem. S tem pa so praktično vsi državljani (stari vsaj 20 let in moškega spola) upravljali in vodili atensko državo. »Klejstenov demokratični sistem je podelil atenskim državljanom dotlej nesluteno svobodo, da izražajo svoje mnenje in sprejemajo lastne odločitve. Ravno, ko so se učili tega, so prišle perzijske vojne in pustile v njih ne le spomin na junaško veličino, temveč jim ponudile politično priložnost in jih prepričale o nadmoči njihovega demokratičnega sistema« (Thorley 1998: 19).

Vendar to ni bil proces, ki se je zgodil čez noč. Do Klejstenovih reform je še nekaj ključnih obdobij, v katerih so delovale osebe, ki so pripeljale do točke, ki je omogočila uvedbo Klejstenovih reform, te pa posledično prvo neposredno demokracijo na svetu. Med temi osebnostmi je nujno omeniti Solona, ki je bil l. 594 pr. n. št. postavljen za arhonta. Dobil je nalogo, naj pripravi in vzpostavi reforme, ki se bodo izvajale naslednjih 10 let, in s katerimi naj bi začeli reševati hudo politično in gospodarsko krizo v Atenah. Solon je bil prvi izmed arhontov, ki je prihajal iz vrst trgovcev in ni bil aristokrat kot vsi ostali pred njim.

Nekatere izmed Solonovh reform (Thorley 1998: 26):

- odpis vseh dolgov,
- dal odstraniti zadolžne kamne na posestvih,
- odpravil zaslužnjevanje zaradi zadolževanja (radikalen ukrep, ki je veljal tudi za nazaj).

Solonove reforme kljub svoji radikalnosti niso dosegle zadovoljivo stopnjo učinkovitosti, da bi odpravile nastale gospodarsko-politične probleme. Približno 70 let pozneje so se v Atenah gospodarske in politične razmere še dodatno zaostrele. Nezadovoljstvo atenske populacije je opozorilo na nujnost radikalnega posega v sam politični in pravni sistem. Klejsten se je tega lotil na popolnoma nov način, ki je sprožil pravo politično revolucijo takratnega obdobja.

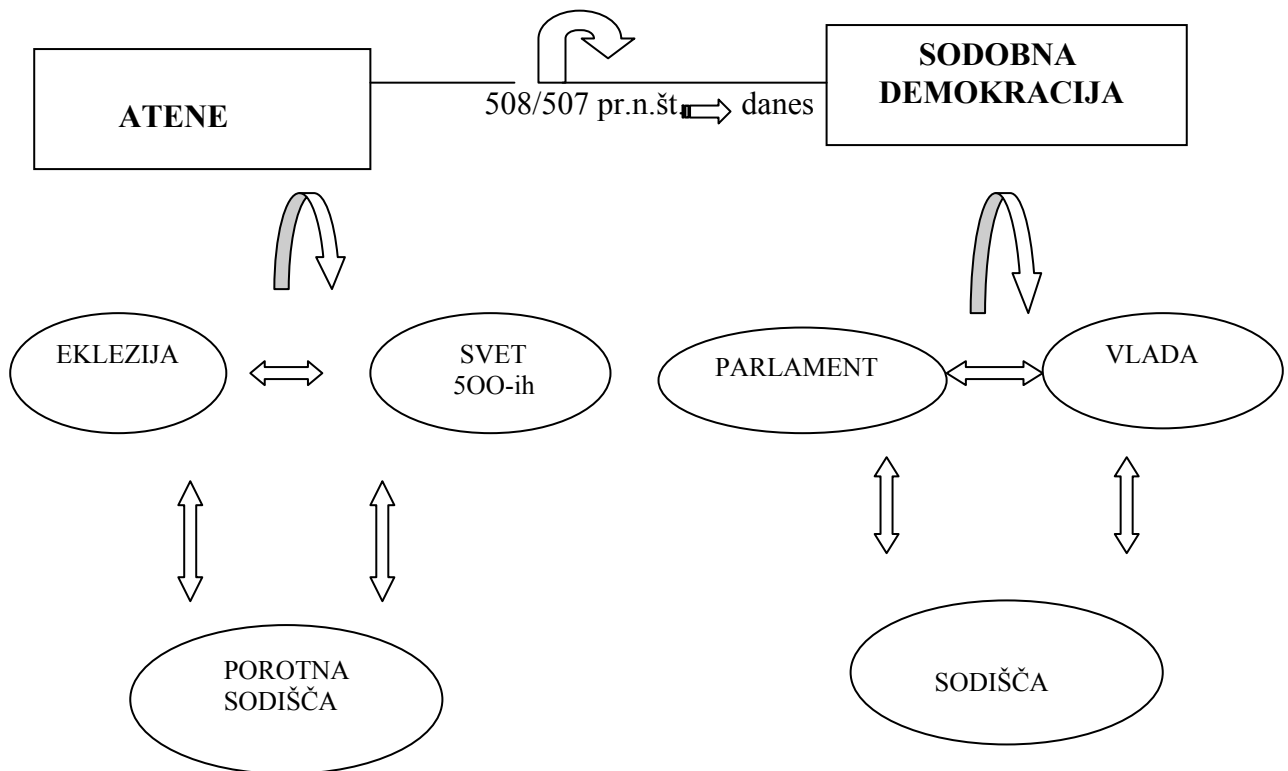
Med Klejstenove reforme po Thorleyu (1998: 38-60) spadajo:

- 1.) Nova upravno-teritorialna delitev: ukinitvev fil in vzpostavitev 10-ih tritij (vsaka tritija je bila sestavljena iz dela mesta, dela obale in dela dežele),
- 2.) Vzpostavitev Sveta 500-tih: imel izvršilne pristojnosti (in ne odločevalske),
- 3.) Vzpostavitev Eklezije: to je bila ljudska skupščina z odločevalsko vlogo o državni politiki, v katero so bili vključeni vsi moški državljani stari nad 20 let,
- 4.) Porotna sodišča: ta so obstajala že iz časov Solona, vendar je Klejsten v določeni meri spremenil njihovo delovanje – sodna naloga
- 5.) Vojskovodje: vsaka od 10-ih tritij je dobila svojega vojskovodjo, vsi pa so bili, tako kot poprej, še vedno pod poveljem arhonta polemarha (ta je bil zadolžen za poveljevanje),
- 6.) Uvedba Ostarkizma: da si nebi kdo pridobil prevelikega vpliva in moči, so lahko državljani izglasovali, da se takšnega človeka država znebi (izgnanstvo za 10 let, vendar pa je status takega človeka in njegovo imetje ostalo nedotaknjeno).

Ta hiter pregled Klejstenovih reform nam odpre določeno polje, ki deloma sovpada z današnjimi temelji sodobnega demokratičnega sistema. V spodnji skici lahko primerjamo

podobno organizacijsko strukturo v neposredni demokraciji v Atenah z današnjimi posrednimi demokracijami.

Skica 3.2: Primerjalni model neposredne / posredne oblike demokracije

»Toda Atenska demokracija in ostale grške demokracije so bile precej drugačne oblike od modernih liberalnih demokracij. Bile so oblike neposredne demokracije. Značilno ustanovljene v majhnih skupnostih so antične grške neposredne demokracije dovoljevale ljudstvu (izključene so bile ženske, otroci in sužnji), da je participiralo neposredno v zadevah vodenja, z izbiro politik in sprejemanjem vodstvenih odločitev« (O'Neil, 2007: 137). Torej je že v obdobju antike obstajal politični sistem, ki je polnoletnim državljanom omogočal možnost soodločanja. Gre za sistem neposredne demokracije. Za sistem, ki ga je danes zaradi teritorialnega obsega večine držav tehnično nemogoče vzpostaviti. Zaradi množice državljanov, ki imajo danes državljanske pravice, in ki bi sodelovali pri sprejemanju odločitev ter skupnih politik, je to zgolj utopična misel. Vendar pa razvoj tehnologije (svetovni splet) odpira novo pot, ki se trenutno šele dobro razvija, a kljub temu predstavlja vizijo participativne prihodnosti, kjer bi državljani imeli možnost neposrednega participiranja;

elektronska participacija. A o tem bomo govorili malce kasneje. Sedaj je ključno, da teoretično predstavimo politični sistem v obdobju pred in po osamosvojitvi.

3.5 DEMOKRATIČNE IN AVTORITARNE DRŽAVE

Smiselno je, da v nadaljevanju na splošno predstavimo teoretično opredelitev demokratične in avtoritarne ter totalitarne države oziroma političnega sistema. Slovenija je bila po drugi svetovni vojni del Socialistične Federativne Republike Jugoslavije, ki je temeljila na socialističnem političnem sistemu. Po razglasitvi samostojnosti Republike Slovenije leta 1991 pa je postala država z demokratičnim političnim sistemom. Zato je nujno, da v začetku poglavja o politični participaciji v SFRJ ter v RS opredelimo njuna politična sistema na teoretičnem nivoju s ključnimi pripadajočimi značilnostmi.

3.5.1 DEMOKRATIČNA DRŽAVA

Poseduje mehanizme demokratičnega nadzora svojih državljanov nad izvoljeno oblastjo. Državljeni lahko participirajo pri izvolitvi oblasti in nanjo lahko z določenimi segmenti moči tudi vplivajo.

Joseph Schumpeter je eden vodilnih teoretikov demokratične teorije, v kateri je predstavil misel o tem, da je neprimerno in neustrezno, da bi se vsak posameznik na splošno angažiral pri vsaki politični zadevi z namenom, da bi opravil svojo državljansko dolžnost pri sovođenju oblasti, kot to izhaja iz neposredne demokracije.

»Bilo bi bolj priročno prihraniti samo najbolj pomembne odločitve za posamezne državljane, da se opredelijo recimo z referendumom – in da se z ostalim ukvarjajo v odboru, ki je imenovan s strani njih – skupščina ali parlament, katerih člani bodo izvoljeni s strani splošnih volitev. Ta komite oziroma telo delegatov, kot jih vidimo, ne bodo predstavljali ljudstva v pravnem smislu, ampak bodo to predstavljali v manj tehničnem smislu – izražali, reflektirali, ali zastopali bodo voljo volilnega telesa,« (Schumpeter v Dahl 2003: 5).

Ko govorimo o odločanju o vsaki politični zadevi, je neposredna demokracija dandanes praktično tehnično neizvedljiva. Seveda je občasno mogoče določeno odločitev sprejeti na referendumih in periodično na volitvah na državnem ali lokalnem nivoju. Vendar pa to

predstavlja ogromne stroške in tehnične kapacitete, s katerimi pa sodobne države še ne razpolagajo. Zato je legitimna oblika političnega sistema taka, da državljani prek volitev svojo suvereno oblast prenesejo na svoje predstavnike. Legitimnost po Schumpetru izhaja ravno iz obligacijske dolžnosti, ki jo prevzamejo izvoljeni predstavniki do demosa, da spoštujejo rezultate volitev in da vodijo politiko, ki je v skladu z občo voljo (Schumpeter v Dahl: 2003). »Demokracija je legitimna v takem smislu, da je ljudstvo pripravljeno sprejeti odločitve o zaenkrat nedoločljivi vsebini do takrat, dokler lahko participirajo pri sprejemanju teh odločitev« (Schumpeter v Dahl 2003: 15).

Demokracija ima za razliko od avtoritarnih režimov določene ključne mehanizme. Četudi se skozi volilni proces ne izkaže enotna volja ljudstva, demokracija omogoča omejitve in nadzor pri vladanju in izvajanju oblasti. Suvereno oblast ljudstvo na izvoljene predstavnike ne prenese dokončno, za vedno, ampak za določeno časovno obdobje, po koncu tega obdobja pa se ta suverenost vrne k njim in ti z volitvami ponovno določijo svoje (nove / stare) politične voditelje. Glede na politične rezultate izvoljenih predstavnikov se volivci na volitvah odločajo, ali bodo politične kandidate nagradili za njihovo delo s ponovno izvolitvijo, ali pa bodo oblast prenesli na nove voditelje in jih kaznovali z neizvolitvijo v primeru nezadovoljstva. Če je demos že v vmesnem obdobju nezadovoljen, ima možnost, da si povrne suvereno oblast z zahtevo po odstopu politične oblasti ter izvedbo predčasnih volitev, kjer izberejo nove predstavnike. John Stuart Mill (1994) pravi, da je najboljša oblika vladavine tista, ki je lahko izvoljiva s strani volilnega telesa in v praksi izvedljiva, poleg tega pa so posledice njenega delovanja koristne, takoj vidne in perspektivne za prihodnost. Mill teoretizira tudi socialno državo in kot nujen pogoj za njeno uspešno izvedbo navede participacijo ljudstva. Meni, da je koristna kakršnakoli oblika participacije.

Predstavili smo demokratični politični sistem, nadalje pa se bomo na kratko osredotočili še na avtoritarni ter totalitarni politični sistem. Pomembno je, da na splošno predstavimo določene karakteristike, ki determinirajo avtoritarni ter totalitarni politični sistem, da bomo lažje razumeli tudi vlogo in funkcijo političnega udejstvovanja, ki jo je v posameznem političnem sistemu zavzemala v Sloveniji.

3.5.2 AVTORITARNA DRŽAVA

»Ključna značilnost avtoritarne oblasti je, da zanika množici populacije kakršnokoli učinkovito kontrolo nad njihovimi pravili« (Hague in drugi 1998: 13). Za te države je značilno, da izključujejo svoje državljane iz odločevalskega procesa. Ne dovolijo tekmovanja za oblast in zato ne predvidevajo politične opozicije. Opozicija je tako lahko je le navidezna in v resnici pod okriljem obstoječe avtoritarne oblasti. Za avtoritarno oblast je značilno, da ne deluje na podlagi pravnih normativov, ampak je oblast samovoljna (Hague in drugi 1998).

»Avtoritarni oblastniki ne sledijo individualnim pravicam, ampak je avtoritarizem iliberalna kot tudi nedemokratska oblika vladavine« (Hague in drugi 1998 13). Torej lahko govorimo o popolnem nasprotju demokratične vladavine, ki že konceptualno izhaja iz vladavine večine in soudeležbe državljanov pri izvajanju oblasti.

3.5.3. TOTALITARIZEM

Temelji na nedemokratskih temeljih, vendar se v nekaterih ključnih segmentih razlikuje od avtoritarizma. Totalitarna oblast ima željo, da se množična populacija vključi v totalno prenovno družbenih vzorcev, ki jih narekuje in usmerja njena volja ter ideologija. Posega v vse družbene aspekte. Poskuša po določeni ideologiji transformirati ne samo politično okolje, ampak vzpostaviti ustrezen gospodarski in družbeni sistem, ki bi sovpadal z obstoječo ideologijo. »Totalitarizem se nanaša na visoko centraliziran režim, ki poseduje določeno obliko močne ideologije, ki si prizadeva za transformiranje in absorbiranje fundamentalnih aspektov države, družbe in gospodarstva« (O'Neil 2007: 112).

Dve obliki totalitarizmov, ki sta nastala v 20. stoletju, sta fašizem in komunizem. Čeprav se obe obliki totalitarizma med seboj ideološko ključno razlikujeta in sta si popolnoma nasprotna, pa sta si v metodah delovanja, ki so temeljile na nadzoru, zelo blizu in ju uvrščamo med totalitarne režime.

Avtorji tako pravijo, da je bil komunistični režim v marsičem tudi totalitaren. »V nedemokratskih, zlasti totalitarnih političnih sistemih (fašistični, real-socialistični, populistično-korporativistični, jugoslovanski socialistični samoupravno-korporativistični) so

vladajoče ideologije razvrednotile klasične politične pravice oziroma jih postavile v odvisnost od države« (Zajc v Frane 1993: 167). Vendar pa so bile posledice takšne politične ideologije v mnogih bivših socialističnih deželah drugačne od pričakovanih. Tako lahko v socialistični politični kontekst v večji meri kot demokratičnega pod pritiski represivnih aparatov umestimo mobilizacijo javnosti in pritiske po artikulaciji javnega mnenja. »Razkrajanje političnega monizma pod pritiskom pluralizacije družbe in vznikanja avtonomnih civilno-družbenih subjektov v nekdanjih socialističnih deželah pa je spremljal tudi proces nastajanja avtonomne javnosti, ki je sposobna artikulirati mnenja, stališča, kritike pa tudi zahteve v razmerju do političnih institucij« (Fink Hafner 1992: 221).

Značilno je, da je bila stopnja politične participacije v komunističnih režimih precej večja kot tiste v demokratičnih sistemih. Posamezniki so se v večji meri politično angažirali, kot je to opaziti v sodobnih demokracijah, saj so lahko tudi participirali v odborih in svetih posameznih institucij. Vendar pa je bila taka participacija znotraj omenjenih odborov in svetov v določeni meri vsiljena in nadzorovana s strani komunistične oblasti. Torej ne moremo govoriti o pravi, svobodni politični participaciji. Gre za množično obliko participacijo, ki nima enake teže kot politična participacija v liberalno-demokratičnem sistemu, čeprav je njena kvantiteta občutno večja.

3.5.4 POSTKOMUNIZEM

Socialistična republika Slovenija je kot del SFRJ ubrala relativno samosvojo pot že z Ustavo iz leta 1974, pomembno pa je na njen razvoj vplivala tudi smrt voditelja Komunistične partije Jugoslavije Josipa Broza - Tita. Bila je izredno odprta za liberalne ideje, kar jo je usmerilo k odtujitvi od ostalega dela Jugoslavije in kasneje po osamosvojitvi k izredno uspešnemu tranzicijskemu prehodu. Tako lahko za SRS že v osemdesetih letih 20. stoletja rečemo, da je zavzela drugačno politično opcijo, z drugačnimi metodami in mehanizmi, ki so doprinesli k osamosvojitvi. To obdobje lahko označimo kot postkomunistično. Med dejavnike razvoja (Rizman 2006) tako lahko prištevamo odprtost za liberalno, etnično homogenost ter zmerni nacionalizem. Od konca 2. svetovne vojne in ustanovitve SFRJ do Titove smrti 4. maja leta 1980 je država SFRJ temeljila na relativno enotni socialistični politični usmeritvi, ki se je distancirala od socialistične ideologije Sovjetske zveze, ter ubrala specifično pot socializma, ki je temeljil na samoupravnih odnosih.

Po smrti Josipa Broza - Tita je začel nastajati politični razkol med centralno oblastjo v Beogradu in slovenskim političnim vrhom v SRS. Slovenija se je zavedala učinkov globalizacije ter priložnosti, ki jo je prinašal njen geopolitični položaj, saj se je skozi Slovenijo Balkanu odpirala pot v razvitejšo Zahodno Evropo. Njeno gospodarstvo je bilo v primerjavi z ostalim delom Jugoslavije razvitejše in je ključno prispevalo k BDP⁶ v SFRJ. Na politični razvoj SRS, ki je leta 1991 omogočil osamosvojitve, je pozitivno vplival tudi relativno popustljiv slovenski politični vrh. Posledice takšnega političnega aktivizma so doprinesle k zahtevi Slovencev do izstopa iz Socialistične federativne republike Jugoslavije in uveljavljanjem pravice do samoodločbe.

⁶ BDP je kratica za Bruto Družbeni Proizvod.

4. SFRJ

Jugoslavija je bila država s socialističnim političnim sistemom, ki je temeljil na marksistični ideologiji. Po 2. svetovni vojni je njeno delovanje temeljilo na sodelovanju s Sovjetsko zvezo, vendar se je SFRJ kmalu politično distancirala od nje. »Spopad in prelom s Sovjetsko zvezo ni zavrl razvoja socialističnih odnosov v Jugoslaviji in v Sloveniji, so pa dobili po letu 1950 svojo posebno jugoslovansko obliko – delavsko samoupravljanje. Z leti se je samoupravljanje delovnega ljudstva uveljavilo kot temeljni družbeno-politični odnos v Jugoslaviji« (Prunk, 1996: 141). V gospodarskem pogledu je proces industrializiranja znotraj jugoslovanske družbe potekal hitro in z veliko vnemo. Znotraj teh industrijskih procesov so se socialistični samoupravni odnosi razvili v veliki meri. Leto 1963 je prineslo novo socialistično ustavo, ki je v še večji meri poudarjalo samoupravljanje (Prunk, 1996). V obdobju od leta 1963 do 1974⁷ je postalo politično dogajanje v državi SFRJ precej razburkano. Znotraj Zveze Komunistov je začela nastajati liberalistična struja, vendar pa so politični pritiski vodstva onemogočali njihovo delovanje. Iz tega je razvidno, da Komunistična partija ni delovala enotno in homogeno. Do hujših nasprotovanj znotraj Komunistične partije pa je začelo prihajati po smrti Josipa Broza - Tita in Edvarda Kardelja, dveh ključnih socialističnih voditeljev (Prunk, 1996). »V prvi polovici osemdesetih let so se pokazala ostra mednacionalna in medrepubliška nasprotja, pogojena z gospodarsko krizo« (Prunk, 1996: 148).

4.1 POLITIČNI SISTEM SFRJ

4.1.1 USTAVA SFRJ

»Najpomembnejši politični dogodek je bil sredi sedemdesetih let, točno leta 1974, sprejetje nove ustave SFRJ. Ustava je bila še zadnje veliko politično dejanje zgodovinske generacije revolucionarnih voditeljev: Tita, Kardelja, Bakarića, Koliševskega« (Prunk 1992: 406). Ustavo SFRJ je sprejel Zbor narodov Zvezne skupščine 21. februarja 1974. To ustavno

⁷ Leta 1974 je bila sprejeta nova Ustava Socialistične Federativne Republike Jugoslavije.

materijo Socialistične federativne republike Jugoslavije je sestavljal Uvodni del s Temelnjimi načeli in šestih delov, ki so skupaj tvorili kar 406 členov. Členi natančno in do podrobnosti opredeljujejo ustavna določila. Tako v določenih členih zasledimo tudi segmente politične participacije, ki sicer niso opredeljeni s tem terminom. Ob analizi celotne Ustave SFRJ iz leta 1974 naletimo kar na nekaj členov, ki se dotikajo tega področja. Tako že v Uvodnem delu Temeljna načela (Integralno besedilo Ustave Socialistične Federativne Republike Jugoslavije 1989: 20-21) zasledimo:

/.../ Skladno s tem so nedotakljiva podlaga človekovega položaja in njegove vloge: /.../, demokratični politični odnosi, ki omogočajo človeku, da uresničuje svoje interese, pravico do samoupravljanja ter druge pravice, da razvija svojo osebnost z neposredno dejavnostjo v družbenem življenju, zlasti v organih samoupravljanja, v družbenopolitičnih organizacijah in drugih družbenih organizacij in društvih, ki jih sam ustanavlja in po njih vpliva na razvijanje družbene zavesti in na širjenje možnosti za svojo dejavnost in za uresničevanje svojih interesov in pravic;/.../.

Citiran del besedila praktično opredeljuje pravico do družbenega in političnega angažiranja, vendar pa so vse te pravice postavljene v okvir samoupravnih odnosov, ki so predstavljali temelj bivše socialistične države SFRJ. Pomemben je tudi del 4. člena Uvodnega dela Temeljna načela (Integralno besedilo Ustave Socialistične Federativne Republike Jugoslavije, 1989: 25), ki se ravno tako dotakne odločanja demosa, kot njegove temeljne pravice:

V Socialistični Federativni Republiki Jugoslaviji pripada vsa oblast delavskemu razredu skupaj z vsemi delovnimi ljudmi mesta in vasi. Za zgraditev družbe kot svobodne skupnosti proizvajalcev razvijajo delavski razred in vsi delovni ljudje socialistično samoupravno demokracijo kot posebno obliko diktature proletariata, in to zagotavljajo: /.../, z odločanjem delovnih ljudi pri uresničevanju oblasti in pri upravljanju drugih družbenih zadev v temeljnih organizacijah združenega dela in v drugih temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih, po delegacijah in delegatih, v organih upravljanja samoupravnih organizacij in skupnosti, kot tudi po delegacijah in delegatih, v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti in v drugih organih samoupravljanja, /.../.

Nadalje znotraj omenjenega člena najdemo opis sodelovanja delavskega ljudstva pri izvrševanju oblasti. Opredeljene so določene participativne oblike, ki so demokratične, saj omogočajo v pravnem smislu sodelovanje in udejstvovanje delavskega razreda v družbenopolitičnem okolju. Konkretnije pa politično združevanje in aktivno delovanje na področjih, ki se dotikajo politike, opredeljuje II. Poglavje Ustave SFRJ, ki govori o temeljnih družbenopolitičnega sistema. Omeniti velja 89. člen, ki poudarjena sodelovanje pri uresničevanju oblasti na lokalnem nivoju oziroma skozi samoupravljanje. Tako 89. člen

opredeljuje (Integralno besedilo Ustave Socialistične Federativne Republike Jugoslavije, 1989: 63):

Delovni ljudje uresničujejo oblast in upravljajo druge družbene zadeve z odločanjem na zborih, z referendumom in v drugih oblikah osebne izjave v organizacijah združenega dela, krajevnih skupnostih, samoupravnih interesnih skupnostih in v drugih samoupravnih organizacijah in skupnostih, po delegatih v organih upravljanja teh organizacij in skupnostih, s samoupravnim sporazumevanjem in družbenim dogovarjanjem po delegacijah in delegatih v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti, kot tudi z usmerjanjem in nadzorstvom dela organov, odgovornim skupščinam.

V nadaljevanju bomo splošno predstavili še Ustavo Socialistične Republike Slovenije iz leta 1974. Kljub temu, da smo že predstavili Ustavo Socialistične Federativne Republike Jugoslavije iz leta 1974, se nam zdi potrebno predstaviti tudi Ustavo Socialistične Republike Slovenije, ki je na nivoju socialistične republike opredelila temeljne določbe.

4.1.2 USTAVA SOCIALISTIČNE REPUBLIKE SLOVENIJE

Tako kot Ustava SFRJ⁸ tudi Ustava SRS znotraj prvega odstavka II. Člena Uvodnega dela navaja, da oblast v SRS izhaja iz delavskega razreda in vseh delovnih ljudi. Torej Ustava SRS delavski razred postavi v središče socialistične slovenske družbe, ki mu pripada vsa suverena oblast. Ključna razlika v tem segmentu v primerjavi z ustavo RS se kaže v suvereni oblasti delavskega ljudstva (Ustava SRS) in suvereni oblasti ljudstva (Ustava Republike Slovenije). Socialistični samoupravni odnosi so tako temeljili na demokratični osnovi. Omenili smo namreč že, da družbeno-politični sistem v Sloveniji pred osamosvojitvijo ni temeljil samo na totalitarni osnovi, ampak so ga dopolnjevale tudi določene demokratične prvine. Tako v primeru socialistične države SFRJ ne moremo govoriti o popolni avtoritarni obliki političnega sistema.

⁸ Ustava Socialistične Republike Slovenije⁸ je bila razglašena 28. 2. 1974. Sestavlja jo Uvodni del, v katerem so navedena Temeljna načela in pet delov. Prvi del je tako naslovljen z naslovom Socialistična republika Slovenija, naslednji govori o družbeni ureditvi, tretji del ima naslov Pravice in dolžnosti Socialistične republike Slovenije ter organizacija in pristojnost republiških organov. Četrti del opredeljuje Spremembe ustave SRS, zadnji, peti del, pa govori o Prehodnih in končnih določbah.

4.2 POLITIČNA PARTICIPACIJA V SOCIALISTIČNI REPUBLIKI SLOVENIJI

Socialistična Republika Slovenija je predstavljala eno izmed šestih republik znotraj Socialistične Federativne Republike Jugoslavije. Njena politična sestava je bila delegatsko naravnana. Imela je tri zборе, in sicer Družbenopolitični zbor, Zbor združenega dela in Zbor občin. Leta 1989 so sprejeli Zakon o volitvah v skupščine. Ta je prinesel pomembno novost, saj je omogočil strankarsko sestavljen družbenopolitični zbor. To je postavilo zakonske temelje za nadaljnjo vzpostavitev demokratičnega političnega sistema znotraj samostojne neodvisne Republike Slovenije. Družbenopolitični zbor je sestavljalo 80 delegatov (Statistični letopis Republike Slovenije 2007).

Legitimne oblike političnega participiranja v SRS so bile opredeljene v Ustavi SRS, in sicer znotraj III. člena Prvega dela. Ta člen opredeli možnosti, kjer lahko delovni ljudje, občani uresničujejo skupne interese. Navedene možnosti so organizacije združenega dela, samoupravne interesne skupnosti in organizacije, občine, krajevne skupnosti, oblika kooperiranja med občinami in krajevnimi skupnostmi, možnost samoupravnega sporazumevanja in v obliki skupnih medobčinskih organih samoupravljanja, znotraj republiških organov, v obliki družbenega dogovarjanja, kot dejavnost znotraj posameznih družbenopolitičnih organizacij in drugih družbenih organizacijah ter društvih, ali v obliki svobodnih in vsestranskih dejavnosti (Ustava SRS 1974).

V nadaljevanju tako sledi analiza konvencionalnih in nekonvencionalnih politične participacije v Socialistični Republiki Sloveniji. Ravno zaradi drugačnosti političnega sistema in kvantitete oblik politične participacije se nismo dotaknili analize vseh oblik (ne)konvencionalnih oblik participiranja, ki smo jih predstavili znotraj teoretske konceptualizacije.

4.2.1 KONVENCIONALNA POLITIČNA PARTICIPACIJA V OBDOBJU PRED OSAMOSVOJITVIJO

4.2.1.1 Volitve

Ker socialistični politični sistem ni temeljil na strankarskemu pluralizmu ter splošnih, enakih in tajnih volitvah, ter pluralizmu, ki je zagotovljen v demokratičnih političnih sistemih z ustavno materijo, ne moremo govoriti o klasičnih volitvah. Zato volitve v socializmu niso statistično primerljive z volitvami v demokratičnem političnem sistemu. Vendar pa nam statistični podatki lahko nekaj povedo o zanimanju prebivalcev Slovenije za politično dogajanje in želji po izražanju svoje politične volje. Zato so v analitičnem smislu podatki zanimivi za proučevanje.

Leta 1989 so bili sprejeti amandmaji k Ustavi SRS, ki so omogočali demokratične volitve. Zato v okviru volitev v SRS predstavljamo le podatke o volitvah po občinah iz leta 1990, ki so statistično primerljivi s podatki o volilni udeležbi v obdobju po osamosvojitvi Slovenije. Na podlagi teh podatkov zaznamo relativno povprečno visoko volilno udeležbo, saj se je teh volitev udeležila kar dobra četrtina volilnih upravičencev.

Tabela 4.1: Podatki o volitvah po občinah leta 1990

Volilci, ki so bili vpisani v volilni imenik	Število glasov	
	Skupaj	Delež
1489822	1146627	76,90%

Vir: Rezultati raziskovanj št. 551/1990 (1990)

4.2.1.2. Plebiscit za samostojnost in neodvisnost Republike Slovenije

Plebiscit⁹ za samostojnost in neodvisnost Republike Slovenije je bil izveden 23. 12. 1990. V volilne imenike je bilo skupaj vpisanih 1.496.860 volilnih upravičencev. Volitev se je udeležilo 1.361.738 volivcev od katerih je za samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo

⁹ V Statističnemu uradu Republike Slovenije (2007: 103) podajo naslednjo definicijo: »Plebiscit je ljudsko glasovanje o spremembi državne pripadnosti kakšnega ozemlja in državljanske pripadnosti ljudi na njem.«

glasovalo 1.289.369 volivcev oziroma 88,5 %. Proti je glasovalo 57800 volivcev oziroma 4 odstotki.

4.2.1.3 Članstvo v političnih organizacijah

V obdobju socializma je bila na območju države SFRJ edina dovoljena politična tvorba¹⁰ Zveza Komunistov Jugoslavije. Za socializem je namreč značilno, da ni vseboval elementa strankarskega pluralizma. To je razvidno že iz Temeljnih načel Ustave SFRJ, in sicer v četrtem odstavku VII. člena: »V Socialistični zvezi delovnega ljudstva Jugoslavije uresničujejo delovni ljudje in občani, Zveza komunistov Jugoslavije kot vodilna idejna in politična sila, druge družbenopolitične organizacije in vse organizacije socialistične sile politično in akcijsko enotnost socialističnih sil, usmerjajo družbeni razvoj na temeljih oblasti in samoupravljanja delavskega razreda« (Integralno besedilo Ustave Socialistične Federativne Republike Jugoslavije 1989: 31). Iz tega je razvidno, da jugoslovanski socialistični politični prostor ni predvideval drugačnih politično-organizacijskih tvorb, ampak samo tiste, ki izvirajo iz socialistične ideološke strukture.

Iz Statističnega urada Republike Slovenije smo prejeli podatke o članstvu v političnih in družbenih organizacijah od leta 1955 do leta 1988. V tabelah o članstvu znotraj poglavja Družbene in politične ureditve so kategorije članstva razdeljene v naslednjih organizacijah: Zvezi komunistov, Socialistični zvezi delovnega ljudstva, Zvezi sindikatov, Zvezi socialistične mladine, Rdečemu križu in Zvezi združenj borcev NOV. Podatki so iz treh Statističnih letopisov SRS, in sicer iz let 1976, 1985 in 1989. V okviru analize potrebujemo konkretne empirične podatke o članstvu v političnih organizacijah, zato bomo analizirali podatke o članstvu v Zvezi komunistov, Socialistični Zvezi Delovnega Ljudstva in Zvezi Socialistične Mladine. Zvezo komunistov so v Zgodovinskem arhivu Ljubljana¹¹ (2008) opredelili takole: »Zveza komunistov (komunistična partija) družbenopolitična organizacija (DPO), ki sta jo zvezna in republiška ustava 1974 označevali kot vodilno idejno in politično organizacijo delavskega razreda in delovnih ljudi pri graditvi socializma.« V začetku petdesetih let 20. stoletja se je Zveza komunistov preimenovala v Zvezo komunistov

¹⁰ Kot politično tvorbo smo Zvezo komunistov Jugoslavije oz. ZKJ opredelili zaradi dejstva, ker ZKJ ni bila nikoli uradno opredeljena kot politična stranka.

¹¹ Dostopno na spletni strani http://www.zal-lj.si/Vodnik/o_ustvarjalcih/Vodnik_druzbeno.htm, (19. 4. 2008).

Jugoslavije. Ustava z leta 1974 je Zvezo komunistov v poglavju o Temeljnih načelih v začetku VIII. člena opredelila takole:

Zveza komunistov Jugoslavije, pobudnik in organizator narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije in zavestni nosilec teženj in interesov delavskega ljudstva, je po zakonitosti zgodovinskega razvoja postala organizirana vodilna idejna in politična sila delavskega razreda in vseh delovnih ljudi pri graditvi socializma in pri uresničevanju solidarnosti delovnih ljudi ter bratstva in enotnosti narodov in narodnosti Jugoslavije,«(Integralno besedilo Ustave Socialistične Federativne Republike Jugoslavije, 1989: 30).

Nadalje nas zanima članstvo v Socialistični Zvezi Delovnega Ljudstva. Gre za prostovoljno organizacijo vseh delovnih ljudi in tudi občanov, ki naj bi delovala demokratično. Zasnovana je bila na podlagi načela teritorialnosti. (Zgodovinski Arhiv Ljubljana 2008) Naslednja organizacija, Zveza socialistične mladine kot podmladek Zveze komunistov Jugoslavije, je predstavljala mladinsko socialistično organizacijo. »V Zvezo Socialistične Mladine Slovenije (ZSMS) se je organizacija preimenovala na kongresu slovenske mladine oktobra 1974. Delovala je do konca 1989 (zakon o političnem združevanju z dne 27.12.1989). Novembra 1990 se je preoblikovala v stranko z imenom Liberalno demokratska stranka« (Zgodovinski Arhiv Ljubljana 2008). Na kratko smo tako opredelili tri pomembne politične organizacije v obdobju pred osamosvojitvijo. V nadaljevanju bomo predstavili podatke o članstvu v omenjenih organizacijah od leta 1955 naprej.

Tabela 4.2: Članstvo v ZK, SZDL in ZSM ¹²

	1955	1960	1965	1970	1974	1975	1980	1985	1988
ZK ¹³	52	70	71	67	74	84	123	124	107
SZDL ¹⁴	646	693	720	732	732
ZSM ¹⁵	100	134	154	230	294	284	...	320	360

Vir: Statistični letopis SRS 1976, Statistični letopis 1985 in Statistični letopis 1989

¹² Podatki so podani v 1000.

¹³ ZK predstavlja kratico za Zvezo komunistov.

¹⁴ SZDL je kratica Socialistične zveze delovnega ljudstva.

¹⁵ Za zvezo socialistične mladine smo uporabili kratico ZSM. V Statističnem letopisu SRS 1985 ter Statističnem letopisu SRS 1985 je kot opomba navedeno, da so v generacijo zajeli starost od 14 do 27 let.

Podatki v zgornji tabeli kažejo na vztrajno povečevanje članstva v vseh treh političnih organizacijah. V primeru Zveze komunistov se je članstvo od leta 1955 do 1988 povečalo za več kot 100 %. Vendar je potrebno poudariti, da je ta delež zgolj kvantitativne narave in ne kaže dejanske stopnje politične angažiranosti v sami Zvezi komunistov. Tako visoka podpora ZKJ z včlanitvijo v omenjeno organizacijo se izključuje z dejstvom, da se je v osemdesetih letih 20. stoletja v SFRJ nezadovoljstvo med njenimi prebivalci (še posebej med Slovenci) povečevalo.

Tako Božo Repe (2002: 21)¹⁶ pravi, da so komunisti zasedali precej vodilnih položajev v SFRJ. Med drugim to pomeni tudi v vojski, v kateri je več kot 90 odstotkov oficirskega kadra prihajalo iz rst komunistov. ZKJ je bila velika politična organizacija glede na število njenih članov. Tako je članstvo na začetku 80-ih let 20. stoletja znašalo kar 2111731 članov. (ibid)

4.2.2 NEKONVENCIONALNA POLITIČNA PARTICIPACIJA V SOCIALISTIČNI REPUBLIKI SLOVENIJI

4.2.2.1 Stavke

Med obliko angažiranosti, ki posega tudi na področje političnega in temelji na principu kolektivizma, spadajo tudi stavke. Stavko lahko definiramo kot kolektivno participativno akcijo, s katero se upočasni delo ali pa se celo zaustavi, cilj tega pa je potencialno vplivanje delavcev na njihove delojemalce z namenom izboljšati delovne pogoje ter zavarovati posamezne interese in pravice (Sruk 1995).

V povojni Jugoslaviji so prvo stavko zabeležili šele leta 1958 in sicer v rudnikih v Trbovljah in Hrastniku (Kavčič in drugi 1991: 11). Politični sistem socialistične Jugoslavije je temeljil na poudarjanju kolektivističnega duha. Pomembna je bila skupnost, in s tem splošni, skupinski interesi, posameznik s svojimi individualnimi interesi pa je predstavljal nepomemben člen znotraj socialističnega družbenopolitičnega sistema. Kolektivni interesi so bili superiorni individualističnim. Tako je bila stavka razumljena kot potencialno nevarna akcija. Ti »ožjeskupinski« interesi, kot pravijo Kavčič in ostali avtorji v delu Stavke, so

¹⁶ Božo Repe je v svojem delu Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije (2002) povzel zgornje podatke iz Enciklopedije Slovenije, 5.zv., LJ. 1991, str.228-232; Zgodovina zveze komunistov Jugoslavije, LJ. 1986.

veljali za potencialnega nasprotnika splošnim. Zato je bila takšna oblika kolektivne angažiranosti pravno nedovoljena do leta 1988.

Empirične podatke je težko pridobiti za to analitično obdobje, tako da bomo uporabili sekundarne vire in jih predstavili. »V primerjavi s sorazmerno številnimi razpravami o stavnkah, je delež empiričnih raziskav in analiz stavnk v Jugoslaviji dokaj skromen« (Kavčič in drugi 1991: 94). Podatke o stavnkah v Sloveniji v obdobju socializma najdemo v delu Stavke (Kavčič in drugi 1991), vendar navajajo le podatke iz leta 1988 in 1989, tako da lahko to obliko angažiranosti vrednotimo samo konec osemdesetih let 20. stoletja, ko je bilo politično ozračje že precej razburkano in je kazalo na možne politične preobrate v bližnji prihodnosti. Tako so leta 1988 zabeležili 189 stavnk v posameznih organizacijah, vendar avtorji navajajo, da so prikazali le tiste podatke, za katere menijo, da so dovolj zanesljivi (Kavčič 1991).

4.2.2.2 Študentski protesti leta 1968

Kot eno ključnih konkretnih reprezentacij politične participacije v obdobju pred osamosvojitvijo lahko opredelimo leto 1968 oziroma leto protestov, ki so se nepričakovano pojavili po vsem svetu. »In nikjer niso bile niti vlade niti stranke niti mladinske organizacije niti družboslovci sposobni za utemeljeno razlago dogodkov. Skratka, to je bil šok za družbo in škandal za družboslovno znanost« (Ule 1988: 55).

Za drugo polovico šestdesetih let 20. stoletja značilen odmik od poudarjanja srbske nacionalistične superiornosti. To je še posebej med srbskim ljudstvom izzvalo neodobravanje, saj so iz takšnega delovanja (spodbujanja posebnosti narodov) razbrali oslabitev centralne oblasti. V tistem obdobju so v Parizu potekali protesti, ki so se junija 1968 pojavili tudi v Beogradu. »Nepričakovani dogodek je bil delno povezan z majskimi demonstracijami v Parizu, delno pa s težkimi razmerami, v katerih so živeli mladi in z eksistenčno stisko, ki jo je povzročila drobitev federacije in ZKJ« (Pirjevec 1995: 286).

Študentje so v omenjenih protestih v SFRJ zasedli celo beograjsko univerzo. Socialistično politično vodstvo pa se je zavedalo, da lahko ti protesti prerastejo okvire študentskega gibanja v splošne proteste proti centralni socialistični oblasti. »Šele ko se je izkazalo, da beograjske oblasti niso kos razmeram, se je Tito odločil, da bo osebno posredoval. 9. junija je nastopil na televiziji z govorom, v katerem je priznal, da je protest študentov upravičen. Pozval jih je, naj

odstopijo od stavke, in se obenem obvezal, da se bo zavzel za uresničitev njihovih zahtev. Če mu ne bo uspelo, bo odstopil« (Pirjevec 1995: 287). To politično manifestacijo lahko opredelimo kot enega ključnih participativnih nekonvencionalnih prispevkov v socialistični zgodovini države SFRJ. S protesti so študentje opozorili na družbenopolitično problematiko in dosegli racionalen odziv vodstva socialistične oblasti.

V nadaljevanju sledi prikaz še ene ključne politične manifestacije, pomembne v zgodovinskem smislu. Govorimo o 57. številki Nove revije. V tem primeru ne moremo govoriti o množični politični manifestaciji, lahko pa govorimo o politični manifestaciji določenih slovenskih intelektualcev, ki je spodbudno vplivala na nadaljnji razvoj demokratičnih procesov v Sloveniji.

4.2.2.3 Sindikati

Ustava SRS je omogočala združevanje in povezovanje delavskega razreda v sindikate, kjer bi državljani lahko združevali in delovali v skladu s skupnimi delovnimi interesi. X. člen Uvodnega dela Ustave SRS (1974: 52 – 33) tako opredeli:

./.../, Delavci, prostovoljno organizirani v sindikat kot najširšo organizacijo delavskega razreda, se borijo: za tak položaj delavskega razreda, kot ga določa ustava; za uresničevanje socialističnih samoupravnih odnosov in odločilno vlogo delavcev pri upravljanju družbene reprodukcije; ./.../, Sindikat daje pobudo za samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje, neposredno sodeluje pri tem sporazumevanju in dogovarjanju in daje organom upravljanja samoupravnih organizacij in skupnosti, skupščinam družbenopolitičnih skupnosti ter drugim državnim in družbenim organom predloge za urejanje vprašanj, ki se nanašajo na materialni in družbeni položaj delavskega razreda.

4.2.2.4 Punk

Eno izmed zvrsti nekonvencionalne politične participacije je tudi alternativno gibanje punk, ki se na kulturni sceni v Sloveniji pojavi leta 1977. Ena izmed oblik izražanja tega alternativnega gibanja je bila posebna nova glasbena zvrst punk. Prve punkerske skupine, ki so začele nastajati po letu 1977 so bili Pankrti, Berlinski zid in še nekatere druge. Gre za popolnoma novo glasbena zvrst, ki je v svojih besedilih pogosto vsebovala politično naravnane vsebine. Kot alternativna glasba se je vrtela na Radiu Študent.

Ta glasbeni pojav je začel ustvarjati posebno subkulturo. »Čeprav so bila 80. leta že obdobje bolj sproščene družbene klime, je oblast na širjenje pankovske subkulture v vsakdanje življenje reagirala skrajno represivno. Začele so se različne oblike preganjanja – lov na pisce grafitov, zapiranje disko klubov, /.../« (Tomc, 1989: 130). Njegova pomembnost se kaže ravno v vključevanju političnih tematik znotraj punkovskih besedil. Ker je bil večinoma predvajan na radiu Študent, se je s pankom srečevala večinoma študentska populacija. Vendar pa je, morda zaradi izrazito represivno naravnane države takratne politične oblasti, punk kot subkultura pri nas obstajal le nekaj let.

4.2.2.5 Nova družbena gibanja

O novih družbenih gibanjih, ki so se pojavila konec sedemdesetih in v osemdesetih letih 20. stoletja, smo govorili že v poglavju Tipi politične participacije znotraj nekonvencionalnih oblik politične participacije. Znotraj tega poglavja pa se bomo dotaknili tega družbenega fenomena z vidika participativnosti.

Kot enega izmed primerov takšnega gibanja Fink Hafnerjeva (1992) opredeli Mirovno gibanje v Sloveniji, katerega nastanek lahko časovno umestimo v sedemdeseta leta 20. stoletja. Ključni prispevek k oblikovanju modernih političnih vrednot v slovenskem političnem prostoru zasledimo v sredini osemdesetih let, ko so se začeli zavzemati za možnost uzakonitve pravice do ugovora vesti. Njihove pobude je tako junija 1989 sprejela Skupščina SFRJ v obliki spremembe zakona o vojaški obveznosti. Ta nekajletni politični boj je vključeval aktivno delo Mirovnega gibanja in aktiviranje drugih družbenih akterjev. »Civilno družbeni subjekti so se praviloma pridružili prizadevanjem mirovnega gibanja v »kritičnih« točkah političnega procesa, ko je porasla tudi aktivnost gibanja samega« (Fink Hafner 1992: 186).

4.2.2.6 Nova revija

Zaostrovanje političnih razmer v osemdesetih letih 20. stoletja v SFRJ in centralistični pritiski iz Beograda so sprožili val protestov med slovensko politično srenjo. »Spopad med Slovenci in Srbi je izbruhnil z vso silovitostjo jeseni 1986 v obliki spora med združenjema pisateljv obeh narodov« (Pirjevec 1995: 381). Tako so 80-a leta prinesla edinstveno obliko intelektualne politične participacije, saj so se nekateri slovenski razumniki tistega časa zbrali

ob nastanku Nove revije, junija 1980. Vendar pa je prva številka izšla šele maja 1982. Kot enega ključnih dejavnikov za prispevek k slovenski nacionalni osamosvojitvi pa Novo revijo štejejo od izida 57. številke, ki so jo objavili marca leta 1987. V tej številki so avtorji Tine Hribar, France Bučar, Spomenka Hribar, Jože Pučnik, Dimitrij Rupel, Peter Jambrek in drugi postavili zahtevo po pluralni družbi v demokratičnem političnem okolju, z možnostjo uveljavljanja prirojene pravice vsakega naroda: pravice do suverenosti (Pirjevec 1995). V njej so predstavili prispevke za Nacionalni program ter izpostavili pravico do osamosvojitve in demokratični razvoj slovenske države. Temelje za to postavlja suverenost slovenskega naroda. »Na nobenem mestu Prispevki ne postavljajo pod vprašaj obstanek Jugoslavije: ta bi morala biti preoblikovana tako, da Sloveniji ne bi mogla preprečiti evropskega razvoja k demokraciji, proč od boljševiskega skrbništva Partije« (Balažic 2004: 110).

Postavljene so bile torej različne predpostavke, ki so se kasneje razvile v zahteve: potreba po demokratičnem političnem sistemu s pluralno družbo, uveljavljanjem logike tržnega mehanizma, približevanje Evropi in njenim političnim smernicam. A vendar vse to še vedno v okviru skupne Jugoslovanske države. Lahko bi rekli, da so torej spodbujali prestrukturiranje političnega socialističnega sistema iz avtoritarne v demokratično politično obliko. Ta javno-politična manifestacija se je izkazala za ključno pri nadaljnjem razvojnem procesu v smeri nastanka samostojne države Republike Slovenije. Revija je tako prodrla v pore slovenske (predvsem intelektualne) družbe in odprla prostor nove politične debate. Postavili so začetne korake, ki so vodili na pot samostojne države. »Med ostalimi intelektualci velja revija za »dvorno opozicijo« kot privilegirani in napadeni sogovornik Partije – če seveda izvzamemo radikalnejše pisce, med katerimi sta prednjačila dr. Bučar in dr. Urbančič« (Balažic 2004: 110). Zanima nas, koliko prebivalcev je seznanjeno z objavo 57. številke in če so jo morda prebrali. Leta 1987 so v raziskavi Slovensko javno mnenje postavili vprašanje tudi o njej. V spodnji tabeli bomo prikazali statistične rezultate.

Tabela 4. 3: Seznanjenost prebivalstva s 57. številko Nove revije

Slišali ali brali 57. št. Nove revije	Bral sem v tisku, slišal na RTV	Bral sem Izpiske	Bral sem revijo	Nič ne vem o tem
	40,10%	6,00%	4,30%	49,60%

Vir: Toš (1999)

Če seštejemo deleže tistih, ki so o 57. št. Nove revije brali v tisku ali slišali na RTV, morda brali zapiske o njej ali celo brali revijo, potem je skupen delež tistih, ki o njej nekaj vedo, dobra polovica anketiranih. Slaba polovica za njo še nikoli ni slišala. Torej, če podatke reprezentiramo na celotno populacijo, potem lahko trdimo, da vsak drugi Slovenec nekaj ve o 57. številki Nove revije. Čeprav jo je spisala intelektualna srenja, se je z Nacionalnim programom seznanilo vsaj na splošno približno polovica Slovencev, kar je zagotovo vplivalo na javno mnenje o aktualnih političnih razmerah tistega časa.

4.2.2.7 Sojenje četverici

V osemdesetih letih 20. stoletja se je v Jugoslaviji pojavila velika gospodarska in politična kriza. Centralistični pritiski iz Beograda so ključno prispevali k zaostrovanju razmer na slovenski in jugoslovanski politični sceni. »V tem času so se jugoslovanski centralistični politični krogi v povezavi z vodstvom Jugoslovanske armade odločili politično pritisniti na Slovenijo in zlomiti njeno voljo po suverenosti in modernizaciji političnega in gospodarskega življenja« (Prunk 1992: 415).

Tako so leta 1988 aretirali štiri Slovence; Janeza Janšo, Francija Zavrla, Davida Tasića in Ivana Borštnarja. Janez Janša je bil prvi aretiran z obtožbo, da je hranil zaupni vojaški dokument, ostalim trem pa so tako ali drugače očitali vpletenost v omenjeno afero. Ivan Borštnar je bil podčastnik JLA, Janez Janša novinar Mladine, ravno tako David Tasić, Franci Zavrl pa je bil takratni urednik omenjene revije. »Afera JBTZ«, kot so jo poimenovali v širši javnosti, je prerasla v vseslovensko afero. Četverici so namreč sodili v Ljubljani, na vojaškem sodišču. Za Slovence je bilo najhujše dejstvo, da je sojenje potekalo v srbskem jeziku. Zoper tega so se zbrale razne družbene skupine in pod vodstvom Igorja Bavčarja ustanovile Odbor za varstvo pravic Janeza Janše. Ker niso sodili le Janši, se je odbor kmalu preimenoval v Odbor za varstvo človekovih pravic (Prunk 1992).

Odbor za varstvo človekovih pravic je bil široko inkluziven, saj je vanj kmalu pristopilo približno 100.000 ljudi, kar kaže na široko podporo slovenske javnosti. »Bavčarjev odbor – prvi družbeni organizem zunaj SZDL – je postal glasnik vsega ljudstva in se povzpел na raven politične sile, kot se je izkazalo 21. junija 1988, ko mu je uspelo v Ljubljani zbrati dobrih 30.000 ljudi na največji manifestaciji, kar jih je videlo mesto po letu 1945« (Pirjevec 1995: 390).

Ta dogodek se je za Slovenijo izkazal kot eden ključnih prispevkov k ustanovitvi samostojne in demokratične države Slovenije. Z vidika naše raziskave pa se njegov velik pomen kaže ravno v politični angažiranosti, ki jo je sprožil v širši slovenski javnosti. Že samo dejstvo o največji politični manifestaciji, kar jih je bilo v Ljubljani do leta 1988, priča o participativni razsežnosti dogodka.

5. RS SLOVENIJA

5.1 POLITIČNI SISTEM RS

Prvo Ustavo v času povojne Jugoslavije smo dobili leta 1947. Kot najvišji organ v Ljudski republiki Sloveniji so določili Skupščino. Leta 1963 je bila sprejeta nova ustava, ki je sledila sprejetju nove ustave na federalni ravni Jugoslavije. Vendar je bila ta ustava v veljavi le dobro desetletje, saj so sedemdeseta leta prinesla novo ustavo, ki se je bistveno razlikovala od prejšnje. Ustava SFRJ z leta 1974 je uvedla konfederalizem. Po letu 1986 pa so se začeli v jugoslovanskem političnem prostoru pojavljati precejšnji pritiski po povečanju stopnje centralizma. To bi posledično prineslo zmanjšanje avtonomije vseh šestih republik in obeh avtonomnih pokrajin v državi SFRJ (Lukšič 2001). »Sistem je ostal v večji meri nespremenjen do leta 1987, pa tudi pred tem so bile zakonodaja in ostale politične odločitve, ki so prihajale iz centra, pogosto izzvane in ignorirane, če so ogrožale »vitalne« interese republik, ki jih je to zadevalo« (Rizman 2006: 50). V smislu nasprotovanja tem zahtevam so Slovenci začeli postavljati zahteve po sprejetju ustave, ki bi bila vsebinsko in normativno drugačna od ustave na zvezni ravni. Tako so napisali osnutek t. i. *pisateljske ustave*, nadalje ustanovili Zbor za ustavo in začeli pripravljati popolnoma novo ustavo. Leta 1989 so sprejeli amandmaje k slovenski ustavi. Slednji so omogočili demokratične volitve, ki so temeljile na strankarskemu pluralizmu. Ravno tako pa so izničili privilegiranost Zveze Komunistov v sorazmerju s politično opozicijo. Politične razmere in srbski pritiski po centralizmu so prepričali slovensko politično elito, da je potrebno storiti nov korak v smeri uveljavitve pravice slovenskega naroda do samoodločbe. To pravico je v pravnem smislu zagotavljala tudi Ustava SFRJ iz leta 1974 (Lukšič 2001).

25. 6. 1991 predstavlja ključni datum v novejši zgodovini Slovenije, saj je skupščina s sprejetjem Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije postavila temelj za vzpostavitev nove, samostojne demokratične države Republike Slovenije.

Slovenski politični sistem temelji na načelu delitve oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno ter njihovo vzajemno kontrolo. Prisotne so bile različne tenzije o vrsti političnega sistema.

»Prevladala je varianta s poudarjenim parlamentarnim sistemom in šibkim predsednikom« (Lukšič 2001: 11).

Kot osrednjo politično institucijo v Sloveniji lahko opredelimo parlament, ki je dvodomen. Sestavljen je iz Državnega zbora in Državnega sveta. Državni zbor se sestavi po izvedenih splošnih demokratičnih in tajnih volitvah in je predstavniški organ z zakonodajno funkcijo. Sestavljen je iz 90-ih poslancev. Od tega sta dve poslanski mesti namenjeni za predstavnika iz italijanske in madžarske narodnostne manjšine. Državni zbor ima poleg zakonodajne še druge temeljne funkcije in sicer sprejema državni proračun, ima volilno ter nadzorno funkcijo, ratificira mednarodne pogodbe. »Primerjava z drugimi parlamenti pokaže, da ima državni zbor mnogo več volilnih funkcij kot drugi parlamenti, kar je gotovo tudi dediščina prejšnjega skupščinskega sistema« (Lukšič 2001: 16).

V Državnem svetu pa sedijo predstavniki določenih družbenih interesov. Sestavljajo ga predstavniki socio-ekonomskih in lokalnih interesov. To naj bi po Lukšiču (2001) odražalo tudi strukturo slovenske družbe. Lahko bi rekli, da ta sestava temelji na korporativistični ideologiji. Državi svet je v svojem funkcijskem smislu izredno pomemben organ, saj ključno dopolnjuje delo Državnega zbora. Tako ima Državni svet seveda možnost predlaganja zakonodaje, možnost uporabe suspenzivnega veta ter svetovalno funkcijo. Skupaj ta organ tvori 40 predstavnikov.

Izvršna oblast v Sloveniji izvaja vlada. Mesto mandatarja vlade po izvedenih državnozborskih volitvah ponudi predsednik Republike Slovenije tistemu kandidatu (praviloma, ni pa nujno), ki je predsednik najmočnejše na novo izvoljene stranke v Državnem zboru. Če pa se dotaknemo še volilnega sistema, je ta v Sloveniji proporcionalne narave. Proporcionalnost pomeni, da je število poslanskih mest sorazmerno s številom pridobljenih glasov na volitvah. Če npr. stranka na volitvah prejme 15 % glasov, bo v Državnem zboru zasedla 15 % poslanskih sedežev. Vendar pa ima slovenski volilni model tudi značilnost večinskega volilnega sistema. Slovenci, če odštejemo oba poslanca, ki ju izvolita obe narodnostni manjšini, volimo 88 poslancev. Država je razdeljena na 88 volilnih okrajev, kjer volijo svoje politične predstavnike.

V demokratičnem političnem sistemu ključno politično figuro predstavljajo volilni upravičenci, ki so hkrati potencialni politični funkcionarji oziroma politični aktivisti. Sodobne demokracije ni brez demosa, ki se aktivno vključuje v politično življenje na podlagi svojih

preferenc, na demokratičnih, svobodnih volitvah izbirajo svoje kandidate in poskušajo vplivati na politične odločevalce. Tako je optimistično gledano vsak državljan lahko udeležen v politični proces, na katerega lahko vpliva na podlagi osebnih preferenc v individualno in družbeno korist. Tako v 4. poročilu SJM 2006 pravijo:

»V temelju demokratične institucionalizacije sodobnih družb je aktiven državljan, ki se preko civilno-družbenih gibanj, posebej pa še z vključevanjem v delovanje političnih strank, opredeljevanjem do strank oz. izražanjem strankarskih preferenc ter z udeležbo na volitvah in pooblaščenjem strank oz. izbranih posameznikov (poslancev, svetnikov) za sprejemanje odločitev interesno vključuje v procese odločanja. V tem kontekstu se oblikujejo svojevrstna razmerja med državljani, državljankami kot volivci, volivkami in političnimi strankami,« (Toš 2006: 2).¹⁷

V omenjenem poročilu ta razmerja, ki vladajo med aktualnimi omenjenimi političnimi akterji, opredelijo kot simbiotična. Ta razmerja po mnenju avtorjev poročila veljajo za spremenljiva / nespremenljiva, stabilna / nestabilna, determinirana / nedeterminirana in hkrati strukturirana / nestrukturirana. (Toš 2006: 2).

Naslednja značilnost demokratičnega političnega sistema, ki smo ga prevzeli tudi Slovenci, je pluralizacija političnega okolja. Tako se je v slovenskem političnem prostoru začel proces tekmovanja med posameznimi političnimi strankami, hkrati pa se je pojavila možnost, da se državljani samo odločijo, za katero stranko bodo volili, ali bodo postali njen aktiven oziroma pasiven član. Imajo možnost potegovanja za politične funkcije, tudi kot samostojni, neodvisni kandidati. Ker ustavna materija Republike Slovenije zagotavlja pravico do svobodnega izražanja svojega mnenja, se državljani lahko samostojno in neodvisno od drugih politično opredeljujejo. Zagotovljena jim je tudi možnost neizbora, ali celo možnost, da spremenijo mnenje in se vključijo v drugo politično skupino.

Poleg tega lahko svoje politične interese artikulirajo v posameznih interesnih skupinah in prek njih lobirajo pri političnih odločevalcih za sprejem, ohranitev ali ukinitvev zakonodajne materije, ki ustreza tem interesom.

¹⁷ Vir je dostopen tudi v elektronski obliki na spletnem naslovu http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/e-dokumenti/odnos_do_politike_politichnih_strank_in_politikov.pdf (15. 4. 2008). Besedilo je delovna verzija.

5.2 USTAVA REPUBLIKE SLOVENIJE

Ustavo Republike Slovenije je v Ljubljani 23.12.1991 sprejela Skupščina Republike Slovenije, ki ji je takrat predsedoval dr. France Bučar. S sprejetjem Ustave RS in Ustavnega zakona za izvedbo ustave Republike Slovenije, ki je bil sprejet 28.12.1991, so bili postavljeni demokratični temelji nove države, samostojne, suverene, neodvisne Republike Slovenije. V I. poglavju, kjer so podane Splošne določbe, 1. in 2. člen opredeljujeta, da je Slovenija demokratična (1. člen Ustave RS), pravna in socialna republika (2. člen Ustave RS). Vendar pa nas konkretnije zanima, kje se dotika politične participacije ali pa segmentov, ki jo zagotavljajo. Tako je za našo analizo pomembno II. Poglavje, ki govori o Človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah. Omenimo člene, ki zagotavljajo in postavljajo temelje za izvajanje politične angažiranosti.

1. odstavek 39. člena Ustave RS (1991)¹⁸ ki govori o svobodi izražanja: *»Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja. /.../«* S tem členom je tako zagotovljena demokratična pravica do svobode govora.

Nato 42. člen (1991) govori o Pravici do zbiranja in združevanja:

»Zagotovljena je pravica do mirnega zbiranja in do javnih zborovanj. Vsakdo ima pravico, da se svobodno združuje z drugimi. Zakonske omejitve teh pravic so dopustne, če to zahteva varnost države ali javna varnost ter varstvo pred širjenjem nalezljivih bolezni. Poklicni pripadniki obrambnih sil in policije ne morejo biti člani političnih strank.«

Ta člen v Ustavi RS govori o demokratični pravici do svobodnega združevanja.

43. člen Ustave RS (1991) govori o pravici do Volilne pravice:

»Volilna pravica je splošna in enaka. Vsak državljan, ki je dopolnil 18 let, ima pravico voliti in biti voljen. Zakon lahko določi, v katerih primerih in pod katerimi pogoji imajo volilno pravico tujci.«

¹⁸ Vse člene Ustave RS (1991), ki jih predstavljamo v našem raziskovalnem delu, navajamo iz spletne strani Republike Slovenije Državni zbor: <http://www.dz-rs.si/?id=150&docid=28&showdoc=1> (15. 5. 2008).

44. člen (1991) izpostavi državljansko Sodelovanje pri upravljanju javnih zadev:

»Vsak državljan ima pravico, da v skladu z zakonom neposredno ali po izvoljenih predstavnikih sodeluje pri upravljanju javnih zadev.« Ta člen je ključnega pomena, saj državljanom in državljanom v najvišjem pravnem aktu omogoča, da lahko sami kandidirajo in so izvoljeni na predstavniške funkcije oblasti oziroma javne uprave in da sami volijo svoje predstavnike na volitvah, ki so splošne, tajne in neposredne.

Kot zadnji v tem sklopu Ustave RS pa je 45. člen (1991), ki opredeli Pravico do peticije:

»Vsak državljan ima pravico do vlaganja peticij in do drugih pobud splošnega pomena.«

Naslednja pravica, ki je pomembna za našo analizo, pa je opredeljena v Ustavi RS v III. poglavju o Gospodarskih in socialnih razmerjih. Govori namreč o pravicah delavcev do stavk. Gre za obliko združevanja s politično konotacijo in protestno noto. Tako 77. člen Ustave RS (1991) opredeli: *»Delavci imajo pravico do stavke. Če to zahteva javna korist, se lahko pravica do stavke, upoštevajoč vrsto in naravo dejavnosti, z zakonom omeji.«*

Ena izmed oblik politične participacije je tudi zakonodajni referendum, ki ga Ustava opredeli z 90. členom. Navedeno je, da lahko Državni zbor razpiše referendum o zadevah, ki jih natančneje opredeli zakon. Postavljenih je več možnosti za razpis referenduma, in sicer: če pobudo poda sam Državni zbor, nato v primeru, če postavi zahtevo vsaj minimalno tretjina poslancev Državnega zbora, če to zahteva 40.000 volivcev, ali če to zahtevo v Državni zbor posreduje Državni svet. Na referendumu lahko svoj glas oddajo vsi, ki imajo splošno volilno pravico, se pravi vsi državljani, ki so stari najmanj 18 let. Če zanj glasuje večina, to je nad 50 % volivcev, potem je referendum sprejet. Zakon o referendumu sprejme Državni zbor, in sicer z dvotretjinsko večino. (Ustava RS 1991, 90. člen)¹⁹

5.3 POLITIČNA PARTICIPACIJA V OBDOBJU PO OSAMOSVOJITVI

Slovenija je iz socializma obdržala določene samoupravne elemente na lokalni ravni. Tako v V. delu Ustava RS v 138. členu, ki govori o uresničevanju lokalne samouprave, opredeli:

¹⁹ Ustava RS je dostopna na spletni strani Državnega zbora: www.dz.rs.si/index.php?id=150&type=98&docid=28&showdoc=1 (15. 5. 2008).

»Prebivalci Slovenije uresničujejo lokalno samoupravo v občinah in drugih lokalnih skupnost.« (Ustava RS 1991, 138. člen). Torej smo v Sloveniji na lokalni ravni obdržali samoupravno delovanje. Tudi 145. člen Slovenske Ustave govori o samoupravi na področju družbenih dejavnosti, in sicer: »Državljeni se lahko za uveljavljanje svojih interesov samoupravno združujejo. Državljanom se lahko z zakonom prepusti samoupravno urejanje posameznih zadev iz državne pristojnosti« (Ustava RS 1991, 145.člen). Tako so na lokalni ravni obdržali elemente samoupravljanja, ki so bili temelj socialistične Jugoslavije, še posebej po Ustavi iz leta 1974.

5.3.1 KONVENCIONALNA POLITIČNA PARTICIPACIJA V OBDOBJU PO OSAMOSVOJITVI

Ker večino empiričnih podatkov pridobivamo iz raziskave Slovensko javno mnenje, ki ga že od leta 1968 dalje izvaja Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, je na tem mestu ustrezno razložiti metodologijo, ki jo raziskovalci uporabljajo pri raziskavi SJM. »Vsak vprašalnik SJM je izveden na slučajnem stratificiranem vzorcu polnoletnih prebivalcev Slovenije, ki je reprezentativen predvsem za celotno slovensko populacijo. Prevladujoča mnenja, dobljena z anketo SJM, je tako lahko na neki časovni točki upravičeno (z majhnim tveganjem) mogoče posplošiti na celo populacijo, kar z drugimi besedami pomeni, da ga je moč obravnavati kot »nacionalno« javno mnenje« (Toš 1999: 47). Tako vidimo, da je raziskava SJM zasnovana tako, da je vzorec reprezentativen na celotno populacijo in lahko na podlagi izsledkov teh raziskav sklepamo o splošnem javnem mnenju.

5.3.1.1 Volilna udeležba

Statistični urad RS opredeljuje pojem volilne udeležbe takole: »Volilna udeležba je dejanje volilnega upravičenca, da glasuje na volišču, v katerem je vpisan v volilni imenik, in tako najbolj izrazi svojo volilno voljo.«²⁰

Pogledali si bomo nekaj podatkov o volilni udeležbi na volitvah na različnih nivojih, volitve v Državni zbor, lokalne volitve in volilna udeležba na referendumih.

²⁰ SURS definicijo podaja na svoji spletni strani http://www.stat.si/vodic_oglej.asp?ID=96&PodrocjeID=6 (15. 4. 2008)

1.) Lokalne volitve.²¹

- Županske volitve 10. 11. 2002: na ta dan so po vsej Sloveniji potekale županske volitve. Po podatkih SURS-a je bilo 1.614.089 volilnih upravičencev. Volitev se je udeležilo 1.163.230, kar znaša 72,1 % volilnih upravičencev.

- Volitve za občinske svetnike in svetnice dne 10. 11. 2002: te volitve so potekale isti dan kot zgoraj navedene županske. Vendar pa se število volilnih upravičencev razlikuje in znaša 1.615.666. Volilo je 1.161.483 volilnih upravičencev. To število predstavlja 72,1 % volilno udeležbo.

- Županske volitve po občinah v Sloveniji 22. 10. 2006: na zadnjih občinskih volitvah za župane je bilo v Sloveniji 1.670.358 volilnih upravičencev, kar je več kot na predhodnih. Pa vendar je bila volilna udeležba manjša, saj je na volišča odšlo 972.412 volivcev, kar predstavlja 58,22 % volilnih upravičencev. Volilna udeležba od prejšnjih županskih volitev se je torej zmanjšala za 13,88 %, kar kaže na precejšen upad zanimanja za lokalne politične zadeve.

2.) Volilna udeležba na referendumih

SURS pojem referendum opredeli takole: »Referendum je pravica državljanov, da z glasovanjem odločijo o kakem vprašanju«²²

Primerjali bomo podatke o volilni udeležbi na nekaterih referendumih, ki so potekali po osamosvojitvi. Zanima nas, kako se stopnja volilne udeležbe spreminja, oziroma če se sploh bistveno spreminja.

Med letoma 1994 do leta 2007 je bilo skupaj podanih 63 pobud oziroma zahtev po referendumu. V ta okvir spadajo pobude po referendumu za predhodni zakonodajni referendum, naknadni zakonodajni referendum, referendum na podlagi drugega odstavka 3.a

²¹ Vsi sledeči podatki so pridobljeni s spletne strani *Statističnega urada Republike Slovenije* Podatke podajamo pod kategorijo, ki jo SURS poimenuje Volilna udeležba – skupaj. Ne navajamo posebej podatkov o neveljavnih glasovnicah, kajti za našo raziskavo so relevantni podatki o skupni udeležbi na volitvah, ki kažejo na zanimanje za politiko in aktivno udeležbo v političnem življenju.

²² Definicija je dostopna na spletni strani Statističnega urada Republike Slovenije: http://www.stat.si/vodic_oglej.asp?ID=120&PodrocjeID=6 (15. 4. 2008).

člena Ustave RS, ali če pobuda za referendum ni bila vezana na določen pravni akt. Od podanih pobud oz. zahtev je bilo v Sloveniji izvedenih 10 referendumov (Benko 2007). V spodnji tabeli so predstavljeni podatki o volilni udeležbi na nekaterih referendumi, v času po osamosvojitvi.

Tabela 5.1: Volilna udeležba na nekaterih referendumi

Referendum ²³	Pravico voliti	Volilna udeležba	Volilna udeležba v %
O volitvah v Državni zbor	1.537.459	583.380	37,90
O zdravljenju neplodnosti²⁴	1.592.597	567.898	35,66
O trgovini	1.618.978	445.842	27,54
O RTV	1.644.275	504.925	30,71
Za zavarovalnice	1.720.152	997.285	57,98

Vir: <http://volitve.gov.si/>

Če analiziramo podatke o volilni udeležbi na zgoraj omenjenih referendumi, vidimo, da se ta giblje med slabo oziroma dobro tretjino volilnih upravičencev. Drastično povišanje volilne udeležbo zaznamo le na referendumu 11. 11. 2007 o zavarovalnicah, ko je ta znašala slabih 58 odstotkov. Ta rezultat prinaša skoraj še enkrat višjo volilno udeležbo kot ostali referendumi. Lahko trdimo, da je zanimanje za referendumska vprašanja relativno majhno, saj se jih udeleži približno tretjina volilnih upravičencev. Vendar pa je pomembno omeniti, da so na ta dan hkrati potekale tudi predsedniške volitve, ki so morda bistveno prispevale k višji stopnji volilne udeležbe na referendumu.

²³ V zgornji tabeli nismo zabeležili vseh referendumov, so pa predstavljeni po časovnem zaporedju. Tako je Referendum o volitvah v Državni zbor potekal 8. 12. 1996, Referendum o zdravljenju neplodnosti /.../ je potekal dne 17. 6. 2001. Referendum o trgovini je bil izveden 21. 09. 2003, referendum o RTV je potekal 25. 09. 2005 in referendum o zavarovalnicah 11. 11. 2007.

²⁴ Ta referendum je nosil naziv Naknadni zakonodajni referendum o zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo.

3.) Udeležba na volitvah v Državni zbor

Pogledali si bomo podatke o volilni udeležbi na volitvah za Državni zbor, zakonodajno vejo oblasti. Zanima nas primerjava udeležbe na teh volitvah, ali se je zmanjšala ali povečala v času od osamosvojitve naprej. V spodnji tabeli si bomo ogledali podatke o volitvah leta 1992, 1996, 2000 in 2004.

Tabela 5.2: Volitve v Državni zbor

Volitve v DZ	Pravico voliti	Volilna udeležba	Volilna udeležba v %
Leta 1992	1.491.374	1.277.604	85,60
Leta 1996	1.542.218	1.136.679	73,70
Leta 2000	1.588.528	1.114.170	70,14
Leta 2004	1.634.402	991.263	60,65

Vir: <http://volitve.gov.si/dz1992/92urvu.htm>, <http://volitve.gov.si/dz1996/info/uvuzp26.htm>,
<http://volitve.gov.si/dz2000>, <http://volitve.gov.si/dz2004/>

Iz tabele 5.2 je razvidno, da je bila najvišja volilna udeležba v samostojni Republiki Sloveniji na prvih državnozbornih volitvah leta 1992, ko je znašala dobrih 85 %. Na naslednjih volitvah že opazimo precejšnje upad volilne udeležbe, in sicer za slabih 12 %. Leta 2000 je znašal dobrih 70 %, na zadnjih državnozbornih volitvah pa je bila volilna udeležba le še 60-odstotna. Torej se je od prvih do zadnjih državnozbornih volitev udeležba državljanov in državljanek postopoma zmanjšala za četrtno, kar ni zanemarljiv podatek. Kaže na drastičen upad zanimanja za volitve v Državni zbor. K temu morebiti prispeva občutek državljanov, da s svojim volilnim glasom ne morejo bistveno vplivati na izid volitev. Tudi sicerjšen trend gre v smer zmanjšanja volilne udeležbe, ki ga zasledimo tudi v drugih razvitih zahodnoevropskih demokracijah. Velik delež volilne udeležbe na prvih volitvah v DZ leta 1992 lahko razložimo tudi z morebitnimi (pre)velikimi pričakovanji in entuziastičnimi občutki ob ustanovitvi samostojne demokratične države.

5.3.1.2 Članstvo v političnih strankah

21. aprila 2008 smo slovenske politične stranke zaprosili za število njihovih članov. Vendar nismo prejeli odgovorov iz vseh strank Tako so iz Slovenske Lipe sporočili, da imajo 1211 članov, v stranki SMS (približno) 2500, v stranki LDS (približno) 5000 članov, v stranki DESUS 14.069 in v stranki Zares 4500.²⁵

Ker nismo uspeli pridobiti vseh odgovorov o številu članov v posameznih političnih strankah, ne moremo predstaviti celostno sliko o članstvu v slovenskih političnih strankah. Lahko pa reflektiramo približno stanje in ocenimo, da je število članov sorazmeroma majhno in sledi zahodnoevropskim trendom.

Pomembno je omeniti tudi, da kvantitativni podatki povedo zelo malo o sami politični angažiranosti. Članstvo v določeni politični stranki kaže na podporo volivcev tej stranki, nič pa ne pove o tem, ali so ti člani samo deklarativno registrirani kot člani ali pa se morda angažirajo in udeležujejo političnih dogodkov, opravljajo specifične politične funkcije. Niko Toš je v našem intervjuju povedal, da zajema članstvo v slovenskih političnih strankah približno 4,5 % (2008)²⁶.

5.3.1.3 Zanimanje za politiko

Leta 2003 je Center za raziskovanje javnega mnenja izvajal raziskavo Slovensko javno mnenje 2003/1 in rezultate objavil v Ogledalu javnega mnenja, Slovensko javno mnenje 2003/1. Podatki so dostopni tudi na njihovi spletni strani pod rubriko E-dokumenti. Za našo analizo sta aktualni dve poglavji, in sicer 10. poglavje z naslovom Razumevanje demokracije, stranke, volitve ter 11. poglavje z naslovom Strankarske preference. Predstavljeni so rezultati določenih vprašanj, ki nam bodo pomagali pri testiranju naše hipoteze. Anketiranih je bilo 1073 polnoletnih Slovencev. Tako so v omenjeni raziskavi anketirancem postavljali tudi vprašanja v zvezi z zanimanjem Slovencev o politiki.²⁷

²⁵ Več v priloženi Prilogi B.

²⁶ Intervju dostopen v Prilogi Č.

²⁷ Podatki so dostopni na spletni strani http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/e-dokumenti/sjm2003-1_ogledalo.pdf (10. 4. 2008).

Tabela 5.3: Zanimanje za politiko

	Zelo me zanima	Do neke mere	Le malo	Sploh me ne zanima	Ne vem
"V kolikšni meri vas zanima politika?"	6,9	45,8	29,4	17,9	0,1

Vir: Toš (1997), Toš (1997) in Toš (2004)

Med anketiranimi je 6,9 % takih, ki se zelo zanimajo za politiko, medtem ko je 45,8 % takih, ki se za politiko zanimajo do neke mere. Če ti dve skupini združimo v nadskupino tistih, ki se zanimajo za politiko, dobimo 52,7 %. Torej se dobra polovica anketirancev vsaj v določeni meri zanjo zanima. Takih, ki jih le malo zanima politika je 29,4 %, medtem ko je 17,9 % anketiranih odgovorilo, da jih politika sploh ne zanima. Če ti dve kategoriji združimo v kategorijo tistih, ki se v večji meri ne zanimajo za politiko, je bilo takih med anketiranci leta 2003 v raziskavi SJM 47,3 odstotkov. Medtem pa je 0,1 odstotek vprašanih podalo odgovor »ne vem«. Na podlagi omenjene izvedene raziskave lahko trdimo, da je bilo zanimanje za politiko v Sloveniji leta 2003 relativno veliko, saj dobro večino Slovencev zanima politika.

Število tistih, ki jih politika zanima, je po raziskavi SJM iz leta 1992 znašalo slabih 60 %. Ta odstotek je z leti po osamosvojitvi padal. Najnižja točka je bila dobrih 40 %. Od leta 2000 naprej pa je zaznati rahlo rast v zanimanju za politične zadeve, saj je leta 2003 znašalo 52,7 odstotkov.

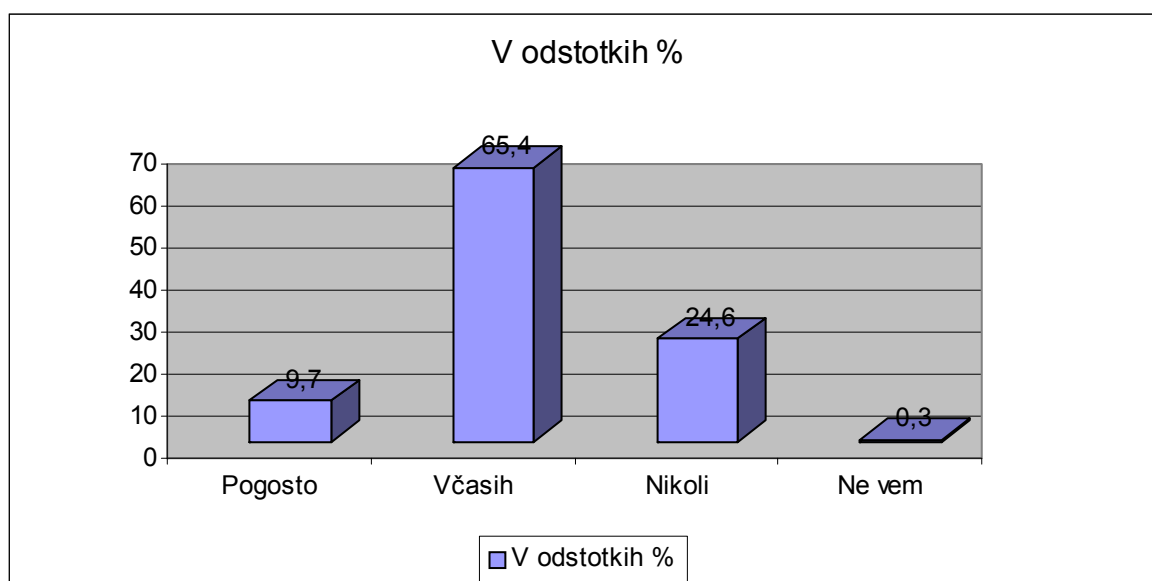
Tabela 5.4: Razpravljanje o politiki²⁸

Razpravljanje o politiki	Pogosto	Včasih	Nikoli	Ne vem
v odstotkih %	9,7	65,4	24,6	0,3

Vir: Toš (1997), Toš (1997) in Toš (2004)

²⁸ Podatke najdemo na spletni strani http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/e-dokumenti/sjm2003-1_ogledalo.pdf (10. 4. 2008).

Graf 5.1: Razpravljanje o politiki

Tako lahko povzamemo, da pogosto o politiki s svojimi prijatelji razpravlja 9,7 % vprašanih, medtem ko je odgovor včasih podalo 65,4 % anketirancev. 24,6 odstotkov s prijatelji nikoli ne razpravlja o politiki, kar predstavlja slabo četrtno vseh anketiranih. Odgovor ne vem je podalo 0,3 %. Če združimo kategoriji pogosto in včasih, dobimo 75,1 % oziroma tri četrtine anketirancev, ki pogosto ali vsaj občasno s prijatelji govori o temah s politično konotacijo.

Tabela 5.5: »Za katero stranko ste volili leta 2000?²⁹«

Koga volili v	DES	SUS	SNS	SM	LDS	SDS	SLS	Nsi	ZLSD	Drugo	Ne vem	Nisem volila	B. o.
odstotkih %	1,8	2,1	1,8	25,7	8,7	5,7	3,8	4,9	0,4	20,5	19,8	4,8	

Vir: Toš (1997), Toš (1997) in Toš (2004)

Iz te tabele nas v največji meri zanima, koliko anketirancev je odgovorilo, da ni volilo in koliko je bilo skupaj tistih, ki so odšli na volišče. 19,8 % anketirancev se je izreklo, da ni odšlo na volitve, 54,9 % pa je bilo takih, ki so odšli na volitve. Vendar pa je bilo možno odgovoriti tudi z odgovorom »Ne vem«. To možnost je uporabilo skoraj 20 % delež

²⁹ Vir je dostopen na spletni strani http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/e-dokumenti/sjm2003-1_ogledalo.pdf (10. 4. 2008).

anketiranih. Predvidevamo, da se del teh anketirancev razdeli med tiste, ki so volili in tiste, ki niso, vendar ne vemo, v kakšnem razmerju. Na podlagu odgovorov je na volitve odšla dobra polovica vprašanih.

5.3.2 NEKONVENČIONALNA POLITIČNA PARTICIPACIJA

V raziskavi SJM se skozi demokratično slovensko obdobje ponavljajo določena vprašanja, ki se dotikajo določenih segmentov politične participacije. Nekatera so za našo analizo ključna.

5.3.2.1 Udeležba na demonstracijah

Kot obliko politične aktivne participacije lahko navedemo udeleževanje na demonstracijah, ki so politično-manifestivne narave. V spodnji tabeli bomo predstavili podatke, ki jih je zbral Niko Toš s sodelavci v raziskavi Slovensko javno mnenje in so predstavljeni v knjigah Vrednote v prehodu I. (Toš 1997), Vrednote v prehodu II. (Toš 1999) in Vrednote v prehodu III (Toš 2004). Anketiranci so bili povprašani o njihovem udeleževanju na demonstracijah in ali bi bili morda pripravljeni na njih sodelovati.

Tabela 5.6: Udeležba na demonstracijah

Udeleževanje demonstracij v %	DA ³⁰ (sem že) ³¹	NE	Bi bil pripravljen	Ne bi bil pripravljen	Morda bi	Nikoli ne bi	Ne vem	b.o.
Leto 1992	3,3	96,6
Leto 1995	5,4	...	32,2	62,4
Leto 1999	9,2	54,7	30,2	4,7	1,2
Leto 2001	9,5	50,8	35,6	4,1 ³²	...

Vir: Toš (1997), Toš (1997) in Toš (2004)

³⁰ Leta 1992 sta bila anketirancem ponujena samo dva možna odgovora: DA in NE.

³¹ Od leta 1995 pa so po odgovor Da dodali : (sem že). Torej so ta odgovor izbrali tisti anketiranci, ki so že sodelovali na demonstracijah.

³² Ta odstotek leta 2001 združuje dve spremenljivki: odgovor »ne vem« in »b.o.« Leta 1999 pa sta ti dve spremenljivki predstavljeni samostojno.

Če pogledamo rubriko tistih, ki se udeležujejo demonstracij oziroma so to že kdaj počeli, se odstotek iz leta v leto povečuje. Tako se je v slabem desetletju njihov delež potrojil in je znašal slabih 10 % (vzorec je reprezentativen na populacijo). Če spremljamo slednjo opredelitev o morebitni (ne)pripravljenosti sodelovanja na demonstracijah, vidimo, da se rahlo postopoma znižuje. Iz tega sledi, da se skozi leta povečuje tudi delež tistih, ki nikoli ne bi sodelovali na demonstracijah. Zaznavamo torej počasno, a vztrajno pozicioniranje anketirancev na dveh skrajnih polih, večanje odstotka aktivnih udeležencev na demonstracijah in večji odstotek tistih, ki so trdno prepričani, da se demonstracij ne bi nikoli udeležili. Zmanjšuje pa se posledično delež tistih, ki so neodločeni. Lahko bi rekli, da so anketiranci bolj trdno izoblikovali svoje politično mnenje. Postavili so trdnejše osebne kriterije o potencialni (ne)udeležbi v določenih segmentih javno-političnega življenja.

5.3.2.2 Pripravljenost sodelovanja pri bojkotu

Bojkot v političnem smislu predstavlja prekinitvev oziroma zavrnitev političnih odnosov. Gre za organiziran način političnega pritiska na politične odločevalce, skozi katerega se konkretno manifestira politično mnenje (Sruk, 1995). V spodnji tabeli bomo predstavili podatke iz raziskave Slovensko javno mnenje, ko so anketiranci odgovarjali na vprašanje o njihovi (morebitni) udeležbi na bojkotu. Anketiranci so morali odgovoriti, če bi se morda pridružili bojkotu oziroma so se že, ali pa se takšne oblike politične aktivnosti ne bi nikoli udeležili.

Tabela 5.7: Udeležba bojkota

Sodelovanje pri bojkotu v %	To sem že delala	Morda bi	Nikoli ne bi	Ne vem	B.o.
Leto 1992	6,4	37,0	36,8	19,8	...
Leto 1995	5,3	46,0	32,4	6,4	...
Leto 1999	7,7	50,6	35,2	5,3	1,3
Leto 2001	9,5	50,8	35,6	4,1 ³³	

Vir: Toš (1997), Toš (1997) in Toš (2004)

³³ Tukaj sta bili kot spremenljivki združena odgovora »ne vem« in »b.o.«

Leta 1995 se za slab odstotek zmanjša število tistih, ki so se že udeležili bojkota. Po tem letu pa je opaziti počasno rast in leta 2001 predstavlja, podobno kot pri demonstracijah, slabo desetino anketirancev. Reprezentativno na populacijo lahko rečemo, da se je približno vsak deseti Slovenec že kdaj v samostojni republiki Sloveniji udeležil bojkota. Od leta 1992 do leta 1995 je delež tistih, ki bi se morda udeležili bojkota zrasel za 9 %, kar je relativno veliko. Pri deležu tistih, ki se nikoli ne bi udeležili bojkota, je zaznati minimalno nihanje navzgor ali navzdol, vendar ne predstavlja bistvene razlike. Zopet pa zaznamo bistven upad deleža tistih, ki so neodločeni. Torej lahko ponovno trdimo, da so Slovenci skozi obdobje konsolidiranja mladega demokratičnega političnega sistema izoblikovali svoja politična stališča in si konkretno izbrali svojo vlogo v participiranju znotraj njega.

5.3.2.3 Podpisovanje peticij

Gre za kolektivno obliko participiranja. Napisane so v obliki prošnje oz. zahteve, ki so v osnovi naslovljene na neko višjo avtoriteto. Pri peticiji s politično vsebino se zahteva razrešitev določenega družbenega problema od političnih odločevalcev (Sruk 1995). Anketirancem so v raziskavi Slovensko javno mnenje postavili vprašanje o njihovi pripravljenosti za podpisovanje peticij, če so to že počeli, ali bi bili pripravljeni, ali pa tega ne bi nikoli storili. Rezultate iz let 1992, 1995, 1999 in 2001 predstavljamo v spodnji tabeli.

Tabela 5.8: Podpisovanje peticij³⁴

Podpisovanje peticije v %	Leto 1992	Leto 1995	Leto 1999	Leto 2001
To sem že delala	22,20	17,60	30,70	24,20
Bi bila pripravljena	27,10	44,60	41,30	46,40
Nikoli ne bi	31,10	31,50	22,80	24,90
Ne vem	19,50	6,30	4,00	4,5 ³⁵
B.o.	1,30	

Vir: Toš (1997), Toš (1997) in Toš (2004)

³⁵ Tukaj sta združena odgovora »Ne vem« in »b.o.«

Peticijo je leta 1992 podpisala dobra petina anketiranih. Če združimo rubriko tistih, ki so to že počeli in tisto, ko bi bili pripravljene to storiti, dobimo slabih 50 odstotkov anketirancev, ki so relativno naklonjeni taki obliki angažiranja v političnem življenju. Nikoli se za podpis peticije ne bi odločila slaba tretjina anketiranih, medtem ko slabih 20 % ostaja neodločenih. Predvidevamo, da bi se ta skupina porazdelila enakomerno med vse tri zgornje skupine, če bi prišli v takšno situacijo. Skozi leta je opaziti rahla nihanja, tudi navzdol, vendar je pa je število tistih, ki so že podpisali peticijo, večje od števila iz leta 1992. Poleg tega pa je zaznati precejšen poskok deleža tistih, ki bi morda bili pripravljene podpisati peticijo. To je ključnega pomena, saj se je skupni delež teh dveh skupin leta 2001 povečal na dobrih 70 %, kar predstavlja petino več od leta 1992. Torej so Slovenci relativno bolj pripravljene podpisati peticijo. To pa lahko povezujemo tudi z obdobjem konsolidacije slovenskega političnega sistema in privajanja na moderne politične prakse in demokratične svoboščine.

Vse peticije, ki jih državljani pošljejo v Državni zbor, preidejo v obravnavo Komisiji za peticije ter za človekove pravice in enake možnosti. Naloga te komisije je, da obravnava vse prispеле peticije in posreduje informacije v druge pristojne delovne organe znotraj Državnega zbora, hkrati s predlogom, kako bi ustrezno uresničevali človekove pravice ter dolžnosti (Benko 2007).

Podatki o številu peticij segajo v leto 1992 pa vse do 15. julija leta 2007. V tem obdobju so slovenski državljani vložili 5389 peticij. Podatki so porazdeljeni glede na mandatna obdobja. V prvem mandatnem obdobju med letoma 1992 in 1996 je bilo vloženi 1831 vlog in pritožb. Drugo mandatno obdobje je prineslo precejšen upad, in sicer je bilo podanih 1486 vlog ter pritožb. Med letoma 2000 in 2004 so državljani vložili 1374 peticij. V zadnjem mandatnem obdobju, ki se do sedaj še ni izteklo, pa je bilo do 15.07.2007 vloženi 698 peticij. Do konca mandatnega obdobja od 15.07.2007 manjka torej še dobro leto oz. še dobra četrtina mandatnega obdobja. Predvidevamo, da se število peticij v obdobju od 15.07.2007 do konca mandatnega obdobja ne bo ključno povečalo. Tako lahko primerjalno od osamosvojitve v prvem mandatnem obdobju in v zadnjem opazimo bistven upad vloženi vlog, pritožb oz. peticij.

Glede na empirične podatke lahko ocenimo, da se število vloženi peticij, vlog in pritožb vztrajno zmanjšuje. Torej se te nekonvencionalne oblike politične participacije poslužuje vse

manj državljanov in državljanek Republike Slovenije. Postavlja pa se vprašanje, ali ti podatki izražajo apatičnost ali nezanimanje državljanov za družbenopolitično problematiko.

5.3.2.4 Stavke

Na Centru za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij so v okviru raziskave Slovensko javno mnenje v posameznih raziskavah postavili vprašanje o tem, ali je anketiranec že sodeloval na stavkah, ali bi bil pripravljen oz. ne bi nikoli sodeloval, ali pa ni odločen. V spodnji tabeli bomo predstavili empirične podatke o pripravljenosti za sodelovanje pri stavkah.

Tabela 5.9: Sodelovanje pri stavkah

Sodelovanje pri stavkah v %	To sem že delal	Bil bi pripravljen, Morda³⁶	Nikoli ne bi	Ne vem
Leta 1992	1,3	6,6	74,8	17,4
Leta 1995	3,5	27,6	62,0	6,9
Leta 2000	4,2	27,1	62,7	6,0

Vir: Toš (1999) in Toš (2004)

Iz tabele lahko vidimo, da je bil leta 1992 le dober odstotek tistih, ki so že morda sodelovali pri stavkah. Tistih, ki bi bili morda pripravljeni sodelovati pa je bilo slabih 7 %. Tri četrtine anketirancev je odgovorilo, da se stavke ne bi nikoli udeležilo, slaba petina pa ni bila odločena. Kasneje je zaznati simboličen porast deleža tistih, ki so sodelovali na stavkah in je leta 2000 znašal dobre 4 %. Opaziti pa je precejšen porast v pripravljenosti za udeležbo na stavkah. Povišal se je kar za dobrih 20 % in znaša dobrih 27 %, kar predstavlja dobro četrtino vseh anketiranih. Na podlagi tega se je zmanjšal delež tistih, ki so prepričani, da se nikoli ne bi udeležili stavk, saj se je s slabih treh četrtin zmanjšal na dobrih 62 %. Torej lahko po analizi empiričnih podatkov trdimo, da je delež tistih, ki so se kdajkoli udeležili stavke izredno majhen, vendar pa se počasi, a vztrajno zvišuje. Pomembno je opažanje, da se tudi

³⁶ Leta 1992 so imeli anketiranci možnost izbrati odgovor »Bi bil pripravljen«, leta 1995 in 2000 pa »Morda bi«.

pripravljenost anketirancev za sodelovanje na stavkah povečuje, kar kaže na večjo zanimanje za aktivno udeležbo.

Podatke o stavkah v Republiki Sloveniji zbira Zveza svobodnih sindikatov Slovenije (kratica ZSSS) od leta 1992 naprej. Od ZSSS-ja smo prejeli podatke, ki zajemajo stavke, ki so bile organizirane s strani članov posameznih sindikatov znotraj različnih ustanov oziroma podjetij.

Tabela 5.10: Število stavk od leta 1992 do 2007³⁷

Leto	Število stavk	Leto	Število stavk
1992	193	2000	19
1993	120	2001	16
1994	107	2002	19
1995	112	2003	11
1996	116	2004	15
1997	88	2005	14
1998	34	2006	7
1999	23	2007	1

Do leta 2007 je bilo v okviru ZSSS 895 stavk. Slovenijo je zajel stavkovni val med letoma 1992 in 1997. Leto 1997 predstavlja nekakšno prelomnico, saj že leta 1998 opazimo drastičen upad števila stavk, to število pa se je postopoma še zmanjševalo. Od leta 1998 do 2007 je bilo na leto v povprečju skoraj 16 stavk. V predhodnem obdobju, med letoma 1992 in 1997 pa je to povprečje znašalo celo več kot 122 stavk.³⁸

Iz navedenih empiričnih podatkov, ki sicer ničesar ne povedo o številu stavkajočih, lahko ocenimo, da je število stavk konec 90-ih let 20. stoletju v posttranzicijskem obdobju začelo izrazito upadati. Menimo, da podatki kažejo na konsekventni odziv državljanov na

³⁷ Podatke smo prejeli od Zveze svobodnih sindikatov Slovenije. Vsi podatki, ki smo jih prejeli od Zveze svobodnih sindikatov Slovenije, so priloženi v Prilogi D.

³⁸ Obdobji, ki smo jih razdelili (prvo od leta 1992-1997, drugo od leta 1998-2007) nista enako dolgi. Ločili smo jih vsebinsko glede na izrazit upad stavkovnega vala, ki je zajel prvo obdobje.

vzpostavitev stabilnega in trdnega oz. konsolidiranega gospodarstva ter političnega sistema po uspešno zaključenem tranzicijskem prehodu.

5.3.2.5 (Ne)Zaupanje v družbeno-politične institucije

Zanimiv dejavnik, ki potencialno lahko vpliva na stopnjo politične participacije, je zaupanje oz. nezaupanje v družbeno-politične institucije. V to kategorijo spadajo državne institucije (izvršna, sodna, zakonodajna oblast, lokalne institucije, Varuh človekovih pravic, vojska, Informacijski pooblaščenec, policija, ...), ekonomske institucije (kot primer takšnih paradržavnih institucij so Centralna Banka Slovenije, Gospodarska zbornica Slovenije), ter druge družbene institucije, kot so izobraževalne institucije in zdravstvo. Dejavniki zaupanja v družbenopolitične institucije so v okviru raziskave Slovensko javno mnenje na Centru za raziskovanje javnega mnenja proučevali od leta 1991 (po osamosvojitvi) in do leta 2006 (Toš 2007). Tako Toš navaja, da je v začetku raziskovanja leta 1991 po osamosvojitvi RS opaziti precej relativno veliko zaupanje v državne institucije, nižjo vrednost zaupanja pa so zaznali v civilno-družbenih institucijah. Kasneje, do leta 1999 so opazili upad zaupanja tudi v državne politične institucije. Sočasno je za to obdobje značilno povečanje zaupanja v civilno-družbene institucije.

Takoj po osamosvojitvi leta 1991 so raziskovalci v Sloveniji v okviru projekta SJM zaznali izredno visoko do srednjo stopnjo zaupanja. Tako se je delež zaupanja v različne institucije gibal med 32 in 69 odstotnim deležem. To lahko povežemo s procesom vzpostavitve demokratičnega političnega sistema, ki temelji na ustavi kot najvišjem pravnem aktu z izrazitim poudarkom na človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah, ter izgraditvi ustreznih institucij. Omenjeno časovno obdobje lahko iz sociološkega vidika označimo kot izrazito emocionalno in evforično spričo relativno visokega zaupanja v družbeno-politične institucije, ki je začelo kmalu, a vztrajno postopoma upadati in je sedem let kasneje, leta 1998, znašal le še 9 % zaupanja (Toš 2007).

Tako Toš pravi: »V temelju demokratične institucionalizacije družbe je zaupanje ljudi v sistem« (Toš 2007: 389). Demokratični politični sistem ključno vzpostavlja demos v obliki političnega aktivizma. Tako iz tega izhajamo, da ima zaupanje določen vpliv na zanimanje za politiko in eventuelno zmanjšanje oz. povečanje političnega udeleževanja.

6. PRIMERJALNA ANALIZA

Skozi celotno analizo smo opredelili nekatere empirične podatke in vsebinsko navedli določene dogodke oz. oblike participiranja v obdobjih pred in po osamosvojitvi. Zaradi razsežnosti terminološkega pojmovanja koncepta participiranja smo morali biti pri predstavitvi podatkov in vsebinskih interpretacij relativno skopi. Kot smo že opozorili, je namreč obseg diplomskega dela preskromen za obširnejšo raziskavo.

V metodološkem delu raziskovalne naloge smo opredelili naslednjo tezo: *Tip političnega sistema v slovenskem političnem prostoru ključno vpliva na stopnjo politične participacije njenih državljanek in državljanov.* Vidimo, da je naše vodilo skozi primerjalni vidik dveh obdobji (pred osamosvojitvijo Republike Slovenije in po njej) ovrednotiti vpliv političnega sistema na politično participacijo volivcev glede na tendenco naraščanja oziroma upadanja segmentov politične participacije. Vendar pa se je pri analizi izkazalo, da so oblike političnega angažiranja v obeh obdobjih različne (le določene oblike se deloma pokrivajo) in s tem iz empirično-raziskovalnega vidika relativno med seboj neprimerljive. Čeprav v obeh obdobjih raziskujemo politično aktivnost Slovencev, je politični kontekst v obeh obdobjih drugačen. Politično participacijo pred osamosvojitvijo in po njej smo ocenjevali skozi tipologijo konvencionalnih oziroma nekonvencionalnih oblik političnega participiranja. Na to nas je opozoril tudi Niko Toš v intervjuju z besedami: »To je izredno težko primerljivo. Oblike participacije se namreč bistveno razlikujejo pred in po osamosvojitvi. Omenimo pa lahko, da je že sam prehod predstavljal obliko množične participacije, vključno s plebiscitom. Obe obdobji sta si med seboj bistveno različni. /.../ Torej je težko reči, da je participacija v primerjavi s prej naraščala, ali upadla, saj so se forme participacije zelo spremenile. /.../«³⁹

Opozoriti moramo na dva različna politična sistema, ki sta že na normativni ravni deklarirala in legitimirala drugačne oblike participiranja, poleg tega pa na neformalni ravni dopuščala tudi različne nekonvencionalne oblike participiranja. Vendar pa ne moremo razlike iskati samo v političnem kontekstu, ampak tudi znotraj tehnološke infrastrukture, ki je in še vedno bistveno (so)ustvarja (nove) oblike participiranja. Omenimo samo svetovni splet, ki v 90-ih letih 20. stoletja (obdobje po osamosvojitvi) odpira popolnoma novo polje komuniciranja in

³⁹ Preostanek intervjuja je objavljen znotraj poglavja Priloge.

participiranja civilne družbe z oblastjo. Ponuja raznovrstne oblike participiranja, kot so forumi, blogi, komentiranje elektronskih člankov, ... Gre za kibernetični virtualni prostor, ki preseže koncept teritorialnosti in meja, ki jih ta ustvarja. Ta prostor omogoča soudeležbo širši množici, podajanje mnenja, vendar pred osamosvojitvijo v 80-ih letih 20. stoletja še ni obstajal.

Če analiziramo konvencionalne oblike in pogledamo volilno udeležbo po občinah leta 1990, je zabeležena 76,90 % volilna udeležba oziroma dobre tri četrtine prebivalstva. Plebiscit, ki je bil izveden istega leta, je zabeležil 88,5 % volilno udeležbo. Podatki so iz obdobja pred osamosvojitvijo in kažejo na izredno visoko raven formalnega participiranja. Opozoriti pa moramo, da je nekajletno obdobje pred osamosvojitvijo nabito s političnimi emocijami in nacionalistično mislijo, ki spodbuja večjo udeležbo tudi na formalni ravni. Če podatke o volitvah po občinah primerjamo s podatki o volilni udeležbi v Državni zbor,⁴⁰ opazimo leta 1992 izredno visoko volilno udeležbo (85,60 %), ta delež pa se je začel z leti postopoma zmanjševati. Postopno zmanjševanje volilne udeležbe pa ne predstavlja ekscesa, saj je to trend, ki ga lahko opazimo v vseh razvitih zahodnoevropskih državah. Toš tako pravi: »Že če pogledamo volitve v Republiško skupščino in kasneje volitve v Državni zbor, ni opaziti bistvenih razlik pri udeležbi na volitvah. Opaziti je le počasno upadanje formalne udeležbe« (Toš 2008).

Druga oblika konvencionalne participacije je članstvo v političnih organizacijah. Če pogledamo parastrankarsko tvorbo Zvezo komunistov, ki se ni nikoli uradno opredelila kot politična stranka,⁴¹ je zanimivo, da je članstvo v njej od vsega začetka izrazito naraščalo. Članstvo v političnih strankah po osamosvojitvi je podatek, ki ga je težko pridobiti. Po besedah Nika Toša je članstvo v slovenskih političnih strankah glede na populacijo približno 4,5 %. Primerjalno lahko opazimo, da je članstvo v ZKS vseskozi naraščalo, upadlo je le leta 1988. Ravno tako je članstvo postopno naraščalo še v drugih dveh političnih organizacijah, Socialistični Zvezi Delavskega Ljudstva in Zvezi Socialistične Mladine.

Referendum kot konvencionalna oblika participiranja kaže izrazito majhno volilno udeležbo. Edini referendum, ki je presegel polovični delež volilne udeležbe, je bil referendum za

⁴⁰ Primerjamo volilno udeležbo na volitvah v dve med seboj različni instituciji, vendar gre v obeh primerih za volitve v določen državni aparat, nas pa zanima delež volilne udeležbe na splošno.

⁴¹ Zato smo znotraj Poglavlja Socialistične Republike Slovenije uporabili podnaslov Članstvo v političnih organizacijah, v poglavju o Republiki Sloveniji pa podnaslov Članstvo v političnih strankah.

zavarovalnice iz leta 2007. Menimo, da na to vpliva dejstvo, da se posamezniki ne poistovetijo z referendumskim vprašanjem. Zato je volilna udeležba na volitvah političnih predstavnikov (na državni in lokalni ravni) precej večja od volilne udeležbe na referendumih.

Če analiziramo stavke kot eno izmed nekonvencionalnih, protestnih oblik participiranja, ki so potekale v obeh političnih sistemih, vidimo, da so leta 1988 v SRS zabeležili 189 stavk, leta 1992, v samostojni Sloveniji, pa celo 1993 stavk. Vendar pa povečanje lahko povežemo z zaskrbljenostjo prebivalstva, ki ga je sprožila vzpostavitev novega politično-ekonomskega sistema. Zaradi začetka tranzicijskega prehoda je bilo gospodarstvo izrazito nestabilno, saj se je šele dobro začela faza prestrukturiranja gospodarstva. Vsa nadaljnja leta po osamosvojitvi je Zveza Svobodnih Sindikatov Slovenije zabeležila upad števila stavk, kar kaže na umirjanje razmer v gospodarstvu, povečanje stabilnosti in uspešno izveden tranzicijski prehod. Torej je ta protestna oblika participiranja v upadu. To pa po našem mnenju nakazuje na zaupanje prebivalstva v ekonomski sistem.

Sicer v naši raziskavi nismo natančneje opredelili vseh oblik participiranja, vendar kljub temu menimo, da lahko v splošnem ocenimo, da smo se Slovenci pred osamosvojitvijo posluževali drugačnih oblik nekonvencionalnega participiranja, kot v današnjem demokratičnem političnem sistemu. Vendar pa je veliko nesistemskih oblik participiranja pomembno vplivalo na osamosvojitvev in ustanovitev samostojne države Republike Slovenije. Sem lahko prištejemo Novo revijo (še posebej njeno 57. številko), punk, sojenje »četverici«. Brez izrazite podpore politične elite in splošnega odobravanja znotraj civilne družbe osamosvojitvev ne bi bila mogoča.

Nekonvencionalne oblike so se v demokratičnem političnem sistemu zaradi razvoja tehnologije in vzpostavitve stabilne demokracije obsežno prestrukturirale. S pojavom svetovnega spleta in širitvijo med komercialne (gospodinjstva) uporabnike so se v virtualnem prostoru začele oblikovati nove oblike participiranja. Med te oblike spadajo sodelovanje v forumih, kjer posamezniki lahko izražajo svoje mnenje, prepričujejo in poskušajo vplivati na druge, s tem pa se odpirajo nova polja politične debate. Vendar pa participacije prek uporabe medmrežja ne moremo niti kvantitativno niti kvalitativno izmeriti.

V naši analizi lahko ocenimo upad formalne oblike udeležbe, ki sovpada z udeležbo v preostalih razvitih zahodnoevropskih državah, ki je ravno tako v upadu. Poleg tega se

državljeni manj poslužujejo nekonvencionalnih oblik participiranja (peticije, stavke, demonstracije, protesti).

Zaradi novih oblik participiranja ne moremo natančneje oceniti ali se je spremenil prostor participiranja in se transformiral v virtualno obliko, splošno dostopno večini populacije v Sloveniji (internet v gospodinjstvih, knjižnicah, šolah, službi, ...) ali pa kaže na izrazit upad zanimanja Slovencev za politično življenje. Druga možnost, ki razloži pojenjanje participacije, pa je tudi možnost neizbora. Da se Slovenci protestno zaradi neustreznih političnih razmer in občutka njihove nemoči oziroma nezmožnostjo vplivanja na obstoječo oblast, odločijo preprosto, da ne bodo aktivno sodelovali v političnem življenju. Zagotovo je del populacije izbral tudi možnost zavestnega neizbora, kar bi bilo mogoče zanimivo empirično izmeriti v kakšni zmed naslednjih raziskav.

7. ZAKLJUČEK

Skozi našo analizo smo se ozrli v preteklost, se sprehodili čez sedanost in zato je morda umestno, da se na hitro zazremo še v prihodnost in pogledamo, kako bomo državljani morebiti lahko participirali v prihodnosti. Raznolika in razvita tehnološka infrastruktura, ki je sprožila nastanek moderne informacijske družbe, nam ponujajo morda malo iluzionistični uvid v prihodnost demokracije. Tako Vreg pravi: »V času družbenih pretresov spoznavamo, da je znanstveno-tehnološka revolucija v zadnjih desetletjih povzročila revolucionarne spremembe pri obvladovanju prirode in družbe, da sodobna znanost in tehnologija raste eksponentno in sta preskočili spoznanja in znanja celih generacij« (Vreg 2004: 220). Gre za pojav t. i. e-demokracije, ki vključuje tudi t. i. e-participacijo.

Globalizacija ustvarja medsebojno odvisen svet, temelječ na konstantnem razvoju in učenju svetovne družbe. Temu v večji meri uspešno sledi le zahodni svet (z izjemami). Tako je opaziti, da »Vse družbe spoznavajo, da brez pospešene aktivnosti znanstvenega, izobrazbenega, informacijskega in tehnološkega kompleksa ni razvoja, ni izhoda iz ekonomskih in socialnih kriz človeštva« (Vreg 2004: 220). Ustvarja se nadvladavna struktura prebivalstva, ki je klub prostorski omejenosti med seboj povezana v virtualnem svetu, presega pa se koncept državnosti.

Vendar pa je teoretiziranje o možnosti izvajanja e-demokracije, katere ključni segment predstavlja e-participacija in poskusi izvajanja le-tega ponekod po svetu ni sprožal le kompleksen proces tehnično infrastruktarno-informatizacijskega razvoja, pač pa tudi želje po izvajanju neposredne demokracije, katere zgled najdemo že v antični Grčiji. Tako Oblakova pravi: » Kot smo lahko razbrali iz del futuristov in drugih bolj popularnih piscev, so zgodnje interpretacije o odnosih med razvojem komunikacijskih tehnologij in spreminjanjem demokratičnih procesov izhajale predvsem iz želje po oblikovanju bolj demokratičnega, bolj neposrednega modela demokracije« (Oblak 2003: 22).

E-demokracija, ki predstavlja kratek uvid v politično prihodnost, se v sedanosti izkaže za premalo razvito. Poraja se veliko vprašanj, med drugim tudi (v primeru elektronskih volitev)

možnosti zagotavljanja tajnosti oddanega glasu in možnosti eventuelnih zlorab sodobne tehnologije za manipulacijo z oddanimi volilnimi glasovi. Izkaže se namreč, da »prevelika pričakovanja, da bi nove tehnologije lahko odpravile meje predstavniške demokracije in oblikovale postopen prehod sodobnih demokracij v neposredne demokracije, precenjujejo moč tehnologije in podcenjujejo zapletenost procesa koncipiranja in udejanjanja politične enakosti« (Gaber 2008: 147).

Lahko bi torej rekli, da smo na začetku poti, ki kaže na zametke izvajanja neposredne demokracije, čeprav je v okviru obstoječe tehnologije in pod pogoji, ki jih poznamo danes, njeno izvajanje v elektronski obliki zelo vprašljivo. V teoriji so kot pozitivna komponenta predstavljena predvidevanja o povečanju participacije državljanov v smislu večjega števila oddanih glasov na volitvah, ker bi imeli možnost to storiti dobesedno »iz naslonjača.« Elektronsko glasovanje tako Jesenšek in Lukšič opredelita kot »glasovanje s pomočjo elektronskih medijev« (Jesenšek in Lukšič 2008: 164). Med elektronske medije tako sodijo svetovni splet, mobilni in stacionarni telefoni.

Ponekod po svetu so že poskušali uvajati elektronsko demokracijo in nadalje elektronske volitve kot kompatibilen element obstoječih klasičnih volitev (Gaber 2008). Tako se je začelo porajati vprašanje o praktični efektivnosti izvajanja elektronskih volitev. Dosedanji poizkusi niso prinesli vidnih sprememb in rezultatov pri povečanju števila oddanih volilnih glasov. Ravno tako je majhen delež tistih, ki so se odločili za takšno obliko participacije, kajti volivci so se v večji meri odločali za klasično obliko oddajanja svojega volilnega glasu. »Kljub dejstvu, da tehnologija, ki omogoča oddaljeno e-glasovanje, obstaja že nekaj časa in je bila večkrat uresničena tudi v praksi, je povprečni volivec do nje zadržan. Skrbijo ga varnost, zanesljivost, anonimnost, zaupnost, neoporečnost, transparentnost in razumljivost sistema oddaljenega e-glasovanja« (Jesenšek in Lukšič 2008: 165). Kovačič in Škroblin pa nadalje izpostavljata, da se pri internetnih volitvah izkaže, da volilno okolje generalno rečeno ni varno. Tako po njunem mnenju ta predstavlja določeno »varnostno tveganje« (Kovačič in Škroblin 2008: 191). To tveganje postavlja pod vprašaj demokratično podajanje volivčevega mnenja in podajanja njegovega volilnega glasu.

Področje elektronske demokracije predstavlja morebitno politično participativno prihodnost. Vendar so si avtorji enotni v tem, da je to področje, ki predstavlja veliko tveganje in je okoli njega potreben temeljit in dolgotrajnejši premislek, ki bi izključil vsa tveganja, ki bi morebiti

ogrozila temelje demokratičnega političnega sistema. »Elektronske oz. internetne volitve volilnemu procesu sicer prinašajo neko dodano vrednost, vprašanje pa je, če je le-ta zares tako velika, da je z uvedbo takega načina glasovanja smiselno hiteti brez resnih raziskav, pilotnih študij, predvsem pa široke javne razprave« (Kovačič in Škroblin 2008: 191).

Našo misel smo tako deloma posvetili tudi eventualni prihodnosti, vendar bistvo naše analize stoji na sedanosti v primerjalni perspektivi s preteklostjo. Primerjali smo obdobje pred osamosvojitvijo, ko smo bili del socialističnega političnega sistema, in sedanji demokratični politični sistem po osamosvojitvi. Oblike participiranja v obeh obdobjih so precej različne. Temu botruje tudi različna normativna opredelitev soudeležbe državljanov v ustavni materiji. Vendar je nujno omeniti, da socialistični politični sistem, ki velja za totalitarnega, ni deloval popolnoma represivno pri onemogočanju soudeležbe prebivalcev države SFRJ. Skozi samoupravne odnose so (še posebej na lokalni ravni) prebivalci imeli ogromno možnosti za sodelovanje in soodločanje ter skupno sprejemanje odločitev, pa čeprav zgolj na lokalni ravni, v posameznih samoupravnih skupnostih. Bili so del skupine, ki je soodločala in sprejemala odločitve, ki so jih še posebej zadevale (npr. vsakodnevno na delovnem mestu). To pa vsekakor ne deluje eksplicitno totalitarno in represivno. Torej je socializem na določenih nivojih celo omogočal neposredno demokratično odločanje. Omenjeno strukturo danes v demokratičnem političnem sistemu s težavo iščemo tudi na lokalni ravni. Demokracija temelji na reprezentativnem modelu, kjer državljani skupaj odločajo, kdo jih bo na odločevalskih mestih predstavljal. Državljanji sicer posedujejo z mehanizmom kontrole oblasti v smislu izvajanja predčasnih volitev v primeru, če presodijo, da politični odločevalci ne delujejo v njihovo dobro. Poleg tega pa je smiselno omeniti, da je ljudstvo suvereno, ki svojo oblast za določeno obdobje prenese ne določene predstavnike, vendar lahko to oblast kadarkoli vzame nazaj in si izvoli nove predstavnike. Demokratični sistem torej ni popoln, ker ne omogoča neposredne participacije. Poleg tega socializem ni bil popolnoma totalitaren, ker na določenih nivojih omogočal soudeležbo prebivalstva pri odločanju.

Politična participacija je bila v 80-ih letih v porastu. Menimo, da je to povečanje političnega angažiranja Slovencev spodbudno vplivalo na politično dogajanje in prispevalo k procesu liberalizacije ter posledično k osamosvojitvi.

Tudi Fink Hafnerjeva in Kropivnik poudarjata, da je politična udeležba v razvitem svetu v upadu. Postsocialistične države se pridružujejo zahodnemu svetu pri upadanju

konvencionalnih oblik participiranja. Omenita pa dejstvo, da je izhodiščna raven konvencionalnega participiranja v teh državah, med katere spada tudi Slovenija, nižja kot v primerjavi z državami na Zahodu in postopoma upada. Opaziti pa je porast nekonvencionalne oblike participiranja v razvitem delu sveta. (Fink Hafner in Kropivnik 2006)

Na začetku smo postavili tezo o vplivu političnega sistema na politično participacijo. Lahko rečemo, da je rahla povezava med tema dvema pojmomoma, vendar pa ni ključna. To trditev je težko podkrepiti z dejstvi, ker se oblike participacije tako zelo razlikujejo.

Postavili smo si tudi naslednji dve hipotezi:

Slovenci so bili v večji meri politično angažirani znotraj socialističnega političnega sistema v primerjavi s sedanjim demokratičnim političnim sistemom. Empirično je to težko izmeriti, vendar je analiza nakazala, da je bila nekonvencionalna politična participacija pred osamosvojitvijo v porastu in je integrirala vse večje število prebivalstva. To pa lahko povezujemo z vse večjim nezadovoljstvom Slovencev s političnim dogajanjem znotraj države SFRJ.

Demokratični politični sistem temelji na apatiji večjega dela prebivalstva in politične angažiranosti manjšega dela prebivalstva. Med zahodnimi razvitimi državami je vse večji delež apatije med državljani že potrjen. Slovenija se je že pridružila tej skupini držav in je že, kot smo omenili zgoraj, na začetku v prvi polovici 90-ih let 20. stoletja zabeležila nižje izhodišče volilne udeležbe.

Naše raziskovalno delo je pri koncu, a vendar smo prišli do malo potrjenih dejstev. Izkazalo se je za izrazito relevantno v smislu spoznavanja političnega obnašanja Slovencev in oblik, ki se jih pri tem poslužujejo. Vendar pa nismo prišli do trdnega zaključka, da je politična participacija ključno povezana s političnim sistemom. Ne moremo namreč trditi, da je bilo v obdobju pred osamosvojitvijo več ali manj politične participacije, kot v sedanjem demokratičnem političnem sistemu. Med našim raziskovanjem se je izkazalo, da sploh ne moremo kvantitativno meriti in primerjati stopnjo politične participacije pred in po osamosvojitvi. Oblike politične participacije se v obeh obdobjih bistveno razlikujejo in so med seboj težko primerljive. Opazili smo samo postopno tendenco upada politične participacije v obdobju po osamosvojitvi konec devetdesetih let, ko lahko že govorimo o stabilnem političnem sistemu in gospodarstvu.

LITERATURA

KNJIGE

- Adam, Frane (1993): *Volitve in politika po slovensko*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Balažic, Milan (2004): *Slovenska demokratična revolucija 1986 – 1988; civilna družba, nacionalni program in ljubljanski proces*. Ljubljana: Liberalna akademija.
- Biber, Milan (1974): *Ustava Socialistične republike Slovenije ČZ Uradni list SRS*. Ljubljana: Tiskarna Tone Tomšič.
- Brezovšek, Marjan, Miro Haček in Milan Zver (2007): *Democratic Praxis in Slovenia*. Plzen: Aleš Čenek.
- Dahl, Robert A. (1997): *Uvod v teorijo demokracije*. Ljubljana: Krtina.
- Dahl, Robert A. (2003): *The democracy source book*. London: Cambridge.
- Della Porta, Donatella (2003): *Temelji politične znanosti*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Deželan, Tomaž, Danica Fink - Hafner, Mitja Hafner Fink in Samo Uhan (2007): *Državljanstvo brez meja?*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fink - Hafner Danica (1992): *Nova družbena gibanja – subjekti politične inovacije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Znanstvena knjižnica.
- Fink - Hafner Danica (2001): *Politične stranke*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Knjižna zbirka Politični procesi in inštitucije.
- Hague, Rod in Martin Harrop (2004): *Comparative Government and Politics: An*

- introduction. Palgrave: Macmillan.
- Hague, Rod, Martin Harrop in Shaun Breslin (1998): *Comparative government and politics: an introduction*. London: Macmillan.
 - Šinkovec, Borut in Franc Grad (1989): *Integralno besedilo ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije in amandmajev I do XLVIII k ustavi Socialistične federativne republike Jugoslavije*. Ljubljana: Tiskarna Ljubljana.
 - Kavčič, Bogdan, Andrej Lukan, Dana Mesner-Andolšek in Andreja Čibon (1991): *Stavke*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
 - Lukšič, Igor (2001): *Politični sistem Republike Slovenije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
 - Milbrath, Lester W. (1966): *Political participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?*. Chicago: Rand McNally and Company.
 - Mill, John Stuart (1994): *O svobodi*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.
 - Oblak, Tanja (2003): *Izzivi e-demokracije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Zbirka Javnost.
 - O'Neil, Patrick H. (2007): *Essentials of comparative politics*. New York in London: W. W. Norton & Company.
 - Pateman, Carole (2000): *Participation and democratic theory*. United Kingdom: Cambridge university press.
 - Pirjevec Jože (1995): *Jugoslavija 1918-1992 Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa.
 - O'Neill, Patrick H. (2007): *Essentials of Comparative Politics*. New York in London: University of Puget Sound.

- Prunk, Janko (1998): *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.
- Prunk, Janko (1992): *Slovenski narodni vzpon*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Repe, Božo (2002): *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan.
- Rimmerman, Craig A. (2005): *The New Citizenship: Unconventional politics, Activism and Service*. Boulder: Westview Press.
- Rizman, Rudolf Martin (2006): *Uncertain path: Democratic transition and consolidation in Slovenia*. United States of America: Texas A&M University Press.
- Rousseau, Jean-Jeaques (2001): *Družbena pogodba*. Ljubljana: Krtina.
- Sruk, Vlado (1995): *Leksikon politike*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Thorley, John (1998): *Atenska demokracija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Tomc, Gregor (1989): *Druga Slovenija: Zgodovina mladinskih gibanj na Slovenskem v 20. stoletju*. Ljubljana: Ptujaska tiskarna.
- Toš, Niko, ur. (1997): *Vrednote v prehodu I. Slovensko javno mnenje 1968-1990*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja.
- Toš, Niko, ur. (1999): *Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990-1998*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja.
- Toš, Niko, ur. (2004): *Vrednote v prehodu III. Slovensko javno mnenje 1999-2004*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV – CJMMK.
- Toš, Niko in Ivan Bernik (2002): *Demokracija v Sloveniji: prvo desetletje*. Ljubljana: FDV,

IDV-CJMMK, Dokumenti SJM 9.

- Ule, Mirjana (1988): *Mladina in ideologija*. Ljubljana: Delavska enotnost.

ZBORNICI IN PUBLIKACIJE

- Benko, Dušan, ur. (2007): *Državni zbor 1992 – 2007*. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije.

- Inštitut za civilizacijo in kulturo (2006): *Odnosi z javnostmi Državnega zbora*. Ljubljana: Državni zbor. Dostopno na <http://www.dz-rs.si/index.php?id=103> (5. junij 2008).

- Statistični urad Republike Slovenije (2007): *Statistični letopis Republike Slovenije 2007*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno na http://www.stat.si/letopis/index_letopis.asp (7. maj 2008).

- Zavod SR Slovenije za statistiko (1976): *Statistični letopis SR Slovenije 1976*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko.

- Zavod SR Slovenije za statistiko (1985): *Statistični letopis SR Slovenije 1985*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko.

- Zavod SR Slovenije za statistiko (1989): *Statistični letopis SR Slovenije 1989*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko.

ČLANKI V REVIJAH IN ZBORNIKIH

- Adam, Frane (1991): Politična participacija kot sestavina kakovosti življenja. *Družboslovne razprave* 8(12), 102-117. Dostopno na <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr12Adam.PDF> (19. marec 2008).

- Delakorda, Simon (2003): Prvi poskusi digitalne demokracije v Sloveniji. *Teorija in praksa* 40(3), 499–513. Dostopno na <http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20033delakorda.pdf> (03. maj 2008).
- Gaber, Slavko (2008): E-demokracija in E-volitve. *Teorija in praksa* 45(1–2), 147–163.
- Jesenšek, M. in A. Lukšič (2008): Zaupanje med politiko, stroko in javnostjo. *Teorija in praksa* 45(1–2), 164–177.
- Kavčič, Igor (2007): Neposredna demokracija in volilni sistem. V Bavcon Ljubo, France Bučar, Miro Cerar, Franc Grad, Albin Igličar, Hinko Jenull, Rudi Koejančič, Ivan Kristan, Dragica Wedam-Lukić, Miha Ribarič, Ciril Ribičič, Mirjam Škrk, Janez Šmidovnik, Franc Testen, Stane Vlaj in Igor Kaučič, (ur.): *15 let uresničevanja Ustave Republike Slovenije*, 41–63. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Kovačič Matej in Škrablin Jožko (2008): Problem internetnih volitev. *Teorija in praksa* 45(1–2), 178–192.
- Toš, Niko (2007): (Ne)zaupanje v institucije: potek demokratične institucionalizacije v Sloveniji (1991–2006). *Teorija in praksa* 44(3–4), 367–395.
- Toš, Niko (1999): Projekt Slovensko javno mnenje in njegov čas SJM 1968–1999. *Družboslovne spremembe na Slovenskem* 15 (30/31), 43–63. Dostopno na <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr30-31tos.PDF> (18. maj 2008).
- Vreg, France (2004): Ogroženost in preživetje ob našem vstopanju v svet. *Teorija in praksa* 41(1–2), 220–231. Dostopno na: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip20041-2vreg.pdf> (24. junij 2008).

INTERNETNI VIRI

- 1.) Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij (2008). Dostopno na <http://www.cjm.si> (25. marec 2008).

- 2.) Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij (2008): *E-dokumenti CJM*. Dostopno na <http://www.cjm.si/edokumenti> (25. marec 2008).
- 3.) Državna volilna komisija (2008): *Referendum 2007 zavarovalnice*. Dostopno na <http://www.dvk.gov.si/RefZav/index1.html> (28. maj 2008).
- 4.) Republika Slovenija (2008): *Lokalne volitve '98*. Dostopno na http://volitve.gov.si/lv1998/udel_sl1k.htm (16. april 2008).
- 5.) Republika Slovenija (2008): *Lokalne volitve 2006*. Dostopno na http://volitve.gov.si/lv2006/udelezba/obcine_naziv.html (16. april 2008).
- 6.) Republika Slovenija (2008): *Odločanje državljanek in državljanov*. Dostopno na <http://www.volitve.gov.si/> (16. april 2008).
- 7.) Republika Slovenija (2008): *Volilna udeležba*. Dostopno na <http://volitve.gov.si/dz1996/info/uvuzp26.htm> (16. april 2008).
- 8.) Republika Slovenija (2008): *Volilna udeležba '92*. Dostopno na <http://volitve.gov.si/dz1992/92urvu.htm> (16. april 2008).
- 9.) Republika Slovenija (2008): *Volitve v Državni zbor 15. 10. 2000*. Dostopno na <http://volitve.gov.si/dz2000> (20. junij 2008).
- 10.) Republika Slovenija (2008): *Volitve v Državni zbor Republike Slovenije 2004*. Dostopno na <http://volitve.gov.si/dz2004/> (16. april 2008).
- 11.) Republika Slovenija (2008): *Volitve v Evropski parlament*. Dostopno na <http://volitve.gov.si/ep2004/> (16. april 2008).
- 12.) Republika Slovenija Državni zbor (2008): *Raziskovalni projekti*. Dostopno na <http://www.dz-rs.si/index.php?id=103> (5. junij 2008).

- 13.) Republiška volilna komisija (2001): *Naknadni zakonodajni referendum o zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo*. Dostopno na <http://www.dvk.gov.si/referendum/ref-obmp/index.htm> (17. april 2008).
- 14.) Republiška volilna komisija (2003): *Poročilo o izidu glasovanja in o izidu predhodnega zakonodajnega referenduma v zvezi s predlogom zakona o spremembi zakona o trgovini, ki je bil 21. Septembra 2003*. Dostopno na http://www.dvk.gov.si/referendum200303/M1_porocilo_trgovina.html (17. april 2008).
- 15.) Republiška volilna komisija (2002): *Volitve 2002*. Dostopno na <http://volitve.gov.si/vp2002/> (16. april 2008).
- 16.) Skupščina Republike Slovenije (1991): *Ustava Republike Slovenije*. Dostopno na www.dz-rs.si/index.php?id=150&type=98&docid=28&showdoc=1 (15. maj 2008).
- 17.) Sraka.com Informacijski portal (2008): *Zveza svobodnih sindikatov Slovenije*. Dostopno na http://212.18.63.127/povezave/izpis_povezave.asp?id=885&pov_id=4814 (23. maj 2008).
- 18.) Statistični letopis Republike Slovenije 2007 (2007): *Volitve*. Dostopno na <http://www.stat.si/letopis/2007/05-07.pdf> (16. april 2008).
- 19.) Statistični urad Republike Slovenije (2008): *Politična organizacija*. Dostopno na http://www.stat.si/vodic_oglej.asp?ID=102&PodrocjeID=6 (20. april 2005).
- 20.) Statistični urad Republike Slovenije (2008): *Volilna udeležba*. Dostopno na http://www.stat.si/vodic_oglej.asp?ID=96&PodrocjeID=6 (15. april 2008).
- 21.) Statistični urad Republike Slovenije (2008): *Volišča, volilni upravičenci in volilna udeležba v prvem in drugem krogu županskih volitev, 10.11.2002, po mestih in drugih občinah*. Dostopno na <http://www.stat.si/pxweb/dialog/varval.asp?ma=0656705S&ti=Voli%9A%E8a%2C+volilni+upravi%E8enci+in+volilna+udele%9Eba+v+prvem+in+drugem+krogu+%9Eupanskih++volitev%2C+10%2E+11%2E+2002%2C+po+mestnih+in+drugih+ob%E8inah&path=../Database/>

[Splosno/06_volitve/06566_lok_volitve/06567_zupanske_vol/&search=VOLILNA+UDELE%8EBA&lang=2](http://www.stat.si/pxweb/dialog/searchpx2.asp?search=VOLILNA+UDELE%8EBA&lang=2) (15. april 2008).

22.) Švara, Sergio (2008): *Vsebine vprašanj terenskih anket »Slovensko javno mnenje« (SJM) od 1968 do 2008, mesta vprašanj v vprašalnikih in pregled ponavljanja vprašanj*. Ljubljana, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Dostopno na http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/e-dokumenti/Vsebine_anket_SJM.pdf (15. april 2008).

23.) Toš, Niko (2004): *Ogledalo javnega mnenja SJM – 2003/1*. Dostopno na <http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/e-dokumenti/sjm2003-1ogledalo.pdf> (10. april 2008).

24.) Toš, Niko (2007): *Odnos do politike, političnih strank in politikov* (Delovna verzija). Dostopno na http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/e-dokumenti/odnos_do_politike_politicnih_strank_in_politikov.pdf (15. april 2008).

25.) Založba Nova Revija (2008): *O reviji*. Dostopno na http://www.nova-revija.si/o_zalozbi.php?izbira=o_zalozbi (16. maj 2008).

26.) Zgodovinski arhiv Ljubljana (2008): *Družboslovne organizacije*. Dostopno na http://www.zal-lj.si/Vodnik/o_ustvarjalcih/Vodnik_druzbeno.htm (1. maj 2008).

27.) [http://www.stat.si/pxweb/dialog/searchpx2.asp?search=OK&lang=2&strNiz=volilna%20udeležba](http://www.stat.si/pxweb/dialog/searchpx2.asp?search=OK&lang=2&strNiz=volilna%20udelezba) (17. maj 2008).

PRILOGE

Priloga A: Prošnja za podatke o članstvu poslana po elektronski pošti

Spoštovani!

Prosila bi vas za podatke o članstvu v vaši stranki od ustanovitve stranke do danes. Podatke potrebujem za pisanje diplomskega dela o politični participaciji v Sloveniji. Za odgovor se vam najlepše zahvaljujem in vas prav lepo pozdravljam.

LP, Bernarda Strahan

Priloga B: Odgovori na vprašanja za podatke o članstvu poslani po elektronski pošti

Slovenska Lipa

Spoštovani.

Podatki o članstvu so na podlagi Zakona o varstvu osebnih podatkov tajni. Število na današnji dan je 1211.

S spoštovanjem,

Petra Žgajner

Generalna sekretarka

Stranka mladih Slovenije

Pozdravljeni Bernarda,

Stranka mladih Slovenije je bila ustanovljena 4.julija 2004 – v manj kot mesecu dni smo pridobili več kot 200 notarsko overjenih podpisov za ustanovitev stranke. Od takrat pa do jeseni 2002 je članstvo postopno naraščalo, do številke okoli 2500 članov. Približno toliko je članov stranke tudi danes.

Jože Vozelj

LDS

Spoštovani,

Posredujem vam lahko samo podatke o sedanjem stanju, to je okoli 5000 članov.

Pozdrav. Petra Škofic

Zares – Nova politika

Spoštovani,

Zahvaljujem se vam za vaše pojasnilo. V naši stranki štejemo približno 4500 članic in članov stranke. Podatke seveda lahko objavite v vašem diplomskem delu.

Želimo vam veliko uspeha pri pripravi in zagovoru diplomskega dela.

Lep pozdrav, Peter Antič

DESUS⁴²

Spoštovana!

Posredujemo vam podatke o članstvu, ki smo jih pripravili pred dnevi za drugi namen. Upamo, da bodo koristni in bodo zadostili vašim potrebam.

Lepo pozdravljeni!

Pavel Brglez

⁴² Priponka, ki je bila poslana skupaj z elektronsko pošto g. Pavla Brgleza iz politične stranke DESUS, sledi v nadaljevanju v prilogi C.

Priloga C: Podatki o članstvu v stranki DESUS

Spoštovana gospa Alenka Krašovec!

- a) S podatki o številu članov stranke po letih imamo težave, ker se po prejšnjih predpisih ni štelo le tistih s formalno pristopno izjavo, redno plačano članarino itd. Tako se je štelo v članstvo širši krog sodelujočih, v registru članstva pa jih ni bilo toliko.

Od leta 2003 dalje je voden osrednji register članstva in je bilo v občinskih organizacijah vodeno organizirano prizadevno pridobivanje novih članov:

LETO	ŠT. ČLANOV
2003	7.230
2004	8.910
2005	10.312
2006	11.618
2007	13.950
do 31. marca 2008	14.069

- b) Stranka je bila ob ustanovitvi (30. 5. 1991 – ustanovljena) organizirana z mrežo organizacij po občinah v vsej RS. Upoštevati je potrebno, da so v tem obdobju nastajale nove občine, tudi zelo majhne tako, da je bil ves čas določen zaostanek, katerega so organizacijsko nadomeščale močnejše občinske organizacije s poverjenikih v občinah, kjer ni samostojne organizacije. V teh primerih se te organizacije imenujejo območne organizacije.

Po lastnih podatkih jih imamo na dan 11. 04. 2008 ustanovljenih 189 (območne oz. KO), vendar vse niso registrirane na AJPESU, ker poslujejo pod večjo organizacijo in le ta je registrirana.

Število teritorialnih organizacij:

LETO	ŠT. organizacij
1995	55
1999	74
2003	90
2004	102
2005	115
2006	126
2007	140
do 14. 04. 2008	145

- c) Posebnih interesnih aktivnosti v stranki ni.
- d) Poleg s Statutom predvidenih organov deluje v stranki tudi Strateško programski svet.
- e) V stranki doslej ni bilo organiziranega izobraževanje oz. akademije.

Lepo pozdravljeni!

Pavel Brglez

Priloga Č: Intervju z dr. Nikom Tošem

Intervju z dr. Nikom Tošem, dne 10.06.2008 na sedežu Centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij

1.) S katerimi spremenljivkami lahko merimo politično participacijo v družbi?

Dr. Niko Toš: *»V obdobju osemdesetih let 20. st. lahko posegamo po velikem številu indikacij politične participacije. Med te indikacije spadajo vse formalne vključenosti; članstvo v posameznih organizacijah; aktivnosti v njih; vloge, ki jih imajo; funkcije, ki jih imajo posamezniki v organizacijah (znotraj organov oblasti, podjetniške struktur, na partijski ravni, na krajevni ravni). Znotraj raziskave Vrednote (mislim da leta 2002) lahko v uvodnem delu pogledate indikacije aktivnosti z interesnimi skupinami: članstva, aktivno sodelovanje v stranki, preference za določeno stranko, ... Raziskave so pokazale, da je približno 4,5 % ljudi v Sloveniji članov v političnih strankah. Znotraj teh dobrih 4-ih odstotkov je težko v takem vzorcu prepoznavati, kdo je član katere stranke. Glede na število strank bi na vzorcu delež v določeni stranki znašal približno 0,4 %, kar pa je statistično irelevantno. V Arhivu družboslovnih podatkov imamo nabor aktivnosti, različne oblike angažiranja, kjer ugotavljamo vključenost in nato še aktivnost. Na Slovenskem je povezanost med gasilci najmočnejša oblika množičnega delovanja, vendar pa je znotraj te oblike delovanja več stopenj . Od aktivnega delovanja do stopnje zgolj izražanja občutka pripadnosti. Potrebno je omeniti še protestni potencial. Pred osamosvojitvijo so se prebivalci v večji meri udeleževali demonstracij, kakšne zasedbe, spreveda, ... Vse to je protestni potencial, ki predstavlja korekcijo obstoječi oblasti. Kot obliko participacije lahko omenimo tudi interesno skupino Amnesty International Slovenije, različne alternativne protestne skupine. Politično participacijo ni namreč možno definirati samo skozi konformne oblike temveč tudi skozi sprožanje konfliktov glede ključnih odločitev. Tudi takšne skupine so izrazito participativne. Tako ustvarjajo pritisk na odločevalce.«*

2.) Na kaj ste pri oblikovanju vprašanj pozorni, da ne bi prišlo do eventualnega sugeriranja odgovora?

Dr. Niko Toš: *»V zvezi s tem vprašanjem odgovore lahko najdemo v ustreznem naboru metodoloških raziskav. Poglejte delo avtorjev Anuške Ferligoj, Samota Uhana, Janeza Štebeta.«*

3.) Kakšno vlogo pri zastavljanju vprašanj ima njihov vrstni red?

Dr. Niko Toš: *»Ima nekakšen vpliv, vendar ne dominantnega. Gre bolj za metodološki, kot pa za vsebinski problem. To je odvisno tudi od tega, ali anketo izvajamo po telefonu, pisno, face-to-face. Najzahtevnejše je terensko anketiranje.«*

4.) Kako ocenjujete politično aktivnost Slovencev v obdobjih pred in po osamosvojitvi?

Dr. Niko Toš: *»To je izredno težko primerljivo. Oblike participacije se namreč bistveno razlikujejo pred in po osamosvojitvi. Omenimo pa lahko, da je že sam prehod predstavljal obliko množične participacije, vključno s plebiscitom. Obe obdobji sta si med seboj bistveno različni. Npr. če omenimo protestno zbiranje na Roški. Takšne oblike participacije ni več opaziti danes. Torej lahko rečemo, da gre za dve različni obdobji. Že če pogledamo volitve v Republiško skupščino in kasneje volitve v Državni zbor, ni opaziti bistvenih razlik pri udeležbi na volitvah. Opaziti je le počasno upadanje formalne udeležbe. Danes mnogi navajajo kritike razmer pred osamosvojitvijo, med drugim, da je vse skupaj predstavljalo nekakšno kuliso, za katero je vladala partija. Vendar se s tem ne strinjam. Menim, da ni bila samo kulisa. Mnogo odločitev so ljudje namreč sprejemali sami. S sistemskim premikom v demokratični politični sistem ljudje sprejemajo manj odločitev. Človek prej in sedaj ni imel enakih možnosti. Prej so edine forume predstavljala pisma bralcev, danes pa imamo medmrežje. Gre za novejšo oblike medijev, ki delujejo tudi v smislu nove participacije. Torej je težko reči, da je participacija v primerjavi s prej naraščala ali upadla, saj so se forme participacije zelo spremenile. Menim, da smo imeli v času pred osamosvojitvijo več avtonomno mislečih ljudi v parlamentu. Slovenska skupščina je ustvarjala sistemske pogoje za prehod v demokratični sistem. Sistem participacije je omogočil destrukcijo sistema.«*

Priloga D: Podatki o številu stavk v Sloveniji od osamosvojitve naprej⁴³

Spoštovana!

Pošiljam vam gradiva o stavkah. V tabelah so zajete samo stavke v podjetjih in ustanovah oz. zavodih. V drugem dokumentu so opisane splošne opozorilne stavke v Sloveniji. To so stavke, v katerih so sodelovali delavci iz različnih sektorjev ali pa samo enega sektorja. Podatke o takšnih stavkah ni mogoče uvrstiti v tabele tako kot stavke v podjetjih, zato so predstavljene zgolj v opisni obliki. Za nameček vam pošiljam še članek dr. Miroslava Stanojevića o stavkah.

Želim vam veliko uspeha pri vaši diplomi.

Lep pozdrav!

Pavle Vrhovec

Izvršni sekretar

a) stavkovno gibanje

Zveza svobodnih sindikatov Slovenije že od leta 1992 sistematično zbira podatke o stavkah, ki so jih organizirali člani sindikatov v podjetjih in ustanovah. ZSSS je edina organizacija v naši državi, ki zbira takšne podatke, zato ti ne služijo le našim aktivnostim, ampak tudi različnim institucijam in posameznikom za sociološke raziskave ter študentom fakultet za njihove seminarske in diplomske naloge.

V spodnjih tabelah niso zajete stavke, ki so bile organizirane na ravni različnih dejavnosti, saj teh ne moremo primerjati s podatki o stavkah, ki veljajo za podjetja in ustanove.

Glede na to, da bo s pričetkom prihodnjega leta začel podatke o stavkah zbirati Statistični urad RS, bomo lahko z zbranimi podatki v ZSSS in podatki urada oblikovali dolgoletno serijo podatkov o stavkah, ki bo služila različnim raziskavam.

⁴³ Besedilo iz elektronskega odgovora ter besedilo priloženo elektronskemu sporočilu v priponkah, ki so nam jih poslali iz Zveze Svobodnih Sindikatov Slovenije, smo v originalu priključili Prilogi D (str.94-98).

Število stavk v Republiki Sloveniji v obdobju 1992 – 2007, organiziranih v ZSSS

Sindikati dejavnosti	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Skupaj
energetike	3																3
finančnih organizacij	1						1										2
gostinstva in turizma	1		1	1	3	4	1	1		1					2		15
gradbenih dejavnosti	19	5	18	17	8	5	6	2	3	2	3		1	3			92
kemične, gumarske, nekovin. ind.	4	6			6	1	2	1								1	21
kmetijstva in živilske industrije	2	1		2	3	2	1	2			1	1	1	1			17
komunalnega in stanov. gospodar.	1			1													2
kovinske in elektroindustrije	84	58	55	44	49	40	6	8	6	7	8	2	3	3	4		377
Kulture			1	1													2
lesarstva	31	26	9	8	14	10	4	4	3	2	1	1		1	1		115
obrtnih delavcev		1	1	3	2		1	1	3		1	1					14
prometa in zvez	4	3			1		2										10
tekstilne in usnjarsko predelov. ind.	40	17	20	28	29	26	10	3	3	3	4	6	9	6			204
trgovine	1	2	2	5						1	1						12
vzgojne, izobraž., raziskovalne dej.	1																1
zdravstva in socialnega skrbstva	1																1
poklicnega gasilstva								1	1								2
drugo		1		2	1								1				5
SKUPAJ:	193	120	107	112	116	88	34	23	19	16	19	11	15	14	7	1	895

Člani sindikatov v okviru ZSSS so v šestnajst-letnem obdobju v podjetjih in ustanovah organizirali 895 stavk. Glavni stavkovni val se je odvijal v obdobju 1992-1997, ko je bilo letno organizirano v povprečju nekaj več kot 122 stavk. Po letu 1997 je število stavk vidno upadlo, tako da je bilo po letu 2000 organizirano vsako leto manj kot 20 stavk. Največ stavk v obdobju 1992-2007 so organizirali sindikati v podjetjih kovinske in elektroindustrije – 377, sledi pa jim sindikat tekstilne in usnjarsko-predelovalne industrije z 204 stavkami ter sindikat lesarstva s 115 stavkami.

Število delavk in delavcev, udeleženih v stavkah v letih 1992-2007

Sindikata dejavnosti	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Skupaj
energetike	10.250																10.250
finančnih organizacij	50						35										85
gostinstva in turizma	26		250	283	25	31	135	36		18					48		852
gradbenih dejavnosti	4.206	418	2.576	6.746	1.503	535	480	83	264	20	202		100	480			17.613
kemične, gumarske, nekovin. ind.	1.270	2.273			9.000	124	210	129								21	13.027
kmetijstva in živilske industrije	250	750		224	424	29	12	44			65	26	35	360			2.219
komunalnega in stanov.gospodar.	400			15													415
kovinske in elektroindustrije	36.003	23.564	12.279	14.218	12.276	7.529	239	958	705	1.072	425	1.020	94	251	880		111.513
kulture			250	220													470
lesarstva	5.272	3.396	1.111	838	1.632	1.865	892	1.374	180	196	128	350		250	180		17.664
obrtnih delavcev		33	14	519	34		15	52	228		200	40					1.135
prometa in zvez	176	544			85		188										993
tekstilne in usnjarsko pred. ind.	13.334	4.259	3.667	4.763	8.405	5.088	3.626	407	511	441	794	1.086	1.170	1.374			48.925
trgovine	200	210	93	258						169	66						996
vzgojne, izobraž., raziskovalne dej.	120																120
zdravstva in socialnega skrbstva	300																300
poklicnega gasilstva								72	72								144
drugo		56		126	13								35				230
SKUPAJ:	71.857	35.503	20.240	28.210	33.397	15.201	5.832	3.155	1.960	1.916	1.880	2.522	1.434	2.715	1.108	21	226.951

V obdobju 1992-2007 je v stavkah sodelovalo 226.951 članic in članov sindikatov, ki tvorijo Zvezo svobodnih sindikatov Slovenije. Največ jih je stakalo v kovinski in elektroindustriji Slovenije ter v tekstilni in usnjarsko-predelovalni industriji. Sledijo jim v lesarstvu, gradbenih dejavnostih ter kemični, gumarski in nekovinski industriji. Največ članov sindikatov je bilo udeleženih v stavkah v obdobju 1992-1996, po letu 2000 pa v stavkah povprečno sodeluje 1.695 sindikalnih članic in članov.

Število stavk po Območnih organizacijah ZSSS v obdobju 1992-2007

Območna organizacija ZSSS	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Skupaj
Bele krajine	11	3	1	2	2	3						1					23
Celje	22	29	2	13	24	13	5	1		2	2	1	4	2			120
Dolenjske	7	9	14	16	4	15	2			2	1	2					72
Domžale	1							1		1							3
Gorenjske	5	5	4	4	7	8	1	4	1		1	1					41
Grosuplje			2	1	2			1									6
Koroške	13	1	2	8	18	9	1	2		3	3	1		1	1	1	64
Ljubljana in okolica	38	27	34	29	14	7	2	3	4			1		5			164
Notranjske in Krasa	1	4	2	2	1	2	2	1	1						3		19
Podravje	23	11	22	21	20	16	4	5	8	4	5	3	7	3	1		153
Pomurje	11	4	1	2	6	7	6	3	2		1		1	2			46
Posavje	23	2	9	5	8		5	1			1						54
Posočje	21	13	8	3	4	2		1		2	2	1	1	1			59
Ptuj	3	5	1	4	3	2	6		3		1				2		30
Velenje	8	2	5	1		4				1	1		1				23
Vipavska dolina	2	1		1	2												6
Zasavje	4	4			1					1	1		1				12
SKUPAJ:	193	120	107	112	116	88	34	23	19	16	19	11	15	14	7	1	895

Največ stavk je bilo organiziranih na območju Ljubljane in okolice in sicer 164, sledita pa mu območje Podravja s 153 stavkami ter Celje s 120 stavkami.

Povprečno trajanje stavke v posameznem letu

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Št. izgubljenih delovnih ur	1.513.148	1.103.099	898.860	814.510	1.095.050	757.687	308.060	154.180	54.009	200.327	181.726	134.119	29.396	292.490	33.664	168
Št. stavkajočih delavcev	71.857	35.503	20.240	28.210	33.397	15.201	5.832	3.155	1.960	1.916	1.880	2.522	1.434	2.715	1.108	21
Povprečno trajanje stavke v urah	21,06	31,07	44,41	22,88	32,79	49,84	52,82	49,06	27,56	104,55	96,66	53,18	20,50	107,73	30,38	8,0

Vzroki oziroma stavkovne zahteve v obdobju 1992-2007

1. VZROK ALI ZAHTEVA:	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	SKUPAJ	Delež v %
Neizplačilo plač za 1 mesec nazaj	79	50	22	25	44	37	8	8	5	9	5		4	4	2	1	303	33,9
Neizplačilo plač za 2 meseca nazaj	22	18	15	27	24	18	9	4	3	3	7	6	5	3			164	18,3
Neizplačilo plač za 3 mesece nazaj	1	2	7	18	14	8	5	4	2		2		3	3	1		70	7,8
Neizplačilo plač za več kot 3 mesece		1	1	2	2	2		1				2					11	1,2
Nepravočasno izplačilo plač	33	12	21	3	6	5		1	1	1	1		1	2			87	9,7
Nizke plače, zahteva za povišanje plač	21	11	15	4	2	4	1			2							60	6,7
Neizplačilo plač po KP	17	4	2	4	6	6	1	3			1	2	1	1	3		51	5,7
Neizplačilo regresa za letni dopust	1	1	8	14	8	4	5		2	1			1	1			46	5,2
Zahteva za odstop vodstva	2	9	6	4	1	1	1		1								25	2,8
Nižje plače kot prejšnji mesec		1	5	6	5		1										18	2,0
Drugo	17	11	5	5	4	3	3	2	5		3	1			1		60	6,7
SKUPAJ:	193	120	107	112	116	88	34	23	19	16	19	11	15	14	7	1	895	100,0

Pri vzrokih, ki so povzročili, da so se delavke in delavci odločili za to skrajno obliko sindikalnega boja je treba poudariti, da se v večini primerov niso odločili za stavko iz enega samega vzroka. Za stavko so se poleg tega, da jim delodajalec ni izplačal plače za pretekli mesec, največkrat odločili tudi zato, ker še niso prejeli regresa za letni dopust za preteklo leto, ali pa jim niso bila izplačana nadomestila za prehrano in prevoz. Če iz različnih vzrokov izločimo glavni vzrok za to, da so delavke in delavci pričeli stavkati, potem nam zgornja tabela kaže, da je to največkrat neizplačilo plač za pretekli mesec, ki mu sledi neizplačilo plač za pretekla dva meseca. Precej je bilo tudi primerov, da so stavkajoči delavci po tem, ko več mesecev niso prejeli plač, sami predlagali vodstvu podjetja naj izpelje stečajni postopek.